

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Науково-навчальний центр прикладної інформатики

ІНСТИТУТ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ

ТРАДИЦІЇ ТА НОВІ НАУКОВІ СТРАТЕГІЇ У ЦЕНТРАЛЬНІЙ ТА СХІДНІЙ ЄВРОПІ

МАТЕРІАЛИ
IV Міжнародної науково-практичної конференції

*25–26 червня 2021 р.
м. Київ*

Київ
Інститут інноваційної освіти
2021

УДК 001(063):378.4 (Укр)
ББК 72я43
Т65

До збірника увійшли матеріали наукових робіт (тези доповідей, статті), надані згідно з вимогами, що були заявлені на конференцію.

*Роботи друкуються в авторській редакції, мовою оригіналу.
Автори беруть на себе всю відповідальність за зміст поданих матеріалів.
Претензії до організаторів не приймаються.
При передруку матеріалів посилання обов'язкове.*

Т65   **Традиції та нові наукові стратегії у Центральній та Східній Європі :**
Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 25–26 червня 2021 р.) / ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. – 2-е вид., випр. і доп. – Київ : ГО «Інститут інноваційної освіти», 2021. – 98 с.

Матеріали конференції рекомендуються освітянам, науковцям, викладачам, здобувачам вищої освіти, аспірантам, докторантам, студентам вищих навчальних закладів тощо¹.

Відповідальний редактор: С.К. Бурма
Коректор: П.А. Немкова

Матеріали видано в авторській редакції.

УДК 001(063):378.4 (Укр)

© Усі права авторів застережені, 2021
© Інститут інноваційної освіти, 2021
© Друк ФОП Москвін А.А., 2021

Підписано до друку 07.07.2021. Формат 60x84/16.
Віддруковано з готового оригінал-макету.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура Charter. Ум. друк. арк. 5,70. 2-е вид., випр. і доп.
Зам. № 0707/21-8/2. Тираж 50 прим. Ціна договірна. Мова видання: українська.

Виготівник. ФОП Москвін А.А. Цифрова друкарня «Сору Art».
69095, Запоріжжя, просп. Соборний, 109. Тел.: (061) 708-08-80
Інститут інноваційної освіти: e-mail: novaosvita@gmail.com; сайт: www.novaosvita.com

**Видання здійснене за експертної підтримки
Науково-навчального центру прикладної інформатики НАН України
03680, Київ-187, просп. Академіка Глушкова, 40.**

¹ Відповідає п. 12 Порядку присудження наукових ступенів Затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567; п. 28 Постанови Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності»; п. 13 Постанови Кабінету Міністрів України від 12 липня 2004 р. № 882 «Про питання стипендіального забезпечення»

Вступне слово

PERITI OPINIONEM²

В.О. Дубко,

доктор фізико-математичних наук, професор,

В.М. Семяновський,

кандидат фізико-математичних наук, доцент

В.Б. Распов,

кандидат фізико-математичних наук, доцент

Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України

(e-mail: Viktor.Raspopov@gmail.com)

ЯК ЮНИМ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ І «ДИСТАНЦІЙКИ» ЗДОБУВАТИ ЯКІСНУ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНУ ОСВІТУ?

Вступ. Питання, яке винесене в заголовок цієї статті, нині конче хвилює майбутніх абітурієнтів та їх батьків. Дуже скоро випускники середніх навчальних закладів, які спромоглися отримати високі бали на ЗНО, стали призерами всеукраїнських олімпіад, переможцями конкурсів Малої академії наук, інших фахових змагань серед креативної учнівської молоді, обиратимуть виші для безоплатного продовження навчання. В умовах пандемії, освіта реально стає дистанційною, навіть «на стаціонарі». Проблема отримання якісної дистанційної освіти нині хвилює і академічно обдарованих студентів бакалаврату, які мріють вивчитися на науковця. Автори статті виклали своє бачення того, як юним талантам адаптуватися до сучасних реалій «дистанційки», до якої були змушені в 2020/2021 н.р. де-факто перейти майже всі виші України.

Зниження якості природничо-математичної освіти в школах і вишах стало реальною проблемою не лише в Україні. Наприкінці 2021 року має відбутися Третя міжнародна конференція «*Подготовка научных кадров: опыт, проблемы, перспективы*» (м. Мінськ, Білорусь). Регіональним співорганізатором цієї конференції стане **Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України**, <http://www.nucpi.nas.gov.ua/>). Тож навчально-методичні аспекти забезпечення якості дистанційної

---

² (від лат. Periti opinionem – Експертна думка).

природничо-математичної освіти в Україні зможемо порівняти з міжнародними.

Всеукраїнський форум «Україна 30. Освіта і наука» нещодавно – з 31 травня по 2 червня ц.р., – відбувся в Києві. Високопосадовці, освітяни і науковці обговорювали актуальні проблеми і перспективи вітчизняної науково-освітньої галузі (див. відео форуму за посиланнями [1]). Президент Володимир Зеленський презентував на форумі елітний виш **Президентський Університет**, який має в 2023 році запросити на навчання перших студентів. Студенти навчатимуться за бюджетні кошти, тобто безоплатно, за кращими міжнародними навчальними програмами із залученням викладачів світового рівня. Студенти навчатимуться в малочисельних групах (до 20 осіб). Академічно обдаровану українську молодь навчатимуть за інноваційними напрямками, див. [1].

На думку авторів статті дистанційна форма навчання, яка стала реальністю в Україні (і, дуже ймовірно, що вона збережеться і в наступні пандемійні роки) суттєво зневілювала різницю між якістю навчання в елітних університетах і в пересічних вишах. В умовах дистанційки, коли студент протягом семестру значну частину часу територіально знаходиться поза місцем дислокації вишу, коли можна навчатися віддалено, навіть з рідного села, з дому, суттєво зростає роль індивідуалізованого навчання під керівництвом тьютора, наставника, науково-педагогічного керівника, якому студент довіряє (або не довіряє) як професіоналу. Зазначимо, що така форма індивідуалізованої освіти – тобто під керівництвом науковця, – вже давно практикується в аспірантурах світу, є звичною і в Україні, наприклад, в аспірантурах НДІ НАН України.

Суть дуальної освіти. Термін «*дуальна освіта*» з'явився і використовується в науково-педагогічній практиці відносно недавно. Суть *дуальної освіти*, стосовно особливостей природничо-математичного навчання академічно обдарованої молоді, полягає в тісному зв'язку вивчення теорії (класичної і сучасної) з раннім залученням студентів до науково-пошукової і конструкторської діяльності. Бажано, щоб остання була пов'язана з науково-дослідницькою роботою науково-педагогічного керівника (тьютора-науковця). Можливість така є: наприклад, студентів-програмістів молодших курсів можна залучити спочатку до розробки навчального мультимедійного контенту з тих дисциплін, які вони вивчатимуть за підручниками. Студенти бакалаврату, беручи участь у студентських конференціях і олімпіадах, напрацьовують професійне «портфоліо» для подальшого вступу на безоплатне навчання в елітні магістратури (наприклад, в *Київський академічний університет НАН України*, див. сайт: <https://kau.org.ua/>), в аспірантурі НДІ НАН України або на престижні PhD-програми в провідні країни ЄС [2].

«Рік Математики» в Україні. Глава держави Володимир Зеленський 31 січня 2020 року підтримав ініціативу ЮНЕСКО, видавши Указ, яким оголосив 2020/2021 навчальний рік **роком математичної освіти в Україні**. Нажаль, все «сталось не так, як гадалось»... Через коронавірусну пандемію, або з банальної неготовності освітян і суспільства в цілому до кардинального підвищення якості природничо-математичної освіти, «ЗНО-2021» продемонструвало дуже низький базовий рівень логіко-математичної освіти випускників шкіл України [3]. «Маємо що маємо!», – казав класик.

Автори цієї статті бачать вихід з ситуації, яка склалася, у тісному поєднанні *дуальної освіти* академічно обдарованої молоді з залученням юних науковців до реальної практики, хоча б і у дистанційній формі, під індивідуалізованим керівництвом науково-педагогічних керівників-тьюторів. Наприклад, студенти бакалаврату тих вишів, з якими маємо Угоди про організацію «дуального навчання», матимуть курсову і переддипломну практику в Науково-навчальному центрі прикладної інформатики НАН України (далі – Центр, <http://www.nucpi.nas.gov.ua/>).

Наукові здобутки Центру. В Кібернетичному центрі НАН України сформувалася наукова школа член-кореспондента НАН України професора А.М. Гупала. Пріоритетні напрямки досліджень науковців Центру такі: теорія складності задач розпізнавання і навчання, комп'ютерно-математичні методи логіко-статистичного аналізу даних, що знайшло практичне застосування для автоматизації пошуку причинно-наслідкових залежностей в базах даних та для експертних систем (наприклад, в матеріалознавстві, в медицині). У 2001 році, як відомо, успішно завершився перший етап міжнародної наукової програми GENOM («Геном людини»). Завдячуючи можливостям мережі Інтернет, код ДНК і коди окремих білків, які в ході виконання проекту GENOM були розшифровані закордонними фахівцями і розміщені у відкритих мережеских банках даних, стали доступні зацікавленій міжнародній спільноті дослідників. Актуальною постала наступна наукова проблема – картографування генів. Суть цієї логіко-математичної задачі: навчитися комп'ютерно-математичними методами автоматично аналізувати об'ємну генетичну інформацію, приховану в код ДНК, щоб відшукувати у послідовності нуклеотидів такі найбільш ймовірні ділянки, які кодують той чи інший з майже 30 тисяч білків, які природньо синтезуються в організмі людини. Планова наукова тематика, яку нині виконує Центр, тісно пов'язана з розробкою нових комп'ютерно-математичних методів і програм, призначених для вирішення означених задач біоінформатики і фармакології. Одним з практичних результатів виконання в 2016–2018 рр. планової НДР «Розробка методів аналізу і розпізнавання структур складних об'єктів на основі марковських моделей» став навчальний спецкурс з біоінформатики, розроблений в Центрі для навчання молодих дослідників-програмістів [4]. Нині цей спецкурс

проходить апробацію на факультеті інформаційних технологій Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Навчатися основам «біоінформатики» можна і дистанційно, наприклад, під педагогічним керівництвом науковців Центру, використовуючи у навчанні англomовні міжнародні ресурси, інтерактивні тренажери, які розміщені в мережі у відкритому доступі.

Сходинки до професійного навчання. Цілісна система неперервної професійної освіти академічно обдарованої молоді, яка з 60-х років минулого сторіччя послідовно вибудовувалась ентузіастами з числа педагогів, викладачів вишів, науковців, фахівців інших професій, нині охоплює такі вікові категорії молоді, яка навчається:

- *Учні молодшого і середнього шкільного віку*, які відвідують гуртки в закладах позашкільної освіти, Палацах дітей та юнацтва тощо, де у популярній формі їх знайомлять з науково-технічними досягненнями нинішньої цивілізації, з біографіями винахідників, з історією появи тих чи інших ідей і винаходів.
- *Учні-старшокласники.* Профорієнтація і початкове професійне навчання зацікавлених старшокласників здійснюється в науково-технічних гуртках юних винахідників Малої академії наук України, а також свою позитивну роль у профорієнтації відіграють шкільні предметні олімпіади.
- *Студенти бакалавратів вишів* (в бакалавраті здобувається ґрунтовна базова професійна освіта з дисциплін природничо-математичного циклу, відбувається поєднання навчання з практикою регулярної участі юних науковців в науково-практичних конференціях, таких як <https://novaosvita.com/>).
- *Студенти магістратур дослідницьких вишів, елітних університетів*, (наприклад, навчання в Київському академічному університеті НАН України органічно поєднане з дослідницькою практикою в наукових лабораторіях НДІ НАН України).
- *Індивідуалізоване професійне навчання в аспірантурах НДІ НАН України, провідних університетів, або на PhD-програмах в закордонних науково-навчальних центрах і університетах.*
- В подальшому – *безперервне, тобто на протязі усього життя, підвищення науковцями професійної кваліфікації* методами самоосвіти, стажування дослідників в інших наукових установах або навчання науковців на спеціалізованих курсах (наприклад, на навчальних курсах з «Використання сучасних ІКТ-технологій в наукових дослідженнях» в Науково-навчальному центрі прикладної інформатики НАН України). Показниками результативного навчання студента в бакалавраті є:
- академічна успішність у навчанні, підтверджена високими балами в його заліковій книжці;

- володіння мовами міжнародного спілкування науковців (нині без знання англійської мови стати науковцем неможливо; в недалекому майбутньому мовами міжнародного спілкування науковців-«технарів», ймовірно, також стануть китайська і російська мови);
- участь студента бакалаврату з науковими повідомленнями, статтями, тезами або доповідями у молодіжних науково-практичних форумах, конференціях тощо (наприклад, в конференції <https://novaosvita.com/>).

Випускник бакалаврату, який має перелічені вище творчі досягнення, а саме, в його «заліковці» переважають високі оцінки, ним вже отримано документ про знання іноземної мови (наприклад, випускник бакалаврату має *Сертифікат з TOEFL*), в його портфоліо є авторські публікації в друкованих працях студентських науково-практичних конференцій, то зазвичай такого рівня творчі досягнення стають гарантією зарахування випускника бакалаврату на подальше безоплатне навчання в престижні магістратури в Україні або в закордонні магістерські програми.

Успішні студенти Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського, інших дослідницьких вишів в травні минулого 2020 р. (тобто, саме в «Рік Математики») брали участь з доповідями в П'ятій Міжнародній науково-практичній конференції «*Open Evolving Systems / Відкриті еволюціонуючі системи*». В цій конференції були задіяні понад 200 поважних науковців з України, з сусідніх країн ЄС, з Білорусі, Росії, а також науковці і викладачі з Ізраїлю, Південної Кореї і США. Електронні версії Праць I–V міжнародних конференцій, які проводились в 2002, 2004, 2006, 2016 і 2020 роках, вже є у відкритому доступі, див. URL: <https://ru.calameo.com/search#search-Open%20Evolving%20Systems/books>.

Ці конференції є суттєвим науково-методологічним підґрунтям для подальших міждисциплінарних науково-прикладних досліджень в Україні, пов'язаних з **концепцією Сталого Розвитку людства**, виголошеної керівництвом провідних держав світу на Всесвітньому форумі у Ріо-де-Жанейро (1992 рік, – див. URL: <http://wdc.org.ua/uk/node/356>). Наступну конференцію планується провести в 2022 році.

В 2021/2022 навчальному році здійснюватиметься поглиблена природничо-математична і комп'ютерна освіта академічно обдарованої молоді, з тим, щоб на освітньому рівні «бакалавр» підготувати академічно обдарованих юнаків та дівчат до гарантованого продовження ними природничо-математичної освіти – або в майбутньому Президентському університеті, або у вже діючому в НАН України відомчому Київському академічному університеті (зазначимо, що в КАУ НАН України освіта студентів є безоплатною, стартує з рівня магістратури, студентам виплачується стипендія, іногороднім надається гуртожиток; тож випускники бакалаврату, які мріють вивчитися на науковця, за конкурсом запрошуються на навчання в магістратуру цього елітного дослідницького вишу).

Список використаних джерел

1. Всеукраїнський форум «Україна 30. Освіта і наука». (День перший). – URL: <https://www.youtube.com/watch?v=1U5J-iUliIk&t=5848s> ; (День другий). – URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ZrskXbU027s> ; (День третій). – URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ODOvoJ0Z3D0>
2. Манжула А.М., Распопов В.Б. Інноваційна освіта академічно обдарованої молоді, учнів і студентів, які мріють вивчитися на науковця. – В зб.: Модернізація та наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку суспільства і технологій : Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 29–30 січня 2021 р.) / ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. – Київ: ГО «Інститут інноваційної освіти», 2021. – 200 с. – С.: 3–13. – URL: <https://ru.calameo.com/read/0031683723aceb78ce19c>
3. Освітній омбудсмен: з математикою у нас – біда-біда. – URL: <http://osvita.ua/school/82887/>
4. Гупал А.М., Островський О.В., Распопов В.Б. Навчальний курс для магістрів, аспірантів и науковців «Біоінформатика». – Зб. «Розробка моделей та методів аналізу складних систем засобами комп'ютерної математики» / Під ред. доцента В.Б. Распопова // Науково-учбовий центр прикладної інформатики – Київ: НУЦПІ НАНУ, 2016. – 122 с. – URL: <https://ru.calameo.com/read/003168372fc8fe652df02>

Розділ 1

ОСВІТА. ПЕДАГОГІКА

Д.В. Білецька,

здобувач вищої освіти ступеня магістра

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені акад. С. Дем'янчука»

О.О. Марчук,

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені акад. С. Дем'янчука»

ЗМІСТ І СТРУКТУРА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сучасні тенденції розвитку України як демократичної правової держави актуалізували проблему національно-патріотичного виховання особистості у суспільстві. Трагічні події, які супроводжують Україну упродовж 2014–2021 рр. переконливо довели, що саме нове покоління здатне змінити країну. У цьому контексті заклад дошкільної освіти виконує роль фундаменту, на якому будується вся система національно-патріотичного виховання дошкільників [1]. Набуті в дошкільному дитинстві особистісні якості, а також знання, вміння і навички не лише забезпечують основу навчання і виховання молодших школярів та підлітків, а й значною мірою визначають особливості практичної, громадської та професійної діяльності дорослої людини.

Детальному аналізу педагогічних засад функціонування національно-патріотичного виховання у вітчизняній науці присвячено дослідження Н. Дерев'янка, Ю. Завалевського, В. Іової, О. Киричук, Н. Косаревої, В. Кузя, В. Оржехівського, О. Сухомлинської, І. Тараненко, К. Чорної.

Становлення свідомого патріота з відповідними почуттями, переконаннями та діями залежатиме від накладених на національну свідомість певних відбитків. Національна свідомість – основа патріотичного виховання, це глибинне усвідомлення своєї етнічної належності та своєрідності історичної долі, невід'ємним атрибутом кожної нації. Вона свідчить про зрілість народу як самочинного суб'єкта історичного процесу, є показником морального здоров'я, духовних та інтелектуального потенціалу особистості.

Національна свідомість включає: любов до України, історичного й самобутнього образу свого народу; віру в духовну силу народу та його призначення; силу волі й відповідальність за те, щоб народ України посів почесне місце в цивілізованому світі; уміння осмислювати історію, культуру, мистецтво, цінності, мораль, звичаї, обряди, символіку свого народу, нації, рідного краю систему вчинків, що є наслідком любові до Батьківщини, віри, відповідальності, осмислення; готовність свідомо служити інтересам України [2, с. 12]. Головна функція патріотичних почуттів полягає у позитивному ставленні до свого народу.

Патріотизм, як почуття має внутрішню структуру, що складається з кількох компонентів: перший – природна любов до свого народу як до великої родини; любов до рідного слова, рідної природи; другий – це відчуття патріотизму розумом, усвідомлення обов'язку перед народом, готовність стати на захист його інтересів; третій – це переплетіння любові до рідного, близького з усвідомленням свого обов'язку перед народом; це прагнення, готовність служити Батьківщині [3, с. 20].

Структуру патріотичних почуттів можна представити через відношення до: а) себе: національна самосвідомість, честь, гідність, щирість, доброта, терплячість, чесність, порядність; людей: толерантність, національний такт, милосердя, благородство, справедливість, гостинність, відкритість, щедрість, готовність допомогти, усвідомлення своєї належності до українського народу як його представника, відповідальність перед своєю нацією; б) Батьківщини : віра, надія, любов, громадянська відповідальність, вірність, готовність стати на захист, бажання працювати для розвитку країни, підносити міжнародний авторитет, повага до Конституції та законів держави; гордість за успіхи держави, біль за невдачі, суспільна активність та ініціативність.

У патріотичних почуттях відбивається ставлення особистості до своєї держави, її минулого, майбутнього та сьогодення. Складовими патріотичних почуттів дошкільників є: почуття належності до своєї держави та її народу; почуття гордості за успіхи держави, біль за невдачі; повага до історії, культури, традицій, вірувань, менталітету; захоплення героїчними подвигами минулого та сучасності; любов до рідної природи; шанування рідної мови, традицій, звичаїв, обрядів рідної країни; ностальгія при розлуці з Батьківщиною; неприязнь до всього антиукраїнського; почуття національної гідності [4, с. 8].

Патріотичні переконання містять у собі знання, поєднані зі щирою впевненістю в їхній істинності. До патріотичних переконань належать: визнання визначальної ролі народу й Батьківщини в житті людини; визнання здатності українського народу побудувати власну державу й навести в ній порядок; віра в майбутнє України та українського народу; віра в невичерпні сили, талант, неповторність, працьовитість українського народу; віра в незламність, силу, стійкість, міць та справедливість держави

[2, с. 13].

У формуванні патріотичних переконань важливу роль відіграє політичне та ідеологічне мислення вихователя. Науковці відзначають, що за допомогою політичного мислення розкривається державний зміст різних часткових акцій та подій внутрішнього життя держави [3].

Патріотичне виховання - це суспільна категорія, яка формує ставлення людини до себе, до свого народу й Батьківщини. Це ставлення виявляється у відповідних почуттях, переконаннях, ідеях. Лише переймаючись інтересами, прагненнями, потребами, ідеалами свого народу, усвідомлюючи свою національну неповторність і самобутність, людина стає зрілою, громадсько свідомою особистістю, справжнім патріотом, діяльним творцем своєї долі та долі Батьківщини. Національно-патріотичне виховання має бути стрижнем усієї освітньої діяльності закладу дошкільної освіти, оскільки ми повинні виховати особистість дитини дошкільного віку, яка в майбутньому матиме почуття гордості за свою державу, сумлінно виконуватиме громадські обов'язки, усвідомлюватиме соціальні проблеми Батьківщини та українського народу, любитиме рідних та близьких людей.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Настільна книга керівника дошкільного навчального закладу. Частина 5 / упоряд. : Т. В. Панасюк, С. І. Нерянова, А. А. Грищенко. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 144 с.
2. Бех І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І. Бех, К. Чорна. *Методист (Шкільний світ)*. 2014. № 11. С. 11–25.
3. Патріотичне виховання в ДНЗ /уклад. І.І. Логвіненко, О.С. Тарасова, О.О. Христич, Л.А. Швайка. – Х. : ВГ «Основа», 2016. 463 с.
4. “Україна – моя Батьківщина”. Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку / О. М. Каплуновська, І. І. Кичата, Ю. М. Палець; за наук. ред. О. Д. Рейпольської. Тернопіль : Мандрівець, 2016. 72 с.

Н.Л. Брусенко,
здобувач вищої освіти ступеня магістра,
Запорізького національного університету
науковий керівник: **Л.О. Сущенко,**
завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти,
доктор педагогічних наук, професор
Запорізького національного університету

ЛОГІКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Важливим моментом у формуванні й усвідомленні значущості педагогічної відповідальності є набуття не тільки професійних знань, умінь і навичок, й важливих загальнолюдських якостей особистості вчителя (творчість, доброта, толерантність, любов, благо, мудрість та ін.). З їх допомогою визначаються й обираються пріоритетні якості та проявляються в професійному мисленні, творчій активності, саморозвитку тощо. Інтерес до майбутньої професійної діяльності вчителя початкових класів пов'язаний з високою оцінкою суспільної значущості цієї професії, з позитивним емоційним ставленням до неї. На наш погляд, важливого значення при формуванні педагогічної відповідальності набуває формування необхідних майбутньому вчителю особистісних і професійних якостей, які надають йому можливість свідомо, із знанням справи виконувати педагогічну діяльність.

Формування педагогічної відповідальності, з нашої точки зору, – це нескінчений, самодостатній процес розвитку, засвоєння, навчання і самоактуалізації. Тому розвиток та саморозвиток особистісних можливостей є нашим методологічним положенням концептуальної моделі педагогічної відповідальності у майбутніх учителів початкових класів.

Організаційна діяльність пов'язана з умінням учителя залучати учнів молодших класів до виховної роботи та стимулювати їх до активності. Для цього вчителю необхідно мати ряд умінь. А саме: уміння визначати конкретні завдання навчання і виховання учнів, уміння розподіляти завдання, доручення, керувати ходом тієї чи іншої діяльності. Правильна побудова професійної діяльності є запорукою успішної реалізації поставленої мети та ідей щодо виховання позитивного ставлення до навчання. Комунікативна діяльність пов'язана з умінням учителя знаходити спільну мову з учнями, батьками, колегами, дотримуючись загальноприйнятих норм спілкування.

Складовою частиною розумової діяльності є вміння вчителя використовувати у своїй професійній діяльності наукові знання для розв'язання складних завдань, які виникають у навчальному процесі.

Розумова діяльність – це властивість особистості вчителя, що дозволяє йому бачити педагогічний процес у всій своїй багатогранності, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки і залежності досліджуваних явищ, ситуацій, фактів, прогнозувати можливі результати взаємодії з колективом, з окремою особистістю, розробляти стратегії та тактики взаємодії.

Дослідницька діяльність. Сутність цієї діяльності в науковому підході до психолого-педагогічних явищ полягає в ознайомленні з новими педагогічними та методичними ідеями, їх творчому усвідомленні, спробі застосувати найбільш корисні з них на практиці, створенні сприятливих для цього умов тощо.

Професійна діяльність, що виражається у визначенні напрямів, мети, завдань освітнього процесу, тлумачиться нами як орієнтаційно-прогностична. Без цього виду діяльності неможлива динаміка й удосконалення мети, методів, форм виховання та навчання.

Діагностична діяльність пов'язана з діагностикою психологічної готовності дітей до шкільного навчання, рівня розвитку розумових здібностей дитини тощо. Учитель повинен володіти методикою вивчення і діагностики дитини з урахуванням її індивідуальних, психофізичних та інтелектуальних особливостей.

Основними принципами формування педагогічної відповідальності у майбутніх учителів початкових класів є такі:

- інтегративного підходу, що передбачає цілісність уявлення про педагогічну відповідальність, про комплексність формування усіх її складових: змістовних та процесуальних;
- оптимального поєднання всіх форм організації навчального процесу: передбачає поєднання загальних, групових та індивідуальних форм організації освітнього процесу;
- систематичності, послідовності реалізації форм і методів формування педагогічної відповідальності;
- індивідуального підходу, який забезпечує врахування індивідуально-психологічних, вікових та інших особливостей здобувачів вищої освіти, суб'єктності навчання, що передбачає визнання студента як суб'єкта педагогічної взаємодії, використання викладачем у процесі навчання майбутніх учителів початкових класів переважно діалогічних форм взаємодії;
- пріоритету активних методів навчання, інтерактивних технологій;
- рефлексивності, створення збагаченого, рефлексивного середовища: передбачає створення збагаченого, рефлексивного середовища як основного чинника професійного саморозвитку, самовдосконалення майбутніх учителів початкових класів, розвитку їх професійної рефлексії;
- опори на самостійну роботу, самостійне навчання.

Одним із головних моментів, який необхідно зафіксувати при дослідженні феномену, – формування педагогічної відповідальності учителя початкових класів – це умови, за яких відбувається такий процес. Однак, перш ніж виявити або класифікувати умови, що впливають на той чи інший процес, необхідно чітко визначити поняття «умова».

З психолого-педагогічних позицій ми тлумачимо педагогічні умови як обставини, від яких залежить та відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців. До виділених умов відносимо:

1) збагачення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів морально-етичним змістом;

2) спрямованість педагогічної практики на формування педагогічної відповідальності у майбутніх учителів початкових класів;

3) створення розвивального рефлексивного середовища в процесі професійної підготовки вчителів початкових класів.

Завданнями першого «блоку» формування педагогічної відповідальності є створення системи знань та оціночних суджень про зміст, обсяг і якість професійної відповідальності вчителя за результати педагогічної діяльності, особистій і колективній відповідальності в реалізації складних проблем реформування школи, вироблення особистісно-ціннісного ставлення до цих знань.

Другим «блоком» є розвиток у студентів відчуття відповідальності, пов'язаного з почуття обов'язку, честі та гідності вчителя. Почуття педагогічної відповідальності виявлятиметься тим яскравіше, чим більше розвинені у майбутнього вчителя такі емоційні риси, як емпатія – здібність до співпереживання, чуйність до чужого болю, радість за успіх учня, гордість за позитивні результати своєї педагогічної праці або розкаяння совісті за недоліки в навчально-виховній роботі. Почуття є активною мотиваційною силою для визначення таких форм поведінки, які відповідають вимогам суспільства і розкривають ставлення людини до свого морально-духовного розвитку. Вчитель, що не уміє співчувати, співпереживати, нести відповідальність за себе і за інших, не знає, що таке обов'язок, байдужий до своїх учнів, а значить і до результатів своєї діяльності.

Важливою умовою формування педагогічної відповідальності є включення студентів ЗВО в період педагогічної практики у процес вирішення професійно-практичних завдань, в якому студент виробляв би здібність до педагогічного цілепокладання, уміння співвідносити результат своєї професійної діяльності з цілями.

Ефективність формування педагогічної відповідальності у студентів закладів вищої освіти забезпечується комплексом форм і методів професійної підготовки. Важливим є те, що вони повинні доповнювати один одного та бути спрямованими на формування усіх складових педагогічної

відповідальності: як змістовних, так і процесуальних. Відтак, вони мають включати і традиційні, й нетрадиційні способи та засоби навчання.

Таким чином, можна зробити висновок, що педагогічна відповідальність виступає як механізм, інтегруючий всю спрямованість особистості майбутнього учителя початкових класів. Тому, на нашу думку, завданню його розвитку, прояву і формування в педагогічному процесі має бути підпорядковане все освітнє середовище.

С.Ф. Бутенко,

аспірант Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»

КОНЦЕПЦІЇ ПРЕВЕНТИВНОГО ВИХОВАННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Упродовж усієї історії розвитку людства різні народи по-різному оцінювали якість і зміст превентивного виховання. Увага до нього завжди була присутньою у сімейному та суспільному середовищах, нею переймалися батьки, педагоги, науковці та політики. Поруч генетичних і природних чинників, таких як сім'я і церква, у становленні людини школа залишається головною силою людинотворення. Відомий філософ і педагог Д. Локк писав: «Людина народжується на «чистій дошці». 9/10 людей робляться такими, як вони є, завдяки вихованню» [5, с. 412]. Превентивне виховання, як сутність і процес, педагогічна спільнота усвідомлює системно, об'ємно, цілісно, як синтез морального, фізичного і розумового розвитку, а також фактори, від яких залежить кінцевий результат, – приклад вихователів та середовище.

Сам термін «виховання» перекладається з грецької як «плекати», «вигодовувати», а російське (давньоукраїнське) «воспитание», складається з двох коренів «вос(з)» — «надвисокий», «надважливий» і «питание», тобто йдеться про їжу духовну, від якої залежить якість життя фізичного. Недалекоглядність попередньої політичної системи у цих та інших питаннях призвела до деградації особистості зокрема та суспільства в цілому. Тому в державному документі «Про освіту» написано: «Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до

свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [6]. Превентивне виховання визначає коло завдань для батьків, вчителів, соціальних педагогів, психологів.

Метою розвитку освіти в Україні є «забезпечення особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними здібностями, потребами на основі навчання протягом життя» [7]. Тобто, на перше місце поставлена людина, її потреби, розвиток, вдосконалення, що здавна відомо педагогічній науці як гуманізація виховного процесу.

Дослідженню по превентивному вихованню молоді присвячені наукові праці Єжова О. О., Кириченко В. І., Кириленко С. В., Киселиці О. Б., Оржеховської В. М., Приймук О. О., Приходько В. М., Рондяка Л. М., Федорченко Т. Є.

Превентивне виховання пройшло декілька етапів свого формування. На різних історичних етапах спостерігається прагнення до гармонії фізичного, душевного та духовного в людині. Нині перед батьками, вчителями та психологами виокреслюється завдання – забезпечити духовний розвиток на основі єднання душі, серця та розуму через національно-виховний спадок, спрямований на формування здатності людини вдосконалювати себе; уміння сприймати загальноприйнятні етичні цінності на рівні самоосмислення (олюднюватися, адаптуватися); виявляти внутрішню самодисципліну на рівні психічної самокорекції; стимулювати самопрограмування на розвиток гуманно-творчих задатків.

Превентивне виховання було об'єктом для дослідження вчених різних галузей знань минулих епох та сьогодення. Проблему, як правильно виховати гармонійну, фізично та морально здорову особистість, здатну протистояти насильству, спокусам, різного роду залежностям піднімали філософи, педагоги, психологи, соціологи всіх історичних епох. Наприклад, Аристотель був одним із найвизначніших енциклопедистів, відомих людству. Ним були закладені основи біології, фізики, етики, логіки, психології, соціології. Античний вчений подав також перший (дуже загальний) поділ наук (теоретичних, практичних та поетичних – «технічних»). Значення пізнання в людському житті, на погляд Аристотеля, дуже велике – людина від природи прагне до пізнання. Пізнання («теорія» грецькою мовою – спостереження, неабстрактне мислення) є найвищою метою життя, пізнання – божественна форма життя людини.

У пізнанні Аристотель розрізняв різні ступені: практичне вміння («техне»), що базується на знанні про об'єкти, на які спрямована практична діяльність; розмірковування («фронезіс»); наука; мудрість («софія»); розум («ноос») – продуктивна сила пізнання [1] Отже, пізнання за Аристотелем, і є

своєрідного роду превентивним вихованням, яке прагне виробити у вихованця життєві компетенції.

На думку відомого чеського педагога, основоположника прогресивної педагогіки Я.-А. Коменського, превентивне виховання є захистом цінностей людини, сім'ї та держави. Зокрема він писав: «Зневага до виховання – загибель людей, сімей, держав і всього світу» [2, с. 123].

Аналізуючи становлення педагогічної думки про превентивне виховання, слід зазначити, що Ж.-Ж. Руссо, видатний французький філософ епохи Просвітництва вважав, що «Молодість – ось час для засвоєння мудрості, старість – час для її застосування» [3, с. 27]. Свій твір «Сповідь», найвідоміший автобіографічний роман у світовій літературі, який уже понад двісті років привертає увагу широкого читацького загалу, Ж.-Ж. Руссо вважав дослідженням людської душі.

Українські вчені також зробили вагомий внесок в історію становлення превентивності в Україні. Зокрема ми маємо знати, за словами С. Русової «що то є та дитина, задля якої ми мусимо утворити відповідну для її особистості атмосферу, і як до неї ставитися, щоб виховання дало найкращі наслідки... Тільки філософське розуміння життя дасть чіткий напрямок нашій діяльності і вяснить значення виховання для загального вселюдського поступу, і з малої непевної справи зробить велике найголовніше завдання людської думки» [8, с. 37]. Знання потреб дитини та адекватна відповідь на них вихователя – підвалина превентивного виховання та основа професійної діяльності педагога.

Підготовці фахівців з превентивного виховання присвячена дисертація В. В. Синишина, який чітко вказує: «На основі досвіду педагогічної діяльності можемо з впевненістю констатувати, щоб успішно адаптуватися до діяльності, фахова підготовка практичних психологів має включати не тільки оволодіння знаннями, вміннями, які стосуються професійної сфери, а й активізувати особистісний розвиток та самореалізацію майбутніх фахівців. Діяльність практичного психолога окреслюється психодіагностикою, психологічною корекцією та психологічним консультуванням. Діяльність практичного психолога відноситься до професій людина-людина і потребує рефлексії щодо іншої людини» [9, с. 163]

Узагальнений аналіз наукових розвідок із історії педагогіки, філософії та психології та, відповідно, мети, завдань та форм превентивного виховання сучасної молодшої людини, дозволив виокремити такі основні його концепції, див. рис. 1:

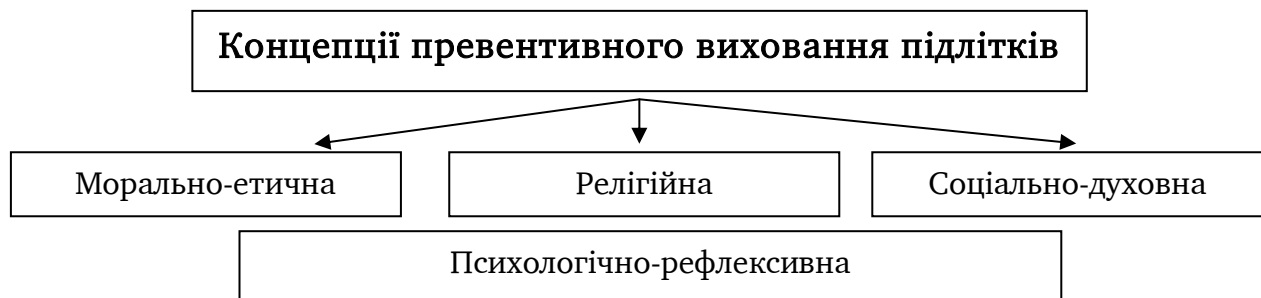

Рис. 1

Морально-етична концепція передбачає визначення норм поведінки та сукупності моральних правил. Згідно її положень, превентивне виховання передбачає напрацювання цінностей – суджень про те, що є важливим у цьому житті, переконань, які допомагають нам відрізнити хороше від поганого.

Релігійна концепція пропонує реалізацію самоповаги та суб'єкт-суб'єктну гуманну взаємодію. Вона керується положенням про те, що людина є образом Божим, а подобу до Нього вона має напрацювати упродовж життя через реалізацію настанови любити ближнього як самого себе.

Соціально-духовна концепція спонукає людину бажати і нести іншому добробут.

Психологічно-рефлексивна концепція має на увазі здатність усвідомлювати засоби і способи своєї мислєдїяльності. Вона ґрунтується на тому, що оточуюче середовище, вміння сприймати його – є наслідком людських думок і прагнень.

Отже, превентивне виховання є надважливим фактором життя людської спільноти. Сучасні вчителі, психологи та батьки мають знати здобутки превентивного виховання мислителів та вчених минулих епох, щоби використати їх для ефєктивності виховного процесу. Адже особистість педагога – дійовий чинник формування особистості сучасної молодї людини. У реальній діяльності педагог наочно демонструє засвоєні ним моделі поведінки, соціальні норми і цінності. Його індивідуально-психологічні характеристики обумовлюють ціннісно-сміслові утворення вихованця. Педагоги, реалізуючи себе, наповнюють змістом світ цінностей молодї людини у найбільш сензитивний період розвитку і становлення її особистості. Однак, лише той педагог успішно справляється з цією місією, який постійно працює над розвитком у собі мотивації до оволодіння духовною культурою, засвоює глибокі й різноманітні знання, орієнтується на безперервне вдосконалення своєї професійної майстерності.

Список використаних джерел

1. Аристотель. Метафизика. М.: изд-во Эксмо, 2006. 608 с.
2. Вибрані педагогічні твори: у трьох томах. Т.1. Велика дидактика. Ян Амос Коменський; під ред. з біограф. нарисом і примітками проф. Красновського А. Л. К. : Рад. школа, 1940. 248 с.
3. Жан-Жак Руссо. Сповідь. Переклад з французької: В. Верховень. Київ: Техніка, 2013. 634 с.
4. Закон України «Про освіту» (2017 р.) URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 20.04.2021).
5. Локк Дж. Мысли о воспитании. Сочинения в 3-х томах: Т. 3. М.: Мысль, 1988. 668 с.
6. Мудрість тисячоліть. К.: «Vivat» 2019, 320 с.
7. Національна доктрина розвитку освіти. URL: <http://info-library.com.ua>. (дата звернення: 09.12.2016).
8. Русова С. Дещо з філософії виховання. Вільна українська школа. 1918 – №10.
9. Синишина В. В. Особливості професійної підготовки майбутніх практичних психологів у контексті сучасних вимог. Педагогічні інновації у фаховій освіті. Випуск 10, Ужгород, 2019. 63 с.

Х.З. Гавдуник,

здобувач вищої освіти ступеня магістра

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені акад. С. Дем'янчука»

О.О. Марчук,

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені акад. С. Дем'янчука»

ВИКОРИСТАННЯ ЗДОБУТКІВ ПЕДАГОГІКИ ЕМПАУЕРМЕНТУ У РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОСТІ ДОШКІЛЬНИКА

В сучасних суспільних умовах кожній людині важливо володіти навичками самостійного життя для того, щоб зберегти власну індивідуальність, почуття гідності, усвідомлювати своє власне місце у світі. Розвивати самостійність індивідууму варто якомога раніше. Найяскравіше самостійність дитина проявляє у школі, яка вимагає готовності до незалежності пізнавальних психічних процесів, мислення, уміння самостійно готуватися до навчання, проявляти ініціативу. Підготовка до шкільного життя відбувається під час виховання у закладі дошкільної освіти, де педагоги створюють специфічні умови розвитку базових вольових якостей особистості із активним залученням сім'ї та батьків, які є первинним виховним середовищем для дитини.

Проблема технології навчання творчого саморозвитку особистості дошкільника – одна з актуальних і пріоритетних дидактичних і педагогічних проблем у дошкільній освіті, наукову і практичну значимість якої важко переоцінити. І головні труднощі у вирішенні цих проблем полягають в тому,

що традиційна дидактика, і її численні інновації орієнтовані в основному на педагога. Сьогодні є багато різних педагогічних систем, які претендують на вирішення основних освітніх проблем. Проте достатньо переконливою є система *розвиваючого навчання*, в якій навчання формує здібності до самоосвіти, самовиховання, саморозвитку, свідомої регуляції особистісної активності. Ця концептуальна основа навчання творчого саморозвитку будується на філософії «самостійності», розкритої в роботах Н.А. Бердяєва, М.М. Бахтіна, П.А. Флоренського, К. Роджерса, А. Маслоу та ін. Дослідник О. Семенов пропонує нову концепцію творчого саморозвитку дошкільника, яка пов'язана з упровадженням у виховання дітей принципів педагогіки емпатуерменту.

Значення *педагогіки емпатуерменту* полягає в надиханні, підштовхуванні дитини до прийняття рішення відносно вибору нею напряму і способу дії. Вихованець сам має визначитися зі своїми початковими можливостями, ресурсами, зорієнтуватися, свідомо наміритися на найдоцільніші в заданій ситуації способи дій. Тільки така особистісна активність буде поштовхом до особистісного зросту, формування творчої спрямованості особистості. І для дитини дошкільного віку це твердження також залишається справедливим, хоча роль дорослого, що виступає в якості педагога, в цьому процесі надзвичайна.

Побудова освітнього процесу на основі педагогіки емпатуерменту визначає вибір принципово модерної педагогічної моделі, в якій центральне місце належить мотивації дітей, надихання їх на дії, для освоєння й виконання яких потрібна пізнавальна активність, бажання взяти більше, палке бажання до інформації, необхідної для засвоєння дій. Організований на зазначених вище засадах освітній процес покликаний допомогти дітям не стільки примислювати своє бажане майбутнє, скільки активно його наближати (І. Баранова, Н. Гавриш, О. Пометун, Т. Сущенко та інші) [2]. Саме в цьому і полягає розвиток самостійності, тому що під час впровадження принципів педагогіки емпатуерменту ми маємо можливість виховувати індивіда, який здатен здійснювати самостійний вибір, що здатен виявляти відповідальність за свої дії.

Як стверджує дослідниця О. М. Удіна, завдяки появі новоутворень розвитку і накопичення багатоманітного практичного соціального досвіду старший дошкільник все більше відділяється від дорослого, стає більш самостійною і незалежною людиною у власній поведінці. Вона уже не має потреби у постійній опіці і допомозі старших. У звичних умовах дитина-дошкільник починає діяти цілеспрямовано і усвідомлено, вміє на примітивному рівні оцінювати, усвідомлювати результати і наслідки своїх дій. Уже сформовані в простому вигляді соціально-ціннісні орієнтації (уявлення про межу допустимого і неприпустимого, про добро і зло, про норми поведінки та спілкування), ще освоєння способів діяльності

створюють опорну основу для вибору дитини дошкільного віку правильного стилю поведінки в кардинально змінених умовах шкільного життя [3]. Всі ці успіхи соціально-особистісного розвитку творять готовність до вступу дитини в шкільну дійсність.

Дослідники виокремлюють різні компоненти самостійності: це і здатність до незалежних дій, суджень, володіння «ініціативною рішучістю»; і вміння дітей поставити мету гри, знайти шляхи її здійснення, виконати взятую роль, наповнити її змістом; це і самостійне висунення ігрових задумів, пошук способів їх реалізації в процесі побудови сюжету і створення виразних ігрових образів; це і використання комунікативних умінь в спілкуванні, направленому на узгодження і реалізацію задумів, створення загального емоційно-позитивного фону гри, наполегливість, зосередженість на завданні, самостійне рішення, як виконати завдання.

До аспектів діагностики самостійності можна віднести також особливості мотивації, здатність до попереднього планування і організації праці, володіння способом здійснення трудових процесів; результативність праці; самоконтроль і самооцінка; автономність, незалежність від дорослого; характер необхідної дитині допомоги. Показниками самостійності є здатність до самостійного вибору (діяльності, її цілей, засобів і способів, партнерів для спілкування); впевненість в собі, своїх можливостях, усвідомлення своїх особливостей, умінь, уподобань, труднощів; вміння здійснити діяльність у всіх її компонентах (від постановки мети, відбору засобів і способів (в плануванні та практичному втіленні плану) до отримання наміченого результату); автономність поведінки: дитина не звертається за допомогою до іншого (дорослого або однолітка), сама прагне вирішити завдання. [1]. Така мультिवимірна структура самостійності як якості особистості свідчить про складність виховання її під час освітнього процесу в дошкільному закладі.

Дослідник М. С. Часовських, аналізуючи історичний розвиток виховання самостійності у підростаючого покоління, акцентує, що раніше приділялося недостатньо уваги стимулюванню «самостійності» (самопізнанню, самовизначенню, самоврядуванню, самореалізації), а значить і творчому саморозвитку особистості вихованця. Усі види самостійності, як показують дослідження, вимагають не просто ситуативного педагогічного стимулювання, а цілеспрямованого саморозвитку дитини як виду діяльності. При цьому педагог повинен мати на увазі, що створення для цих цілей педагогічних умов – це перш за все розширення зони можливостей для самопізнання, самовизначення.

Самостійність як базова характеристика особистості дошкільника включає у себе різноманітні критерії, є багатоаспектним психолого-педагогічним феноменом. Розвиток самостійності дошкільника лише прискорює розвиток цілісної особистості дитини як неповторного суб'єкта.

За допомогою нової технології емпайерменту мають можливість надихати дитину, підвищити мотивацію дитини до самостійної діяльності, що призведе до підвищення рівня самостійності вихованця.

Список використаних джерел

1. Атарова А. Психолого-педагогическая диагностика самостоятельности старших дошкольников в детских видах деятельности. *Казанский педагогический журнал*. 2015. № 3. С. 15-18.
2. Семенов О. Технологія формування творчо спрямованої особистості старшого дошкільника у позашкільному навчальному закладі. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Педагогічні науки. 2016. № 1(1). С. 118-125.
3. Удина Е. Воспитание самостоятельности как фактор подготовки детей к обучению в школе. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2011. Вип. 7. С. 93-98.
4. Часовских Н. Дидактические основы самостоятельности. *Мир науки, культуры, образования*. 2007. № 2(5). С. 105-107.

Р.П. Глінчук,

здобувач вищої освіти ступеня магістра

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені акад. С. Дем'янчука»

О.О. Марчук,

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені акад. С. Дем'янчука»

МЕТОДИ, ФОРМИ ТА ЗАСОБИ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗДО

Прогресивні перетворення в сучасному суспільстві, соціально-економічні зміни передбачають і переоцінку ролі дитини в ньому. На сьогоднішній день нашому суспільству потрібна саме соціально розвинена, активна особистість, яка володіє правовими знаннями. Правове виховання, за рекомендацією ЮНЕСКО, пропонується починати на дошкільному рівні. Саме в дошкільний період зароджуються початкові уявлення про соціальні норми поведінки людей, знання про норми і правила стосунків між людьми [1, с. 34].

Проблему правового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку досліджували В. Дубровський, Г. Давидов, В. Квасов, І. Котюк, В. Оржеховська, М. Подберезський, О. Пометун, Т. Ремех, Л. Твердохліб, Н. Ткачова, М. Фіцула, М. Щербань та ін.

У процесі правового виховання дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти можна застосовувати різноманітні організаційні форми і методи роботи [66, с. 108]. Правове виховання в закладі дошкільної освіти проходить у формі ігрових та пізнавальних ситуацій, що сприяють

осмисленню дітьми прав дитини, розвитку у них почуття власної гідності, терпимості і поваги до всіх людей.

Форма виховання – зовнішнє вираження освітнього процесу. Зміст і форма, як відомо, нерозривно пов'язані між собою: зміна змісту спричинює зміну форми і навпаки. Зміст формується, форма наповнюється змістом. Провідна роль належить змісту. Формами правового виховання є: індивідуальна, колективна, групова. Форми роботи з батьками: загальні, групові (дні відкритих дверей, презентація ЗДО, конкурси, виставки, анкетування, збори, консультації, вечори запитань і відповідей, зустрічі за круглим столом та ін., оформляються інформаційні та тематичні стенди, фотоколажі), індивідуальні (бесіди, консультації, доручення батькам та ін.) [3, с. 204].

У педагогіці склалася система методів виховання, які використовуються у виховній роботі, в тому числі і в правовому вихованні дошкільників [2]. У перекладі з грецької мови «метод» означає шлях до чогось, спосіб досягнення мети. Методи правового виховання – сукупність способів і прийомів правовиховного впливу, які забезпечують реалізацію і досягнення мети виховання. До основних методів правового виховання належать: переконання, заохочення, примус, приклад, вправи, змагання, спостереження [1, с. 34].

Використовуючи різноманітні методи правового виховання, необхідно орієнтуватися на те, які саме якості педагог прагне сформувати у дошкільників. Вихователю необхідно мати чітке уявлення про ці якості й обумовлювати цілеспрямованість використання окремих методів і всієї їх сукупності. В результаті правильно організованого правового виховання (в поєднанні з іншими напрямками виховної роботи) у дітей формуються такі якості, як, наприклад, нетерпимість до порушень правопорядку, почуття відповідальності, справедливості, обов'язку. Сформувати ці якості можна лише за умови, якщо в роботі з дітьми будуть використані всі перераховані методи правового виховання [2].

У процесі правового виховання дошкільників у закладі дошкільної освіти використовуються такі педагогічні прийоми: уявлення дитини з позиції іншого (можливість «подивитися на світ» очима іншої людини); «занурення» дитини в конкретну пізнавальну проблему, з якою вона самотійно має знайти вихід; при цьому дорослий знаходиться «в тіні», а діалог відбувається від імені казкового) персонажа [2].

Засобами правового виховання є мистецтво (мультфільми, вистави, презентації), художня література, спілкування. У змісті роботи з правового виховання старших дошкільників педагоги використовують читання і перекази творів усної народної творчості, твори дитячої літератури, обов'язково підкреслюючи в їх змісті морально-правові аспекти. Вихователі, знайомлячись з юридичною та історичною літературою з права, в своїй

роботі використовують власні розповіді на правову тематику, доступні для сприйняття дітьми старшого дошкільного віку. Після чого вони ретельно продумують питання, особливістю яких є те, що вони спонукають дітей до роздумів про вчинки казкових героїв і допомагають їм робити власні судження на морально-правову тематику.

Означені методи, форми та засоби сприятимуть реалізації мети та завдань правового виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

Список використаних джерел

1. Довбня С.О. Правове виховання – складова життєвої компетентності дітей дошкільного віку. *Інноватика у вихованні* : зб. наук. пр. Рівне : РДГУ, 2018. С. 34-41.
2. Дрожж Н.В. Особливості правового виховання дітей старшого дошкільного віку на сучасному етапі розвитку дошкільної освіти. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, II(16), Issue: 33, 2014. URL. www.seanewdim.com (дата звернення: 03.05.2021)
3. Задорожна Г.С. Здійснення правового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в контексті наступності. *Проблеми освіти: Наук.-метод. зб.* Вип. № 86. Інститут модернізації змісту освіти МОН України. Київ, 2016. С. 205-209.

І.А. Гурняк,

кандидат педагогічних наук, викладач

КЗ СОР «Лебединський педагогічний фаховий коледж імені А.С. Макаренка»

ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ПІДРУЧНИКА З ХІМІЇ

Анотація. У статті аналізуються окремі критерії та показники ефективності електронного підручника з хімії. Визначено переваги платформи Google Sites для створення електронних освітніх ресурсів.

Ключові слова: хмарні технології, інформаційно-комунікаційні технології, Google Sites, електронний підручник.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних шляхів удосконалення процесу навчання є використання інформаційно-комунікаційних технологій, які дозволяють підвищити якість, доступність та ефективність освіти. Створення та використання електронних підручників розглядається як важлива передумова модернізації освіти, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій. У електронному підручнику поєднуються зміст конкретної дисципліни з можливостями цифрових технологій. Актуальним є питання визначення ефективності впровадження електронних підручників.

Стан дослідження. Проблема створення і використання електронних підручників розглядається в працях В.М. Агеева, В.П. Вембер, Л.Е. Гризун, Л.Х. Зайнутдінової, Н.В. Морзе, О.В. Насс та ін. Питанню розробки та впровадження електронних підручників у систему професійно-технічної освіти присвячені роботи А.Г. Гуралюк, О.В. Діденко, Г.В. Єльнікова, В.Т. Лозовецької, П.Г. Лузан, В.Д. Швець.

У даній статті здійснюється аналіз ефективності використання електронного підручника з хімії за критеріями зручності та результативності використання, розширення можливостей навчального процесу, доступності для учнівської та студентської аудиторії.

Виклад основного матеріалу. У ході дослідження був проведений аналіз більш ніж дворічного досвіду використання створеного нами електронного підручника з хімії для студентів педагогічного коледжу.

Підручник розроблений згідно з чинною навчальною програмою "Хімія 10-11 класи рівень стандарту" та адаптований до особливостей навчального процесу у вищій школі: посилення практичної складової курсу, створення умов для самостійної творчої діяльності студентів, самонавчання і самоконтролю, професійна спрямованість навчання.

В основу викладу матеріалу та побудови структури підручника покладено діяльнісний, системний, особистісно орієнтований, проблемний, компетентнісний підходи, формування особистісного ставлення до об'єктів і явищ, розвиток емоційно-ціннісної сфери.

Представлений електронний ресурс містить значну кількість медіафайлів: зображень, 3-D моделей, відеофрагментів тощо. Завдяки цьому електронний підручник яскраво, образно, наочно подає навчальну інформацію, доступніше і цікавіше, ніж звичайний паперовий підручник, дозволяє продемонструвати об'єкти, явища, провести досліди, недоступні за звичайних умов.

Додатком до підручника є медіатека з відеозаписами хімічних експериментів з органічної та неорганічної хімії, а також детальний розбір завдань ЗНО з хімії.

За результатами конкурсу професійної майстерності педагогічних працівників технікумів і коледжів «Педагогічний ОСКАР-2019» він був удостоєний найвищої нагороди конкурсу у номінації «Електронний навчальний посібник (підручник), ресурс» серед 112 представлених у даній номінації творчих робіт [3, с. 63].

Електронний підручник створений та функціонує на базі хмарного сервісу Google Sites. Відзначимо, що хмарний сервіс у якості інструменту для створення електронного підручника, має ряд суттєвих переваг, порівняно з локальними програмами. Хмарний сервіс є менш вимогливим до апаратного забезпечення і може успішно працювати на слабкій застарілій техніці, хмарні ресурси не займають місця на комп'ютері чи мобільному пристрої

користувача, хмарні технології забезпечують можливість спільної роботи учасників навчального процесу [2, с. 71].

Як переваги використання хмарного сервісу Google Sites розглядаємо те, що створений на його базі електронний підручник має інтуїтивно зрозумілий інтерфейс, можливість збільшення розміру шрифту, працює в різних операційних системах, оптимізований для роботи на мобільних пристроях, дозволяє перегляд відеофайлів без потреби встановлення додаткових програм чи плагінів, передбачає розмежування доступу до функціональних можливостей електронного підручника для викладача та студентів, у ньому присутні засоби навігації, можливість пошуку за ключовими словами.

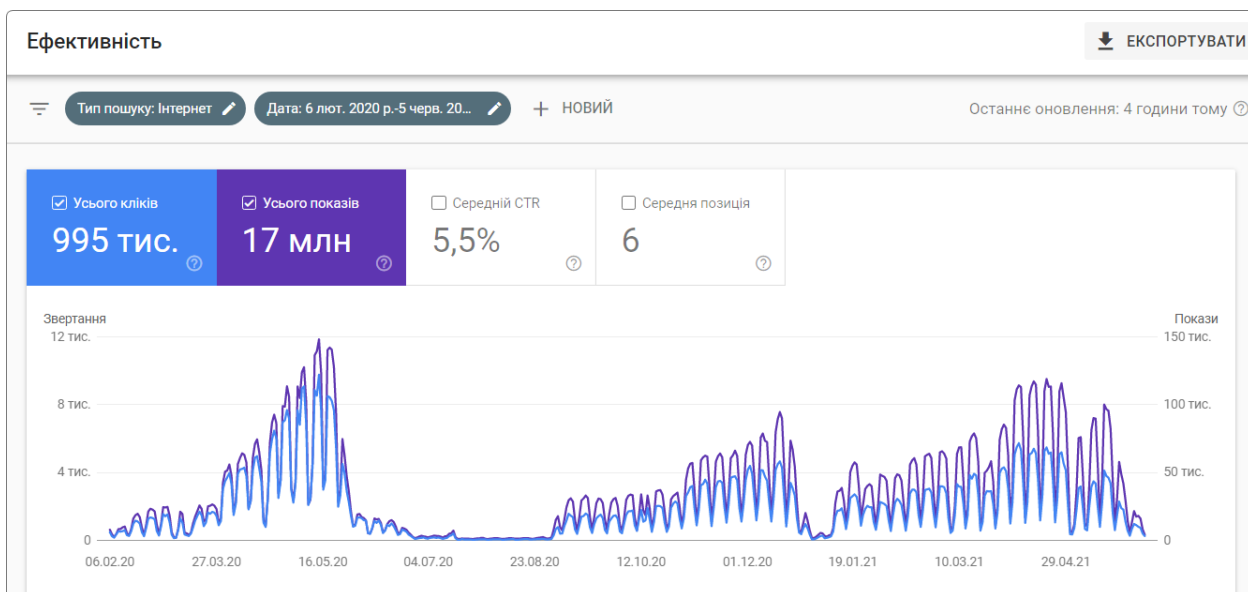
За результатами опитування більш як двохсот респондентів, 76,1% студентів віддають перевагу електронному підручнику, порівняно з паперовим. Студенти відзначають наступні переваги електронного підручника: зручний у використанні (30,6%), завжди під рукою (17,5%), цікавий (16,8%), стислий виклад матеріалу (12,7%), можна використовувати для самоосвіти, не займає місця, його можна увімкнути в телефоні а отже його складно забути, не потрібно гортати купу сторінок, легше знаходити матеріал, легше орієнтуватися, більш зрозумілий, містить більше інформації, можна збільшити шрифт, екологічний, можна одразу дізнатися результат виконання тесту, можна читати і перевіряти себе, безкоштовний.

До недоліків електронного підручника студенти відносять необхідність для його використання мережі Інтернет (10,2%), необхідність гаджетів (6,8%), негативний вплив на здоров'я (3,4%), втомлюються очі (3,4%), менш зручний, ніж паперовий (2,7%).

З точки зору викладача, вагомою перевагою електронного підручника є можливість його самостійного створення, відсутність перепон для його розробки та видання, безкоштовність, можливість адаптації під особливості методичної системи педагога та аудиторії, для якої він призначений.

Електронний підручник дозволяє впровадити сучасну педагогічну технологію «перевернутий клас», за якої первинне знайомство з теорією студенти здійснюють ще до вивчення матеріалу на занятті. За результатами виконання тестових завдань та орієнтуючись на запитання студентів викладач визначає найбільш складні моменти теорії, які потребують додаткового пояснення. Ці питання обговорюються на занятті. Час, що залишився, відводиться на застосування теорії на практиці: виконання вправ, розв'язування розрахункових задач, проведення лабораторних та практичних робіт. Така система дозволяє більш ефективно використовувати навчальний час, суттєво підвищує результати навчальної діяльності студентів, сприяє реалізації компетентнісного підходу.

Для визначення доступності електронного підручника ми проаналізували дані, надані сервісом Google Search Console (рис. 1):

Рис. 1. Ефективність веб-сайту електронного підручника з хімії за даними сервісу Google Search Console

Біля мільйона відвідувачів, більше 17 мільйонів показів свідчать про затребуваність та необхідність подібних ресурсів. Також відзначимо кореляцію сплесків на графіку, яким відповідає значне зростання кількості відвідувачів електронного ресурсу, з періодами дистанційного навчання у вищих навчальних закладах у зв'язку за пандемією COVID-19.

Висновки. Перевагами електронного підручника є швидкість та простота його створення і редагування учителем чи викладачем, безкоштовність, можливість адаптації під особливості методичної системи педагога, наявність мультимедіа, інтерактивність, миттєвий зворотній зв'язок, доступність для широкої аудиторії.

Список використаних джерел

1. Гурняк І. А. Електронний підручник – сучасний засіб навчання // Сучасні проблеми та перспективи навчання дисциплін природничо-математичного циклу. Матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції (21–22 березня 2012 р. м. Суми). – Суми: Видавництво СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2012. – С. 31–34.
2. Гурняк, І. Створення електронного підручника засобами хмарного сервісу Google Sites // Наукова діяльність як шлях формування професійних компетентностей майбутнього фахівця (НПК–2018): матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 6–7 грудня 2018 р., м. Суми : у 2-х частинах. – Суми, 2018. – Ч. 1. – С. 71–72.
3. Каталог кращих творчих робіт конкурсу «Педагогічний Оскар – 2019» (випуск 18). [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://onedrive.live.com/view.aspx?resid=647B89EC5E30ED4B!5869&ithint=file%2cdocx&authkey=!ACEu3GNp0bIKJMY>
4. Полянський П.Б. До питання про переваги і вразливі місця електронних підручників // Проблеми сучасного підручника: Зб. наук. праць. / К.: Педагогічна думка, 2010. – Вип. 10. – С. 15–30.

А.В. Деревянко,
здобувач вищої освіти ступеня магістра,
Запорізького національного університету
науковий керівник: **Л.О. Сущенко,**
завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти, доктор педагогічних наук,
професор Запорізького національного університету

КОНКУРЕНТОЗДАТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВИХОВАТЕЛЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ

Освіта є фундаментальною складовою прогресу сучасної цивілізації і подальшого розвитку людства. Разом з тим ситуація щодо надання якісних освітніх послуг суттєво відрізняється у різних країнах світу. Сьогодні існує велика кількість досліджень, які надають інформацію про розвиток національних освітніх систем, їх трансформації в умовах глобалізації, що потребує ретельного аналізу і систематизації в контексті їх впливу на професійну підготовку фахівців в Україні. Конкурентність, змагальність, суперництво націй, країн набуває глобального характеру й охоплює буквально всі сфери життя.

На наш погляд важливим чинником професійної освіти має стати її різноманітність, різнобічний розвиток і глибока інтеграція всіх освітніх підсистем і процесів. Оновлення системи професійної освіти обумовлене необхідністю вирішення існуючого сьогодні протиріччя між потребою будь-якого фахівця в розмаїтті освітніх послуг і корпоративністю, відомчою роз'єднаністю освітніх структур, їх замкнутістю та самоізоляцією в багатьох аспектах їх діяльності: змістовному, організаційному, кадровому. Тому модернізація системи вищої професійної освіти сьогодні неможлива без її диверсифікації.

Отже, конкуренція як наукове поняття – багатоаспектна, і в кожному випадку її зміст визначається залежно від цілей, у зв'язку з якими вона сформована. Упевнені, що позитивне ставлення до конкуренції може сприяти формуванню потреби ставати або залишатися конкурентоздатною особистістю та сприяти тому, щоб організація, в якій ця особистість навчається, працює (або буде працювати), була конкурентоспроможною.

Одним із суттєвих підходів до розуміння конкуренції є, на наш погляд, підхід, згідно з яким конкуренцію можна розуміти як цивілізовану взаємодію особистостей (груп, організацій), яким не потрібно шукати суперників, для того, щоб бути першими. Конкурент є самодостатньою людиною (групою, організацією), яка на вищому рівні професіоналізму виконує свою справу та намагається цей рівень постійно підвищувати.

Виникнення ринку освітніх послуг, поява недержавних вузів, філіалів, збільшення контингенту прийому, введення платної освіти загострили

конкуренцію вишів, їх боротьбу за студентів.

Конкурентоспроможність закладу вищої освіти – це його здатність зайняти своє місце (знайти власну «нішу») на ринку освітніх послуг завдяки надання студентам якісної освіти. Якість досягається не стільки відповідністю освітнім стандартам, скільки «відповідністю потребам суспільства та забезпеченням конкурентоздатності випускників на ринку праці». Затребуваність випускника на ринку праці – один із вирішальних критеріїв оцінювання якості освіти і спеціальної підготовки. Механізмом реалізації даної ідеї є комплекс організаційно-педагогічних заходів: перехід від позиції «викладач – інформатор» до позиції «викладач – мислитель», «викладач – інтегратор знань», що забезпечує цілісний розвиток фахівців; виховання потреби й умінь послугування науковим змістом дисципліни у подальшому навчанні та практиці як засобом цілісного вирішення пізнавальних та професійних проблем; виховання спрямованості на неперервну самоосвіту, підвищення власної конкурентоздатності.

Таким чином, у процесі подальшого аналізу означеної в роботі проблеми, говорячи про фахівців, які мають перевагу на ринку праці стосовно інших фахівців, що виконують аналогічні трудові дії, використовуємо термін «конкурентоздатність», як здатність особистості витримувати конкуренцію на ринку праці порівняно з іншими фахівцями.

Особливе місце серед основних ознак конкурентоздатності фахівця займає, на нашу думку, потреба в самореалізації, самоутвердженні завдяки реалізації всіх її здібностей, талантів, яка є фундаментальною потребою людини. Людині притаманне намагання до самовдосконалення та варіативності здійснюваних практичних операцій, до постановки та досягнення визначених цілей.

Стрижнем, який становить підґрунтя процесу формування студента як конкурентоздатної особистості, є система ціннісних орієнтацій (вербалізовані й усвідомлені суб'єктом інтелектуальні, політичні, моральні, естетичні засади оцінювання об'єктів, диференціація їх за ознаками суб'єктивної значущості). Саме система ціннісних орієнтацій формує спрямованість конкурентоздатної особистості. Вона формується в процесі життєдіяльності майбутнього фахівця, потім локалізується, є ієрархізованою, тож кожен учинок, кожна дія певним чином визначені цією системою способів вирішення професійно важливих завдань, професійних і життєвих колізій, пошуку оптимальних шляхів подолання негативних наслідків.

На наш погляд, реалізація цінностей і є власне реалізація найглибшого рівня структури особистості, її самоактуалізації. Сучасне суспільство розвивається разом з ринковими відносинами. Змінюється спосіб життя людей, що приводить до зміни ціннісних орієнтацій, умов розвитку особистості. На формування ціннісних орієнтацій людини впливають актуальні суспільні відносини, конкуренція, прагнення до успіху, добробуту.

Це спонукає людину до ініціативи, активності, формування конкурентоздатних якостей, професійного зростання.

У дослідженні виходимо з того, що конкурентоздатний спеціаліст має бути носієм прагнення до здобуття сучасних знань, утілення їх у життєві стратегії. Отже, саме знання, внутрішнє прагнення до їх збагачення є фундаментальним підґрунтям конкурентоздатності. Конкурентоздатна особистість має володіти здатністю до адаптації у професійному конкурентному середовищі.

З урахуванням наукових здобутків вчених, зроблено висновок, що досягти високого рівня конкурентоздатності неможливо без наявності в майбутнього фахівця постійної потреби аналізувати, удосконалювати, шліфувати власну діяльність. Тому особливо важливою складовою конкурентоздатності є рефлексія – зверненість процесу пізнання людини на себе, власний внутрішній світ, психічні якості і стани, здатність зосередитися на собі – це унікальна якість, що, власне, і робить людину людиною, яка об'єднує компетенції самопізнання і самоаналізу цінностей, інтересів, мотивів, ефективності діяльності і вчинків особистості та подальшого формування коригуючого впливу на інші складові.

Таким чином, конкурентоздатність майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти являє собою переваги конкретного спеціаліста перед іншими спеціалістами, які виконують аналогічні трудові операції, у вияві якостей, властивостей, результатів власної трудової діяльності, найбільш значущих для забезпечення лідерства організації, де він працює.

А.Б. Зубчевська,

здобувач вищої освіти ступеня магістра

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені акад. С. Дем'янчука»

О.О. Марчук,

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені акад. С. Дем'янчука»

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ПОЧУТТЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Проблема формування у дітей відповідальності була і залишається на сучасному етапі реформування дошкільної освіти однією з найактуальніших. Відповідальність – це схильність особистості дотримуватися в своїй поведінці загальноприйнятих соціальних норм, виконувати свої обов'язки, а також готовності відповідати за свої дії перед суспільством і самим собою.

Відповідальність як вольова якість необхідна дитині дошкільного віку для майбутньої шкільного життя. Відповідальність тісно взаємопов'язана з

такими якостями, як самостійність, свобода висловлення власних думок, ініціативність. Почуття відповідальності не виникає саме по собі. Воно зароджується в дошкільному віці і починається з сумлінного виконання дітьми вимог дорослого, групи однолітків [1].

У сучасних наукових дослідженнях розкриваються психологічні механізми формування у дітей відповідальності, що трактується авторами як особливий мотив людських вчинків, смисловий принцип регуляції поведінки (Т. Колесіна, М. Левківський, Т. Морозкіна та ін. Особливості становлення й виховання відповідальності досліджували К. Абульханова-Славська, К. Клімова, В. Мухіна та ін., відповідальність як моральна категорія була предметом наукових досліджень В. Знакова, Л. Кольберга, О. Кононко, В. Малахова, Ж. Піаже та ін.

Відповідальність – це необхідна якість особистості, яку потрібно виховувати, починаючи з дошкільного віку [2, с. 606].

Процес формування відповідальності у старших дошкільників включає взаємопов'язану, послідовну реалізацію трьох етапів:

1 етап – формування у дітей уявлень і мотивації виконуваної діяльності;

2 етап – становлення практичних навичок прояву відповідальної поведінки;

3 етап – усвідомлене застосування накопиченого досвіду у власній діяльності [2, с. 608].

На першому етапі діти слідують прямим вказівкам дорослого виконати певну роботу. З метою розвитку уявлень про відповідальність, формування мотивації, оцінки самого себе і своїх дій проводяться комплексні заняття «Що означає нести відповідальність», «Що таке дружба?», «Вчинки хороші і погані». Заняття з ознайомлення з художньою літературою формують у дітей різні моральні якості, в тому числі відповідальність. Не менш ефективними для формування відповідальності є бесіди наступного спрямування: «Чи завжди ви виконуєте свої обов'язки?», «Ваші добрі вчинки», «Ввічлива людина – це ...». За допомогою бесіди можна визначити ставлення дитини до обговорюваних питань, її особистий досвід. Ігри з правилами («Легідні діти», «Назви себе», «Вгадай, хто я?», «Подаруй квітку», «Розмова по телефону») надають можливість розвивати у дітей спроможність пізнавати себе та інших, вчати вмінню спілкуватися [3].

На другому етапі можливо застосовувати проблемні ситуації з подальшим аналізом, який проводить сама дитина, а також комплекс сюжетно-дидактичних ігор. Проблемні ситуації можна створювати вихователю в різних видах діяльності: ігровій, продуктивній, трудовій, навчальній. Наприклад, виникла проблемна ситуація в грі – дитина ненавмисно зламала іграшку і просить однолітків не розповідати вихователю цей факт, щоб його не засмучувати. Орієнтовні питання до

дітей: що сталося? як можна вирішити дану проблему? Які способи вирішення проблеми ви ще можете назвати? Діти повинні самостійно обміркувати ситуацію, висловити своє ставлення до винуватця, назвати шляхи вирішення проблеми. Відповіді дітей слід аналізувати за ступенем особистої зацікавленості в зміні ситуації, за характером співпереживання, за можливістю проявити відповідальність за свої вчинки [3].

Реалізація третього етапу здійснюється в умовах освітнього процесу закладу дошкільної освіти. Основна мета – формування усвідомлення відповідальної поведінки в життєвих ситуаціях. Вирішальну роль у вихованні даної якості відіграє діяльність, що має суспільно корисну спрямованість: посилені доручення, чергування, обов'язки, акцентовані на наданні допомоги, прояв уваги до інших. Заохочувальна оцінка з боку вихователя створює сприятливу основу для розвитку самостійності, ініціативи, а, значить, і для формування відповідальності. Таким чином, в результаті проведеної роботи у дітей сформується чітке уявлення про значущість відповідальності, виробиться особисте ставлення до відповідальності як однієї з найважливіших моральних якостей людини, до школи у дітей сформується відповідальність до своїх обов'язків, до виконання завдань, доручень, з'явиться відповідальність за прийняте рішення, а також наполегливість у досягненні результату.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Від волі до особистості. Київ : Україна-Віта. 1995. 220 с.
2. Михненко И. И. Формирование ответственности у старших дошкольников. *Молодой ученый*. № 2 (136) . Январь, 2017. С. 606-612.
3. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ : монографія / Г. Беленька, С. Васильєва, Н. Гавриш, В. Маршицька, С. Нечай, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр ; за заг. ред. О. Рейпольської. Харків. : «Друкарня Мадрид», 2015. 330 с.

В.М. Мірошниченко,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України (НА НГУ)

РОЗВИТОК ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ КУРСАНТІВ НА НГУ

На сьогодні існує велика кількість підходів до навчання англійської мови. Серед найбільш популярних у вітчизняній та зарубіжній методиці застосовуються комунікативний підхід, професійно-орієнтований, когнітивно-комунікативний, мовленнєво-діяльнісний, прямий підхід, компетентнісний змішане навчання, рефлексивний підхід до навчання іноземної мови.

Одним з найбільш відомих та поширених підходів до навчання іноземної мови є когнітивний підхід, що полягає в засвоєнні теорії мови, яка вивчається переважно у вигляді роботи над вивченням правил фонетики, граматики і слововживання. Механічному запам'ятовуванню відводиться незначна роль, а на противагу йому акцент робиться на свідомому конструюванні висловлювання іноземною мовою [2, с. 329].

Під комунікативно-когнітивним підходом до навчання діалогічного мовлення курсантів Національної академії Національної гвардії України (далі — НА НГУ) розуміємо таку організацію навчального процесу, що скерована на формування професійної комунікативної компетентності та передбачає вивчення мови в дії, у реальному її функціонуванні. Процес навчання ґрунтується на принципах комунікативної спрямованості, самостійності та активності курсантів у процесі засвоєння мовних знань та вдосконалення мовленнєвих умінь, свідомого ставлення до навчання й тренування стратегій досягнення навчальних цілей, самоаналізу результативності мовленнєвої взаємодії, що базується на системі комунікативно-когнітивних завдань (проблемних ситуацій).

Когнітивні технології дозволяють створювати умови для розуміння кожним курсантом вхідної інформації, тобто, формування інформаційної компетентності. Під якою розуміємо сукупність умінь, а саме збирати інформацію з різних джерел, згідно заданій проблемі; уміння конспектувати власні думки у відповідності з нормами мови і правилами логіки; уміння анотувати головні ідеї змісту статей, виступів, теле- відео- та інших матеріалів; уміння здійснювати зіставлення інформації за заданими критеріями, вміння використовувати технічні засоби отримання інформації.

Когнітивні підходи в навчанні спрямовані на формування критичного мислення: вміння проводити відмінності між фактичними відомостями та оціночними судженнями, фактами і припущеннями; уміння виділяти логічні види зв'язку, специфічні предметні види зв'язків; уміння виявляти фактичні

та логічні помилки у міркуваннях, відрізнити істотні доводи від тих, що не відносяться до справи, розмежовувати обґрунтовані й необґрунтовані оцінки [1].

Особливого значення комунікативно-когнітивний підхід набуває в процесі навчання іншомовного професійного діалогічного мовлення як респонсивного мовленнєвого акту, у процесі декодування намірів співрозмовників та виборі відповідної респонсивної стратегії.

Формування іншомовного професійного діалогічного мовлення на засадах комунікативно-когнітивного підходу курсантів НА НГУ обумовлено специфікою навчання у вищих навчальних закладах військового профілю.

Список використаних джерел

1. Барсук С.Л. Навчання англійської мови для комунікації та професійного спілкування. Херсонська область – 70 років історії: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. Херсон : ХДМА, 2014. С. 12–14.
2. Проскуріна Я.І. Комунікативно-когнітивний аспект професійно-орієнтованого мовного навчання іноземних студентів медичного профілю. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2012. № 4(22). С. 327–334.

Г.І. Орел,

здобувач вищої освіти ступеня магістра,
Запорізького національного університету
науковий керівник: **Л.О. Суцєнко,**
завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти,
доктор педагогічних наук,
професор Запорізького національного університету

ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ВИКЛАДАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «МИСТЕЦТВО»

Педагогічна технологія підготовки вчителів до інтегрованого навчання мистецьких дисциплін спрямована на забезпечення поетапного формування готовності вчителя до інтегрованого навчання мистецьких дисциплін у ході підвищення кваліфікації в інститутах післядипломної педагогічної освіти (далі — ІППО) під час курсового та міжкурсорового періодів. Під педагогічною технологією підготовки вчителів до інтегрованого навчання предметів мистецького циклу ми розуміємо спосіб організації освітнього процесу в курсовий і міжкурсоровий періоди, що будується на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії андрагога та вчителя, який проходить підготовку в ІППО,

спрямований на формування готовності вчителя до інтегрованого навчання предметів мистецького циклу та включає діагностичний, актуалізуючий, моделюючий, корегуючий етапи навчання.

Метою педагогічної технології підготовки вчителів до інтегрованого навчання предметів мистецького циклу є актуалізація і розширення знань і досвіду щодо інтегрованого навчання, подолання стереотипів предметного навчання мистецьких дисциплін, формування впевненості й практичності, дієвості знань, готовності до моделювання уроків з інтегрованих курсів та практичного їх упровадження в системі шкільної мистецької освіти.

Педагогічна технологія підготовки вчителя до інтегрованого навчання мистецьких дисциплін має бути особистісно орієнтованою, тому що вчитель є головним суб'єктом навчання, який прагне набути професійного досвіду для інтегрованого навчання мистецьких дисциплін. Ознаки особистісної спрямованості педагогічної технології підготовки вчителів до інтегрованого навчання мистецьких дисциплін, які ми виділяємо, наступні:

- акцент на професійний саморозвиток у процесі самоосвітньої діяльності для опанування засад інтегрованого навчання мистецьких дисциплін;

- актуалізація суб'єктивного досвіду вчителя, його рефлексивної позиції;

- можливість вибору, оцінки й особистісної відповідальності в процесі активного навчання та в практичній педагогічній діяльності щодо впровадження інтегрованих мистецьких курсів;

- суб'єкт-суб'єктна взаємодія в процесі навчання між андрагогом (викладачем, методистом ІППО) та вчителем;

- диференціація груп (вчителі музичного та образотворчого мистецтва, вчителі художньої культури, вчителі, що не викладали інтегровані курси, вчителі що мають досвід інтегрованого навчання).

Педагогічна технологія підготовки вчителів до викладання інтегрованого курсу «Мистецтво» ґрунтується на базових принципах:

- принцип організації підготовки дорослих на андрагогічних засадах: створення умов для особистісного професійного розвитку з урахуванням індивідуальних потреб та практичного досвіду вчителя;

- принцип диференціації: надання можливості вчителю обирати індивідуальний шлях навчання в процесі підготовки до інтегрованого навчання предметів мистецького циклу; забезпечення варіативності форм навчання, змісту, технологій, методів;

- принцип установалення партнерського типу взаємодії між суб'єктами навчального процесу: упровадження демократичного стилю навчання; взаємозбагачення; стимулювання активності учасників навчального процесу до спільної навчальної діяльності.

Педагогічна технологія підготовки вчителів початкових класів до викладання інтегрованого курсу «Мистецтво» складається з чотирьох компонентів: мотиваційного, змістовного, процесуального та рефлексивно-оцінювального.

Формування готовності у вчителів початкових класів до викладання інтегрованого курсу «Мистецтво» ґрунтується на сформованих професійних цілях, а саме: удосконалення професійної педагогічної майстерності; оволодіння інтегрованими технологіями навчання мистецьких дисциплін; навчання моделюванню інтегрованих уроків; оволодіння практичними навичками інтегрованого навчання; отримання установок до саморозвитку.

До потреб, які впливають на мотиваційну спрямованість вчителя до формування готовності інтегрованого навчання предметів мистецького циклу, віднесено професійні інтереси вчителя та потреби в саморозвитку.

Умотивованість до саморозвитку є важливою потребою для формування готовності вчителя до інтегрованого навчання предметів мистецького циклу. Цілеполягання є визначальним чинником підготовленості до саморозвитку вчителя. Сформувати в учителя вміння спланувати роботу на віддалений термін, вмотивувати на дослідницьку, пошукову діяльність є пріоритетами діяльності андрагога під час підготовки вчителів до інтегрованого навчання мистецьких дисциплін.

У розробленій моделі використано такі форми підготовки вчителів: курсовий період – денна та дистанційна форми курсів підвищення кваліфікації, спецкурси; міжкурсний період – проекти професійного розвитку, семінари, тренінги, дистанційні конференції, індивідуальні консультації, наставництво.

Нами встановлено: ефективність упровадження педагогічної технології інтегрованого навчання мистецьких дисциплін залежить від управлінських умінь андрагогів-методистів.

У процесі упровадження педагогічної технології підготовки вчителів до інтегрованого навчання мистецьких дисциплін важливим є ефективне управління процесом навчання вчителів у курсовий та міжкурсний періоди.

Для ефективної роботи андрагогу потрібно спиратися на п'ять основних функцій управління (педагогічного менеджменту): планування; організація; мотивація; контроль; координація.

Педагогічна технологія підготовки вчителя до інтегрованого навчання мистецьких дисциплін відображається в таких етапах:

1. Діагностичний етап: виявлення рівня підготовленості вчителів до інтегрованого навчання мистецьких дисциплін та їхньої мотивації до навчання.

2. Актуалізуючий етап: опанування досвіду інтегрованого навчання на рівні інформації (теоретичної і практично орієнтованої) та на рівні

особистісної активності вчителя в ході практичних занять у процесі навчання під час курсового або міжкурсowego періоду.

3. Моделюючий етап: моделювання інтегрованих уроків та формування вчителем у процесі практичної педагогічної діяльності в школі власної системи інтегрованого навчання мистецьких дисциплін.

4. Корегуючий етап: оцінювання отриманих під час навчання результатів, рефлексія навчання, виявлення проблем учителів щодо впровадження інтегрованих курсів, консультування учителів та спрямування процесу самоосвіти на подолання визначених труднощів.

На кожному з чотирьох етапів реалізуються компоненти педагогічної технології підготовки учителів до інтегрованого навчання мистецьких дисциплін.

Для ефективного впровадження означеної педагогічної технології визначено наступні умови:

- неперервності навчання – забезпечення цілісності, послідовності етапів підготовки вчителя до інтегрованого навчання предметів мистецького циклу; змістове та організаційне об'єднання курсового та міжкурсowego періодів навчання через створення системи спецкурсів під час проведення курсів підвищення кваліфікації та науково-практичних семінарів, тренінгів, проєктів професійного розвитку в міжкурсый період;

- інноваційності педагогічних методів – забезпечення навчання, під час якого відбувається перенесення акценту зі знанневого аспекту на аналітичний; розвивається уміння виділяти спільне та відмінне, аналізувати, систематизувати, критично оцінювати; впровадження інтерактивних методів, дискусій, ділових ігор;

- сформованість андрагогічної компетентності у викладачів, методистів ІІПО – сукупність фахових знань, комунікативних і особистісних якостей андрагога, володіння особистісно орієнтованою, фасилітованою технологіями, усвідомлення психолого-дидактичних особливостей навчання дорослих.

Забезпечення цих умов сприятиме не тільки впровадженню власне педагогічної технології, а й зумовлюватиме її ефективність у системі післядипломної освіти учителів мистецьких дисциплін.

Таким чином, педагогічна технологія як інтегративний спосіб організації освітнього процесу, спрямований на оптимальне досягнення виховних і дидактичних цілей, системне планування та управління вирішенням педагогічних проблем, забезпечує формування готовності учителів мистецьких дисциплін у системі післядипломної освіти до інтегрованого навчання предметів мистецького циклу.

Ю.З. Павлюк,

здобувачка вищої освіти ступеня магістра

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені акад. С. Дем'янчука»

О.О. Марчук,

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені акад. С. Дем'янчука»

ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ МІЖ ХЛОПЧИКАМИ ТА ДІВЧАТКАМИ В ЗДО ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У час значного технічного процесу, великих суспільних змін у світі, який постійно глобалізується, велике значення у житті будь-якої людини відіграє комунікація. Спілкування здатне як позитивно вплинути на співрозмовника, так і призвести до конфліктних ситуацій та негативно вплинути на психологічний стан людини. Тому ще в дошкільному віці для запобігання, профілактики шкоди, яку можуть нанести співрозмовники один одному, закладаються основи культури спілкування.

Питання виховання у дітей культури спілкування було об'єктом для вивчення сучасних науковців (І. Іванова, Л. Кобелянська, І. Лебединська, Г. Ленц, Д. Леммермоле, Л. Розе, О. Луценко, М. Музіол, А. Олійник, Л. Розе, О. Сухомлинська). Дослідники О. Курило та І. Розман характеризують культуру спілкування як найважливішу складову загальної культури людини, що визначає високий рівень загальної культури людини, розвинуту культуру її мислення, мовлення та поведінки [2].

У закладах дошкільної освіти потрібно створювати умови розвитку мислення, мовлення та поведінки для того, щоб вихованці у майбутньому змогли адекватно орієнтуватись та діяти в рамках шкільного навчання, а далі – до зрілого життя. У спілкуванні важливі не тільки вербальні засоби, тобто ті знакові системи, якими послуговується людина при мовленні, а й невербальні засоби: поза, жестикуляція, міміка, погляди очей. Незважаючи на те, що дошкільники мають достатньо експресивний характер комунікації, їхнє мовлення не достатньо розвинуте для того, щоб відповідати вимогам адекватного спілкування, їх варто вчити особливостям комунікативної взаємодії та правильному використанню вербальних та невербальних засобів спілкування [2].

При вихованні культури спілкування, як частини виховного процесу, важливо враховувати стать вихованців, адже їхнє мовлення, як і поведінка, уже в цьому віці починає відрізнятися у хлопчиків і дівчаток. У формуванні чоловічого й жіночого стилів спілкування важливу роль виконує свідомість людей, що знаходиться під впливом гендерних стереотипів – культурно й соціально зумовлених суджень про якості, атрибути та норми поведінки чоловіка і жінки.

Дівчатка та хлопчики виростають у розбіжних світах, граються в різні ігри, тому що, наприклад, групові розваги хлопців мають чітку ієрархію, першість в якій буде визначатися суперечками та бійками. Виховання майбутніх чоловіків спрямоване перш за все на розвиток таких особистісних рис, як сила, витривалість, стриманість, наполегливість, почуття обов'язку та ін. Чоловічість (маскулінність) повинна зчитуватися в осіб чоловічої статі у всіх формах поведінки, серед яких є і комунікативна. Дівчинка чи хлопчик дошкільного віку значною мірою копіюють мовлення своїх батьків, старших сиблінгів, друзів чи інших значимих близьких, уже намагаючись ідентифікувати себе з тою чи іншою статтю. Хлопчики, проводячи більше часу з хлопчиками, у мовленні набувають характерних для чоловічого стилю спілкування особливостей, так само дівчатка навчаються опановувати жіночий стиль спілкування [1]. Головне – пам'ятати, що сталого переліку рис «жіночого» чи «чоловічого» спілкування нема, а в більшості все залежить від вимог суспільства та стереотипів, які є в ньому активними.

Поставивши собі за мету продіагностувати гендерні відмінності під час спілкування у дітей дошкільного віку, О. Чуракова [4] встановила, що дівчатка більш чутливі до дії однолітка. Характер рухів дівчаток плавний, жести природні. Вони більш товариські, ніж хлопчики. Дівчатка виявляють більшу цікавість у спілкуванні, ніж хлопчики, вони більш ініціативні, чутливі, товариські. У дівчаток рівень розвитку навичок спілкування більше, ніж у хлопчиків. Натомість хлопчики не відчують особливого інтересу в спілкуванні, вони менш ініціативні, ніж дівчатка, менш чутливі по відношенню до однолітків. Рівень розвитку навичок спілкування у них значно менше, ніж у дівчаток. Це говорить про те, що вони менш товариські. Таким чином, в особливості спілкування дівчаток і хлопчиків дошкільного віку з однолітками існують деякі відмінності. Дані свідчать про те, що дівчатка частіше проявляють ініціативу у взаєминах з однолітками, ніж хлопчики. Виявлено, що у хлопчиків рівень розвитку навичок спілкування значно менше, ніж у дівчаток. Це говорить про те, що вони менш товариські. Хлопчики більш негативно і неадекватно оцінюють дії однолітків, ніж дівчатка. Хлопчики рідше поступаються одноліткам, ніж дівчатка.

При вихованні культури спілкування варто все ж таки враховувати гендерні особливості вихованців. Науковець О. Листопад [3] зазначає, що для правильного виховання, культури спілкування зокрема, варто дотримуватися певних умов для підтримання емоційного та психологічного благополуччя дітей. Формування цих педагогічних умов дає право реалізувати основну ціль гендерного виховання дошкільників – не формування чоловічої / жіночої особистості із прикметними сталими ознаками, а створення умов для розвитку і удосконалення особистості дівчинки і хлопчика, позитивної гендерної соціалізації, утворення позитивно-стійкої гендерної ідентичності і культури стосунків дітей

дошкільного віку з особами своєї і протилежної статі. Вчений О. Листопад [3, с. 148] виокремив такі основні умови гендерного виховання дітей:

1) *Гендерний педагогічний супровід дитини*, здійснюваний з позиції морального становлення особистості – це та підтримка, яку здійснює педагог з метою зберегти свободу та суб'єктність особистості дошкільника, надання дитині право вибору та прийняття відповідальності за своє життя через моделювання, відігрування життєвих ситуацій, які б могли допомогти дитині адаптуватися до реального середовища та засвоїти моделі гендерної поведінки під час спілкування.

2) *Інтерактивна взаємодія та співпраця із сім'єю*, під час якої педагог повинен виступати просвітником у питанні гендерної соціалізації, гендерного виховання, уміння застосовувати принципи гендерного виховання вдома.

3) *Оновлення розвивального середовища*, орієнтованого на гендерну самосвідомість дітей дошкільного віку. Ця умова передбачає перегляд, модернізацію, модифікацію розвивального предметного середовища, що міг би сприяти максимальному особистісному розвитку дитини, засвоєнню культурних особливостей спілкування відповідно до гендеру дитини.

Важливим завданням особистісного розвитку дитини-дошкільника є виховання високої культури спілкування. На дошкільному етапі свого життя дитина починає усвідомлювати свою приналежність до тої чи іншої статі, що забезпечує засвоєння ним певних гендерних стереотипів поведінки та спілкування. Під час виховання культури спілкування педагогам варто враховувати ці гендерні особливості своїх вихованців для того, що створити позитивні умови для гармонійного розвитку особистості, збереження психологічного благополуччя дітей.

Список використаних джерел

1. Корнева Л. Гендерний аспект комунікації. *Філологічні науки*. 2013. Вип. 13. С. 106-113.
2. Курило О., Розман І. Вербальні та невербальні аспекти культури спілкування. *Молодий вчений*. 2017. № 4-3. С. 114-118.
3. Листопад О. Педагогічні умови гендерного виховання старших дошкільників в закладах дошкільної освіти. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського*. Педагогічні науки. 2019. № 1(64). С. 145-151.
4. Чуракова О. Гендерные особенности общения детей дошкольного возраста со сверстниками. *Вестник экспериментального образования*. 2017. № 3 (12). С. 29-37.

Л.О. Панкуліч,

здобувач вищої освіти ступеня магістра

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені акад. С. Дем'янчука»

СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДОШКІЛЬНИКІВ У ЗДО

У сьогоденнішніх нормативних документах наголошують на необхідності створення екологічного середовища в закладах дошкільної освіти (далі – ЗДО). Вченими розроблено рекомендації щодо його змісту. Новий стандарт дошкільної освіти передбачає таку компетенцію дошкільника, як «здатність дитини до природної поведінки в різних життєвих ситуаціях, заснована на емоційно-ціннісному ставленні до природи, знанні її законів і формується в просторі пізнавальних, дослідницьких, трудових, ігрова діяльність» [1].

Екологічна культура дошкільника – це система знань, поглядів, переконань дитини, які виражаються в її ставленні до природи та навколишнього світу.

Питання формування екологічної компетенції дошкільників було об'єктом вивчення багатьох сучасних дослідників. Аналіз науково-педагогічних досліджень (А. Богуш, Н. Грама, Г. Григоренко, Р. Жадан, Ю. Лелюк, А. Сазонова, Г. Шатова та ін.) засвідчив, що діти дошкільного віку цікавляться явищами природи, намагаються встановити причинно-наслідкові зв'язки у навколишньому світі, активно пізнають довкілля, спілкуючись на лоні природи, вивчаючи рідний край, спостерігаючи за рослинами і тваринами. Таким чином вихователі мають створити відповідні умови в ЗДО для розвитку екологічної культури дітей дошкільного віку. Важливо мати такі пізнавальні центри, як: куточок природи, лабораторія, екологічна кімната, музей природи, екологічна стежка.

Природний куточок є усталеним елементом еколого-розвивального середовища дошкільних навчальних закладів, проте його оформлення та зміст набувають нової специфіки, відповідно до нових вимог та технічних можливостей. Дослідниця Н. Яришева вважає, що дітей необхідно з раннього віку знайомити із мешканцями подібного куточка природи; це збуджує думки, допомагає встановити зв'язки, зрозумілі дітям. Куточок природи можна вважати своєрідною науковою лабораторією, де можна провести нескладні експерименти та, головне, спостереження за розвитком рослин і тварин [5].

Порівняно новою складовою екологічного та розвивального середовища дитячого садка є лабораторія. Лабораторія сприяє формуванню їх наукового світогляду. Водночас лабораторія є основою для специфічної ігрової діяльності дитини – робота в лабораторії передбачає перетворення дітей на «вчених», які проводять експерименти, експерименти, спостереження.

Лабораторія повинна мати усі умови для експериментальної дослідницької діяльності дітей і повинна мати все необхідне обладнання для її організації. При проведенні занять в лабораторії доцільно обирати такі теми: «Юні дослідники рослин», «Цікавинки з ґрунтом», «дивовижні перетворення води». Цікавим та пізнавальним для дітей буде проведення дослідів з картоплею, сіллю, цукром, піском, деревиною, які ґрунтуються на законах фізики та хімії.

Вчені, що займаються проблемами екологічного виховання дошкільників, пропонують використовувати екологічний кабінет (центр екологічних досліджень), який є новою частиною екологічного та розвиваючого середовища дошкільної освіти. Він призначений для проведення занять з екології, експериментів, екологічних ігор тощо. У методичних рекомендаціях щодо її облаштування методисти рекомендують розділити простір кімнати на кілька функціональних зон: освітня зона передбачена для роботи з дидактичними посібниками, виконання практичних робіт; зона збору, призначена для ознайомлення дітей з різними природними об'єктами, для розвитку їх здатності класифікувати предмети з різних причин; зона відпочинку (куточок з різними кімнатними рослинами, акваріуми, альпійська гірка, фонтан) – для відпочинку дітей, самостійних ігор та розвитку навичок догляду за рослинами; територія бібліотеки - це місце, де збираються різноманітні яскраві книги та дитячі енциклопедії на природі [2].

Музей природи – куточок з колекціями комах, кристалів, листя, насіння, каменів, черепашок, кімнатних рослин тощо. Ландшафтно-етнографічні музеї дають змогу ознайомити дошкільників з національними та природними умовами регіону, використовуючи ресурси та взаємовідносини людей та природи в певному регіоні, з екологічними проблемами на прикладі району [2]. Варто зазначити, що діти самі можуть принести експонати до дошкільного музею, зробити гербарії. Музейна комунікація сприяє формуванню в дітей екологічної свідомості та культури.

«Зимовий сад», який створюється за наявності просторого і добре освітленого приміщення з регульованим кліматом для вирощування екзотичних (тропічних) рослин: пальм, кавових дерев, сходів, цитрусових, також є частиною природного середовища розвиток у ЗДО. Також дослідники рекомендують утримувати птахів у зимовому саду в напіввільному режимі або у спеціальних вікнах. У цій екосистемі діти можуть вивчати матеріали дитячих енциклопедій, довідників, атласів.

Ділянка дошкільного закладу, особливо в місті, є місцем не тільки для ігор, прогулянок та уроків, а й для безпосереднього спілкування з природою. Тут збагачується чуттєвий досвід дітей. Все це значно розширює світогляд дітей, збагачує їхні знання про довкілля, виховує в них дбайливе ставлення до природи та здатність бачити в ній красу. Завдання вихователя –

продумати ігри, завдання, вправи, які він проводить із дошкільниками під час прогулянки.

Екологічна стежина – це маршрут, що проходить через різні природні об'єкти естетичної та екологічної цінності, на яких діти отримують усну та письмову інформацію (стенди, вивіски, плакати) про об'єкти. Екологічна стежка, створена на території закладу дошкільної освіти, підтримує здоров'я дітей, їх пізнавальне, екологічне та естетичне виховання, розвиток моральних якостей та грамотної, виваженої поведінки в навколишньому середовищі, а також екологічне виховання педагогів та батьків. Екологічна стежина знаходиться безпосередньо на території ЗДО [4, с. 102].

Вихователь також може користуватися комп'ютерними технологіями, викладати відомі у світі музеї природи, різні відеофільми, спрямовані на розширення знань дітей про навколишній світ.

Еколого-розвивальне середовище дошкільної освіти – це інтегрована система, створена для забезпечення пізнавального, естетичного та екологічного розвитку дітей, їх оздоровлення, розвитку етичних та етичних рис, набуття досвіду в галузі природоохоронної безпеки. Формування екологічної свідомості у дітей дошкільного віку є запорукою вироблення в них пророздозберігаючого середовища та формування екологічної культури, що в майбутньому сприятиме охороні природи та збереженню її природних ресурсів.

Список використаних джерел

1. БКДО: новий стандарт дошкільної освіти. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/2895-bkdo-2020-prokt-novogo-standartu-doshklno-osvti>. (дата звернення: 23.05.2021)
2. Горопаха Н. М. Виховання екологічної культури дітей. Рівне, 2001. 212с.
3. Дяченко Т. Мандруюмо екологічного стежиною. *Дошкільне виховання*. № 5. 2002. С. 28.
4. Екологія: основи теорії і практики. Навчальний посібник / За ред. А.Ф. Потін, В.Г. Медвідь та ін. Львів: «Новий світ – 2000» Магнолія Плюс, 2003. 296 с.
5. Яришева Н. Ф. Основи природознавства: Природа України: Навч. посібник. К.: Вища шк., 1995. 335 с.

Н.В. Полюхович,

здобувач вищої освіти ступеня магістра

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені акад. С. Дем'янчука»

ТЕХНОЛОГІЇ ВИХОВАННЯ ЛЮДЯНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

В останні роки в українському соціумі активно трансформуються соціальні структури, де одним із головних завдань виховання є формування у підростаючого покоління морально-етичних якостей. Для формування гуманістичної позиції важливе позитивне ставлення до себе та інших людей, оптимістичне світосприйняття. У «Програмі з морального виховання дітей дошкільного віку» написано: «Моральне виховання – складний і багатоаспектний процес, що потребує глибокого наукового переосмислення щодо закономірностей та механізмів його практичної реалізації. Моральне виховання визначається як одна з найважливіших сторін у здійсненні загального розвитку дитини» [2, с. 19].

Питання гармонійного виховання особистості дошкільника вивчали І. Беленька, Н. Ветлугіна, Н. Денисенко, Т. Дмитренко Т. Захарова, В. Ждан, М. Єфименко, Т. Лисицька, Ю. Шевченко.

Сьогодні вихователі використовують традиційні засоби ознайомлення дошкільнят зі світом людей (екскурсії, зустрічі з цікавими людьми, етичні бесіди, заняття, спостереження, ігри соціальної тематики, читання художньої літератури, тощо). Для здійснення завдань морально-гуманістичного виховання та виховання людяності необхідно використовувати *такі виховні технології*:

- «заняття Добра і Зла» за творами відомих українських письменників;
- казки на моральну тематику;
- «екскурсії» до країни Добрих вчинків;
- психотехнології (енергетичні вправи «Цілюща ріка», «Серце на долоні», «Тепло рук друга»);
- ігрові технології («Даруй добро», «Совість кличе», «Народження людяності», «Знайди краплинку добра»);
- ситуації морального вибору, що описані в казках та оповіданнях;
- складання плакатів «Мое родове дерево», перегляд фотоальбомів;
- діагностичні методики («Моя сім'я», «Життя», «Добро», театралізовані вистави «Давай дружити», «хворий товариш», «День народження друга»).

У виховному процесі ЗДО важливо використовувати малі фольклорні жанри (прислів'я, приказки, загадки), а також легенди, перекази, казки, які навчають дитину розпізнавати добро і зло, вчать замислюватися над своїми вчинками. Прочитавши літературний твір, вихователь повинен запитати ставлення дошкільників до вчинків героїв. Завдання вихователя - вислухати дитину, пояснити, як правильно повинні поводитися герої в складних

ситуаціях, щоб не причинити болю і шкоди іншим. У роботі над формуванням моральних якостей та людяності доцільно застосовувати проектну методику, використовувати комп'ютерні технології навчання, які роблять процес виховання цікавішим і доступнішим. Вихователь може також обговорювати вчинки героїв із сучасних мультфільмів, залучати дошкільників до благодійних акцій, влаштовувати зустрічі із волонтерами, воїнами АТО, поетами тощо.

Людяністю В. Сухомлинський називав здатність до альтруїзму. Звертаючись до батьків, він наголошує: якщо ваш син щось віддає іншій людині, він здобуває безцінне моральне багатство — людяність. Оповідання відомого педагога навчають співчувати. Співпереживати, з любов'ю та повагою ставитися до старших. Моральні чесноти людини, розумінні В. Сухомлинського, виростають насамперед з її любові до інших людей, а також з праці, яка дає їм користь.

В основу виховання людяності В.О. Сухомлинський ставив - здорове моральне середовище і його вплив на молоде покоління. Дитина дуже рано засвоює систему взаємин у середовищі, де живе. Безпосередньо сприймаючи емоційну атмосферу в сім'ї, наслідуючи дорослих, вона переймає їхні ціннісні орієнтації, ставлення до людей, навколишнього світу в цілому. Батьки та родичі дитини відповідальні за формування в дитини морально-етичних якостей. Відтак вони повинні пильно стежити за її поведінкою в повсякденному житті та викорінювати негативні вчинки.

У сучасному суспільстві дедалі частіше спостерігається негуманне, жорстоке ставлення до дітей – цієї, по суті, найменш захищеної категорії соціуму. Багато ще є бездомних дітей і таких, які навіть у рідній сім'ї почуваються нікому не потрібними. Ці дітлахи не знають звичайних людських радощів, лагідних обіймів, засинають з тривожними думками про недолюбленість і завдані образи. І в цьому їхня трагедія, моральне нещастя. Завдання всіх соціальних інституцій – проявляти людяність та поєднати свої зусилля задля викорінення цього негативного явища. Виховання людяності – це спільні зусилля родини, закладів освіти та суспільства в цілому.

Список використаних джерел

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку « Я у світі» [Наук. кер. та заг. ред. О. Л. Кононко]. К: Світич. 2009. 430 с.
2. Лохвицька Л. В. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку “Скарбниця моралі”. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 128 с.
3. Поніманська Т. І. Виховання людяності: методичний посібник Т. І. Поніманська, О.А. Козлюк, Т. В. Марчук. Рівне: Волинські обереги. 2012. 160 с.
4. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. К., Рад. шк., 1976. Т. 2. 1976. С. 149-416.

В.Є. Самарчук,

викладач німецької мови Володимир-Волинського педагогічного фахового коледжу ім. А.Ю. Кримського Волинської обласної ради

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті розкрито суть понять «соціокультурна компетенція» та «соціокультурна компетентність», проаналізовано способи формування соціокультурної компетенції, розкрито можливості створення автентичного мовленнєвого середовища на заняттях німецької мови та накопичення студентами соціокультурного досвіду.

Ключові слова: компетенція, комунікативна компетенція, соціокультурна компетенція, компетентність, соціокультурна компетентність.

Постановка проблеми. Інтеграція України з європейськими країнами дає можливість нашим громадянам більше спілкуватись з іноземцями, що зумовлює важливість оволодіння не лише іноземною мовою (ІМ), а й знаннями про їхню культуру. Навчання іноземних мов в Україні постійно змінюється, тобто відбувається оновлення навчальних програм, змісту навчально-дидактичних матеріалів, підручників, організації освітнього процесу, зі створенням нових освітніх стандартів.

На сучасному етапі значення соціокультурної компетенції стає все вагомішим. Вона представлена засвоєнням культурних та духовних цінностей свого та інших народів; правил, що встановлюють стосунки між націями, поколіннями, статями, відповідає естетичному й морально-етичному розвитку.

Питання формування іншомовних компетентностей досліджувалось в працях Н.П. Анікеєвої, О.В. Безпалько, Г.М. Бондарчука, В.П. Бусела, А.Л. Венгера, Т.М. Волкової, В.В. Воронова та ін. Відомі вчені сучасності, такі як І.Д. Бех, О.О. Леонтєв, Ю.І. Пасов, В.Г. Редько також працювали над проблемою активізації соціокультурного компоненту на всіх етапах вивчення іноземної мови. Вони наголошували на необхідності використання нових підходів для формування світогляду здобувачів освіти та створенні відповідних умов для розширення й поглиблення соціокультурних знань.

Виклад основного матеріалу. При вивченні іноземних мов важливо зацікавити учасників освітнього процесу новим способом спілкування – міжкультурним спілкуванням. В процесі формування соціокультурної компетенції студенти дізнаються про особливості іншої культури, вивчають її історичні процеси та знайомляться з різними сферами сучасного життя. Це передбачає піднесення процесу навчання німецької мови на новий, продуктивний рівень і дозволяє сформувати в процесі навчання розвинуту й

багатогранну особистість, в майбутньому – широкого спеціаліста, який зуміє пристосуватися до всіх умов, які мають тенденцію постійно змінюватись.

Поняття «компетентність» з'явилося відносно не так давно і на сучасному етапі не є повністю дослідженим. Саме словосполучення «компетентнісна освіта» виникло у 60-х роках ХХ століття у Великобританії, Німеччині та США. Компетентність перекладається з латині (competentia) як система питань, у яких особа добре розуміється, має певні знання та навички. Компетентна в певній діяльності людина має відповідні здібності та досвід, що дають змогу їй обґрунтовано розуміти цю сферу й продуктивно діяти в ній [1, с. 27].

Компетенція – це системна риса особистості, яка поєднує в собі результати розвитку, а саме знання, вміння, навички, креативність (здатність творчо думати), ініціативність, самостійність, самооцінку та самоконтроль.

Комунікативна компетенція – повне використання усіх соціально-побутових ситуацій, вміння правильно поводитись при спілкуванні, сприймати і відтворювати тексти відносно до певної ситуації, проявляти ініціативу у спілкуванні. Вона включає в себе мовну, мовленнєву, соціокультурну, навчальну компетентності. Всі вони мають інтеграційний характер.

Мовна, в свою чергу, поєднує фонетичну, граматичну і лексичну компетентності та допомагає усвідомити мовні норми та адекватно їх застосовувати.

Фонетична компетентність – вміння правильно вимовляти звуки та володіти правилами інтонаційного оформлення мовлення.

Лексична компетентність – володіння певним запасом слів, здатність їх правильно використовувати.

Граматична компетентність – вміння правильно вживати різноманітні граматичні форми німецької мови відповідно до норм граматики.

Мовленнєва компетентність поєднує компетенції у аудіюванні, говорінні, читанні та письмі, які пояснюються вмінням доречно і адекватно користуватися своєю мовою у певних ситуаціях.

Соціокультурна компетентність – це знання особливостей культури носіїв мови, їхніх рис, звичаїв, правил культурної поведінки, етикету та вміння розуміти їхню поведінку при спілкуванні й нормально використовувати це все у практиці спілкування, будучи при цьому носієм іншої мови і культури [4. с.151].

Вона поділяється на:

- країнознавчу (знання історичного розвитку, географічних та економічних особливостей, державного впорядкування, культурного життя);

- лінгвокраїнознавчу (знання певних рис мовленнєвої та немовленнєвої поведінки жителів країни при деяких випадках у спілкуванні).

Вчасне формування інтересу студентів до культурних цінностей країни, мову якої вони вивчають, доповнює їхній життєвий досвід та сприяє готовності до життя серед людей «з властивою йому культурною розмаїтістю та багатомовністю, розумінням та повагою способів життя інших людей, їхньої культурної спадщини» [2, с. 23].

Вже на перших заняттях, на етапі введення в атмосферу іншомовного спілкування, студенти знайомляться з формами мовленнєвого етикету та рисами мовленнєвої поведінки носіїв мови.

Знайомство з німецькими державними символами доцільно розпочати з перегляду та порівняння символів двох держав – України та Німеччини, аналізу історії їх походження.

Формування соціокультурної компетентності на заняттях німецької мови відбувається внаслідок паралельного і взаємопов'язаного навчання всіх видів мовленнєвої діяльності. Спочатку переважаючими є репродуктивні види навчальної роботи, які виконуються за зразком, інструкцією як орієнтовною основою діяльності. Але потім систематично переходять до продуктивних видів роботи, які спонукають студентів до критичного мислення, розвитку самостійності у визначенні мовного оформлення мовленнєвих дій і вибору способів їх засвоєння [3, с. 39].

Розвиток країнознавчої мотивації, в основі якої лежить інтерес до життя однолітків за кордоном, до народу країни, мова якої вивчається, є однією із основних цілей у методиці навчання іноземних мов. Її успішній реалізації сприяє різноманітний навчальний матеріал, що в цікавій формі відображає іншомовну культуру та традиції. Він викарбовує емоції та пам'ять студентів, стимулює їхнє образне мислення, розвиває смаки і почуття. Формування соціокультурної компетентності буде вдалим лише через систематичне виконання різних завдань, які мають на меті становлення таких умінь:

- формувати хороше враження до культури народу, мова якого вивчається;

- знаходити спільні і відмінні риси між двома культурами;

- адекватно оцінювати події у різних сферах життя;

- створювати естетичні почуття;

- аналізувати іншомовний матеріал соціокультурного змісту, висловлюючи при цьому власну думку;

- переносити соціокультурну інформацію для формування вмінь критичного мислення;

- виконувати завдання соціокультурного змісту в ситуаціях спілкування тощо.

На заняттях іноземної мови студенти здобувають великий соціокультурний досвід: засвоюють інформацію про географічне положення, економічний розвиток, політичну систему німецькомовних країн, вивчають важливі історичні факти, пізнають їх столиці з визначними пам'ятками, знайомляться з іменами відомих людей та письменників, отримують інформацію про свята, традиції і звичаї, які пов'язані з цими святами, оволодівають зразками іншомовного фольклору (римуваннями, лічилками, дитячими віршами і піснями) тощо.

Коли було включено соціокультурний компонент вивчення іноземних мов, постало питання автентичності мовного середовища. Воно досягається при застосуванні автентичних текстів як одиниці спілкування. Читаючи інформацію країнознавчого та культурологічного характеру, студенти засвоюють особливості іншої культури й аналізуючи їх, вчать краще розуміти власну культуру. Ще одним дієвим прийомом формування соціокультурної компетентності є використання автентичних віршів з тем, які вивчаються. Студенти легко і з цікавістю вчать вірші напам'ять, їх інсценізують, розігрують, розповідають у формі змагань і навіть складають власні.

Робота з прислів'ями та приказками, які є в сучасних підручниках з німецької мови або ж підібраними самостійно викладачем, не лише сприяє збільшенню словникового запасу, а й занурює студентів у культуру й різноманітність національного життя, навчає бачити однакове та відмінне в кожній культурі й мові, допомагає більше розуміти один одного, виховує повагу до іншого народу.

Ще одним засобом формування соціокультурної компетентності студентів є застосування відеоматеріалів – культурних та природних візитівок країни, мова якої вивчається. Завдяки їм здобувачі освіти мають змогу поспостерігати ландшафти і визначні пам'ятки країни, процес відзначання певного свята, обряду, моделі поведінки людей в повсякденному житті, наприклад, у кафе і в магазині, на вокзалі, на дні народження, на прийомі у лікаря тощо. Студенти можуть з допомогою викладача і навіть самостійно створювати різноманітні соціокультурні проекти.

Висновки. Процес формування соціокультурної компетентності допомагає студенту зануритися в культурний контекст країни, мова якої вивчається, брати активну участь у діалозі культур, розширювати власний кругозір. Вправи і завдання, орієнтовані на формування соціокультурної компетенції підвищують інтерес до освітнього процесу, адже на заняттях можна застосовувати аудіо- та відеоматеріали з автентичним мовленням, тексти, які містять соціокультурний компонент. Для ознайомлення студентів з традиціями і звичаями носіїв німецької мови, особливостями навчання в школі та вищих навчальних, культурною спадщиною слід використовувати автентичні матеріали.

Список використаних джерел

1. Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін. за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої, Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів К. : Ленвіт, 2013. 590 с.
2. Бех І.Д., Особистісно зорієнтоване виховання. К.: УЗМН, 2018. 204 с.
3. Рудакова Я.П. Методичний апарат для засвоєння соціокультурної інформації у процесі читання художньої літератури у мовному вузі. Іноземні мови, 2017. № 3. С. 39–41.
4. Фоменко Т. Визначення поняття «соціокультурна компетентність» у сучасній парадигмі вищої освіти. Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. пр. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2014. Вип. 42. С. 149–156.

С.І. Сукач,

здобувач вищої освіти ступеня магістра,
Запорізького національного університету
науковий керівник: **Л.О. Сущенко,**
завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти,
доктор педагогічних наук, професор Запорізького національного університету

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВОГО ПІДХОДУ ЯК ЧИННИКУ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Використання програмно-цільового підходу в управлінні закладом освіти ґрунтовно розглядали В. Єрошин, А. Капто, В. Лазарев, В. Лизинський, О. Мармаза, А. Моїсєєв, М. Поташник та ін.

Проектувати можна педагогічні системи (розвиток закладу освіти в цілому, діяльність окремих служб, види діяльності тощо); педагогічні процеси (освітні технології, режим діяльності, відносини між учасниками навчально-виховного процесу тощо); педагогічні ситуації (стан системи діяльності, відносин, зумовлених певними факторами, тощо).

Програмно-цільове проектування розвитку закладу загальної середньої освіти в ринкових умовах – це технологія управління, що ґрунтується на визначенні й декомпозиції основної мети діяльності закладу освіти і розробленні відповідних програм для її досягнення на основі врахування вимог ринків праці та освітніх послуг й потреб і запитів усіх учасників освітнього процесу. Зазначені програми базуються на певній меті, що декомпозовано на часткові цілі, які розподілені на завдання і доведені до кожного структурного підрозділу закладу освіти та виконавця; передбачають організацію досягнення кожного завдання, проведення певних заходів, забезпечують отримання запланованого результату.

Структурними компонентами програмно-цільового підходу в проектуванні розвитку закладу загальної середньої освіти у ринкових умовах

виступають такі елементи: місце і значення даної системи в системі управління навчальним закладом у ринкових умовах, властивості даної системи і її функціональні можливості, основні компоненти, суб'єкти системи, ціннісно-нормативний компонент, місія, спрямованість, цілі, результативний компонент, змістовний компонент, технологічний компонент, організаційний компонент, ресурсний компонент, умови діяльності, прогностичний компонент, зв'язки і відносини між компонентами системи, зв'язки і відносини з іншими системами.

Отже, виділення та визначення структурних компонентів програмно-цільового підходу в управлінні дозволяє стверджувати, що це спеціальна, концептуально обумовлена та технологічно забезпечена діяльність щодо створення образу бажаної системи управління загальноосвітнім навчальним закладом у ринкових умовах, що у майбутньому забезпечить досягнення визначеної основної мети функціонування і розвитку закладу. Програмно-цільовий підхід представляється як інтеграція цілей, завдань та відповідних етапів побудови цілісної програми дій.

Сама програма повинна зафіксувати рівень розвитку системи освіти, виявити проблемні моменти та описати модель очікуваного стану. Провідним її моментом є описання стратегії та плану поетапних дій щодо стратегічного досягнення бажаного результату. У зв'язку із цим вона повинна включати аналітико-прогностичні матеріали, саму концептуальну ідею та план реалізації. Найголовніше – це провідна ідея, яка покладається в основу та визначає стратегічні аспекти розвитку закладу загальної середньої освіти в ринкових умовах. Як приклад, розглянемо провідну ідею у програмно-цільовому підході в управлінні закладом. Такою ідеєю в ринкових умовах може виступати те, що найціннішим надбанням педагогіки, на сьогодні, є ідеї формування життєтворчості особистості, як найціннішого капіталу, у наслідок чого діти глибше осмислюють своє життя, навчаються для того, щоб оволодіти мистецтвом життєтворчості, мистецтвом бути.

Концептуальна ідея – формування системи суб'єкт-суб'єктних взаємодій між учасниками освітнього процесу на основі гуманної педагогіки. Саме, за допомогою цієї цільової програми у навчальному закладі будується така система партнерських відносин між батьками, учнями, педагогами. Виникає школа розвитку стосунків, школа технології оптимальних особистісних ставлень, школа життєтворчості – це і є провідною ідеєю розвитку закладу загальної середньої освіти в ринкових умовах.

Провідними напрямками розвитку закладу загальної середньої освіти в ринкових умовах, у цьому контексті є такі:

– упровадження маркетингового управління з для оптимізації відносин навчального закладу з об'єктами зовнішнього середовища (освітніми структурами за вертикаллю, партнерськими стосунками з

громадою села, церковними громадами; зв'язками з меценатами, спонсорами та ін.);

- оволодіння технологіями моделювання партнерських відносин у колективі закладу загальної середньої освіти;

- вироблення моделі структурно-громадського супроводу та інформаційно-громадського супроводу управління загальноосвітнім закладом освіти;

- гуманізація міжособистісних стосунків педагогів і дітей як рушійної сили освітнього процесу;

- оптимізація суб'єкт-суб'єктних відносин між педагогами;

- підвищення ефективності суб'єкт-суб'єктної взаємодії педагогів та батьків;

- налагодження мікроклімату в учнівському колективі шляхом покращення стосунків між учнями;

- розвиток партнерських відносин через формування педагогічного керівництва самопізнанням, саморозвитком, самореалізацією особистості;

- стимулювання розвитку педагогічного колективу шляхом самоосвіти, самоконтролю, самокорекції стану професійної діяльності.

Підкреслимо, що проектування розвитку закладу загальної середньої освіти в ринкових умовах передбачає створення іміджу конкурентоспроможного випускника закладу, при цьому необхідно орієнтуватися на успішність життєтворчої особистості, яка повинна здобути статус «Творця свого життя». Для досягнення запланованого висуваються певні цілі. Учневі необхідно досягнути такого: оволодіти на сучасному рівні вимог політичними, економічними, правовими, гуманітарними знаннями і потвердити здатність їх узагальнювати, систематизувати та самореалізовувати впродовж життя; формувати навички високого рівня мислення; набути навичок проблемного соціального мислення і соціальних дій; навчатися компетентно вести дискусію, поважати позицію партнерів; створювати власний життєвий проект, виробляти свій стиль життя – діяльнісно-продуктивний; постійно прагнути до змін, упровадження яких може забезпечити лише неперервна освіта, що вимагає вчитися упродовж життя.

За таких умов заклад загальної середньої освіти стає осередком людяності і гуманності, творчості і постійного пошуку. Випускники школи засвоюють правило успішності життєтворчості: якщо хочеш бути щасливим, сповідай правило: «розум в голові, чесність у серці, здоров'я у тілі». Завдяки педагогіці життєтворчості у простір шкільної дійсності втілюється ідея самоцінності дитинства, діалогу культур, толерантності і життєвого самовизначення особистості.

Педагогам закладу загальної середньої освіти в ринкових умовах необхідно в основу своєї діяльності покласти усвідомлення того, що час відмовитися від старої школи, від усього консервативного та рутинного, з чим вона пов'язана. Відмовитися від думки, що в умовах несвободи, нелюбові й неправди можна виховати щасливу, успішну людину, що в умовах повсякчасного пригнічення бажань і волі дітей можна успішно ростити і розвивати особистість. Потрібна інша школа – з новою філософією освіти, новим змістом, новими стосунками між учасниками освітнього процесу, новим учителем, заклад освіти, в основі якого нові цінності: свобода, любов, правда. Саме тому пріоритетами у навчально-виховному процесі визначаються такі гасла: працьовитість і творчість, професіоналізм і компетентність, патріотизм і толерантність. Провідним завданням діяльності педагогічного колективу стає наступне: «Кожна дитина в школі – це особистість, яку необхідно зрозуміти, підтримати і дати відчутти, що вона – особистість з неповторними нахилами, інтересами і потребами», тому створення освітнього середовища закладу загальної середньої освіти повинно ґрунтуватися на таких засадах: філософія нової школи – управління природним бажанням вихованців; вільна особистість у вільній школі; школа починається з любові. Навчаючи дитину любити, навчаємо її усьому, адже любляча людина – сильна і непереможна людина; утвердження правди – у змісті освіти, у історії та літературі, у стосунках між учителем та учнями, між батьками і дітьми. Це питання морального вибору між правдою і кривдою, добром і злом, честю і безчестям.

Таким чином, педагогічний колектив Запорізької початкової школи «Прогрес», реалізуючи програму «Школа життєтворчості», працює над методичними проблемами: формування життєвої компетенції учнів засобами педагогічного впливу; оптимізація розвитку здібностей, нахилів та обдарувань учнів засобами мистецтва; формування високоморальної громадянської позиції і національної самосвідомості. Педагоги освітнього закладу глибоко переконані у тому, що їх основна мета – навчити учнів вчитися, кожна особистість є неповторним самоцвітом, шкільні роки – крок у доросле життя, вогник пізнання розгорається, коли несеш його дітям, переживши грозу, можна побачити веселку, образне мислення, творча уява на щабель вищі за знання, випускник школи здатен гнучко адаптуватися до життєвих ситуацій, генерувати нові ідеї, творчо мислити.

О.В. Хомутник,

здобувач вищої освіти ступеня магістра

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені акад. С. Дем'янчука»

О.О. Марчук,

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені акад. С. Дем'янчука»

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ІНТЕГРАЦІЇ ЗАНЯТЬ

У сучасних закладах дошкільної освіти доцільно використовувати інтегровані заняття та інтегровані курси, які об'єднують навколо певного заняття чи теми. Важливо, щоб дитина отримала певний багаж знань про явище чи предмет із різноманітних джерел інформації та в процесі поєднання різних форм роботи. На думку сучасних вчених, «синтез цих знань дозволяє досягти різнобічного розгляду об'єкта, показати взаємозв'язок явищ, інтенсивно формувати у дитини розумові операції аналізу, порівняння, узагальнення тощо. Особливо це важливо для розвитку світоглядних, людинознавчих, екологічних, комунікативних умінь, понять» [3].

Проблеми формування комунікативної особистості вивчали такі вчені, як: Л. Бірюк, А. Богущ, Н. Вітюк, П. Гончарук, М. Савчин, Я. Шкурко, Т. Яценко. У дослідженні М. Айзенбарт детально охарактеризовано формування соціально-комунікативної компетенції старших дошкільників у процесі ігрової діяльності [1].

Досвід сучасних вихователів засвідчує, що найкраще інтегрувати заняття та види діяльності, які вимагають від дошкільника розумового навантаження, із заняттями художньо-естетичного циклу, які сприяють розвитку уяви, творчості, креативності (художня література, образотворча діяльність, музика, театралізована діяльність). Характеризуючи інтегроване заняття, варто зазначити, що його суть полягає в тому, що виховний процес відбувається за умов постійної, активної взаємодії всіх дошкільників, це сприяє їх взаємодії та комунікації.

В процесі інтеграції і дошкільник, і вихователь є рівноправними, рівнозначними суб'єктами, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, вміють і здійснюють. Інтерактивне заняття передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації. Завдання вихователя – створити комфортні умови, за яких дошкільник відчуває успішність, свою досконалість, прагне висловлювати свої думки, проявляє зацікавленість. Вихователь повинен пильно стежити за мовленням дитини, постійно задавати питання, проявляти уважність до

кожного учасника виховного процесу.

В процесі інтеграції з метою формування комунікативної компетенції діти отримують завдання відтворити чи розіграти діалог із прослуханого, скласти власний діалог за поданими репліками, відповідно до життєвих ситуацій; скласти діалог за малюнками, опорою на допоміжний матеріал, дотримуючись правил етикету, культури спілкування. Вихователь може активно використовувати іграшки, «лялькові театри», природні матеріали, пластилін фарби. Важливим є розвиток комунікативних навичок під час конструктивної діяльності. Як зазначила О. Попович, «в організаційному відношенні вихователь не лише створює умови для доцільної конструктивної діяльності дітей, але й використовує розвивальний потенціал конструювання для загального розвитку дитини» [4].

Важливими є організація та проведення нетрадиційних форм занять (заняття-подорожі, заняття-казки, заняття-ігри тощо), які сприяють розвиткові творчих здібностей, формуванню комунікативних умінь і навичок дошкільників, збільшенню їх словникового запасу із використанням інноваційних педагогічних технологій. Розвитку зв'язного мовлення та активізації словника сприяють складання описових та сюжетних розповідей під час проведення інтегрованого заняття із музики та природознавства, наприклад, на такі теми: «Про що співають крапельки дощу?», «В гостях у сніжної Зими», «Осінь співає про урожай», де варто виконувати тематичні пісні, проводити бесіди про явища природи, виготовляти аплікації тощо.

Сьогодні продуктивно розвиваються технології медіа освіти, що передбачають організацію й проведення мультимедійних занять та занять з мультимедійною підтримкою, зокрема, використання мультимедіа презентацій, медіа-тренажерів, електронних мультимедіа видань, які теж доцільно використовувати на інтегрованих заняттях із метою розвитку комунікативною компетентності дошкільників.

Практична реалізація проблеми формування комунікативної компетентності дітей дошкільного віку ефективна за умови інтеграції традиційних форм, методів і прийомів роботи над розвитком мовлення з технологіями інтерактивного навчання. Застосування інновацій в процесі проведення інтегрованих занять матиме позитивний результат для розвитку комунікативних умінь, якщо вихователь буде належно підготовлений до їх використання.

Список використаних джерел

1. Айзенбарт М. М. Формування соціально-комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / ДЗ «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». Одеса, 2016. 20 с.
2. Іванова С. Мовленнєве спілкування на заняттях. *Дошкільне виховання* 2003. № 2. С. 14–15.
3. Інтегрований підхід до сучасного заняття. URL: http://zirochka2.at.ua/publ/integrovanij_pidkhdid_do_suchasnogo_zanjattja/1-1-0-10 (дата використання: 12.05.2021).
4. Попович О. До питання особливостей конструктивної діяльності дитини дошкільного віку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Випуск 32. С. 156-158.

Н.М. Чонка,

здобувач вищої освіти ступеня магістра

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені акад. С. Дем'янчука»

О.О. Марчук,

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені акад. С. Дем'янчука»

ДІАГНОСТИКА ЕКОЛОГІЧНОЇ ВИХОВАНOSTІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Одним з актуальних завдань реформування дошкільної освітньої галузі є екологічне виховання дітей дошкільного віку, адже наявність світової екологічної кризи, спричинена практичною діяльністю людини, причинена її антропоцентричною свідомістю. Основи свідомості особистості, її екологічної вихованості та ставлення до світу природи закладаються ще в періоді дошкільного дитинства, що підтверджено вагомістю використання цього сензитивного періоду з метою формування екологічних цінностей. Закон України «Про дошкільну освіту» визначає роль екологічного виховання провідним у контексті формуванні особистості дитини дошкільного віку, у зв'язку з чим зміст освітньої роботи закладу дошкільної освіти має виступати базисом становлення людини, а методи, форми і засоби формування екологічної свідомості повинні відповідати віковим особливостям дошкільників.

Базовий компонент дошкільної освіти в Україні зорієнтовує сучасних фахівців дошкільної освіти на вибір завдань та змісту роботи з дошкільниками таким чином, щоб не лише обмежувати дітей у засвоєнні певної системи екологічних знань, а й відкривати перед ними екологічні проблеми, які сприяла б формуванню творчих особистостей з розвиненим почуттям власної гідності та відповідальності за свої вчинки в природі.

Відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти, до закінчення дошкільного періоду у дітей дошкільного віку мають бути сформовані елементи екологічного світорозуміння, екологічної вихованості, позитивне емоційно-ціннісне ставлення до природи [1].

Проблема екологічного виховання була предметом дослідження у працях багатьох науковців та педагогів. Так, проблемою впливу природи на формування особистості займалися класики зарубіжної та вітчизняної педагогіки: Я. Коменський, Й. Песталоцці, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. У свою чергу у наукових доробках сучасних дослідників цієї проблеми С. Дерябо, Г. Пустовіт, В. Ясвін підкреслюється необхідність формування екоцентричного типу екологічної свідомості як регулятора діяльності людей у природі. Натомість у працях Н. Горопахи, Н. Глухової, Н. Лисенко, С. Ніколаєвої, З. Плохій, Н. Рижової, Н. Яришевої зазначено, що дошкільний період є сензитивним в екологічному вихованні. Екологічна свідомість, на думку науковців, є домінантою екологічної культури, яка є метою екологічного виховання дітей дошкільного віку.

Екологічне виховання дошкільників – це співпраця педагогів та дітей, спрямована на розвиток умінь гармонійно взаємодіяти з природою [2, с. 62].

Головною умовою реалізації завдань екологічного виховання є створення еколого – розвивального предметного середовища, яке сприяє формуванню в дошкільнят екологічної вихованості, яка передбачає набуття уявлень про самоцінність та неповторність компонентів природи, прояв гуманних почуттів до живих істот, оволодіння початковими вмінням відчувати красу та милуватися нею, виважено поводитися в довкіллі, знати правила безпечної поведінки в природі [3].

З огляду на сказане вище, актуальним є визначення критеріїв, показників та рівнів екологічної вихованості дітей дошкільного віку. Для визначення рівня екологічної вихованості дітей старшого дошкільного віку нами було обрані наступні *критерії та показники*:

- 1) когнітивний, показниками якого є якість екологічних знань та уявлень (обсяг, системність, реалістичність, усвідомленість),
- 2) мотиваційний, показниками якого є тип ставлення до природи (емоції та мотиви),
- 3) діяльнісний, показниками якого є характер діяльності та поведінки дитини у природі (уміння і навички догляду за об'єктами природи, вчинки) [3].

Діагностика сформованості екологічної вихованості дітей старшого дошкільного віку за *когнітивним критерієм* включає: знання про світ рослин і тваринний світ, знання про неживу природу, знання про пори року. Запитання для дошкільників: назви свійських тварин та опиши свійську тварину (на вибір); назви диких тварин та опиши одну з них (за вибором);

назви дерева, кущі, квіти, кімнатні рослини та опиши одну з них; назви овочі та фрукти, опиши їх; назви пори роки, опиши улюблену пору року.

Оцінка екологічної вихованості за *мотиваційним критерієм* здійснюється за допомогою методу спостереження за дітьми під час прогулянок, навчальних занять та ігрової діяльності.

У процесі спостереженням оцінюються наступні показники:

- 1) особливості сприйняття природи;
- 2) характер емоційної реакції на красу природи;
- 3) характер мотивів ставлення до природи та її охорони.

Діагностика екологічної вихованості дошкільників за *діяльним критерієм* здійснюється за допомогою методу спостереження за дітьми під час прогулянок, навчальних занять та ігрової діяльності; а також аналізу ситуацій екологічного вибору. Зокрема, ситуації екологічного вибору не створюються спеціально в освітньому процесі закладу дошкільної освіти, проте враховується відповідь дитини у процесі аналізу тієї чи іншої проблеми.

Наведемо приклади таких ситуацій.

Ситуація 1. На прогулянці ти помічаєш, що незнайомий хлопчик (приблизно твого віку) ламає гілочки з дерева. Як ти вчиниш?

1. Підійдеш до хлопчика і спробуєш його переконати, що так робити не можна.
2. Не звернеш на це уваги.
3. Підійдеш до хлопчика і складеш йому компанію – допоможеш обривати гілочки на дереві.

Ситуація 2. Ви почули біля дверей своєї квартири жалібне нявчання. Відкривши входні двері, ви помітили на килимку маленьке підкинute кошенятко. Ваші дії?

1. Нагодуєш кошеня і, дочекавшись батьків, попросиш дозволу залишити його у себе.
2. Тихенько підкинеш кошенятко до сусіднього під'їзду.
3. Візьмеш його з собою на вулицю гратися – раз кошенятко вам підкинули, то ніхто не буде сваритися, якщо ви з друзями трошки потягаєте його за хвоста.

На основі виділених критеріїв та їх показників встановлюються рівні екологічної вихованості: високий, середній, низький.

Високий рівень характеризується достатнім обсягом уявлень дітей про об'єкти та явища природи (в межах програми навчання та виховання дітей у закладі дошкільної освіти), відповідністю уявлень реальній дійсності, розумінням екологічних зв'язків та залежностей між об'єктами природи, об'єктами природи та умовами існування, між природою та людиною, здатністю обґрунтувати їх за допомогою мовлення; тип ставлення до природи – позитивний, емоційно-ціннісний; у дітей сформовані уміння та

навички догляду за об'єктами природи, які вони самостійно застосовують.

Середній рівень характеризується обсягом уявлень дітей в межах програми, частковою відповідністю уявлень реальній дійсності, здатністю диференціювати живі й неживі істоти, частково визначати окремі потреби живих організмів, називати деякі умови, необхідні для їхнього життя, відсутністю розуміння цілісності природи, залежності життя і здоров'я людини від чинників природного середовища, утрудненнями з аргументацією суджень; тип ставлення до природи – змішане; у дітей в основному сформовані уміння та навички догляду за об'єктами природи, які застосовуються епізодично.

Низький рівень характеризується недостатнім обсягом уявлень дітей про об'єкти та явища природи, частковою відповідністю уявлень реальній дійсності, недостатнім усвідомленням залежності живого організму від чинників середовища, нерозумінням екологічних зв'язків, цілісності природи, відсутністю аргументації суджень; тип ставлення до природи – споживацьке чи змішане; уміння та навички догляду за об'єктами природи в основному не сформовані, не застосовуються.

Результати діагностики дають змогу зробити висновок про рівні екологічної вихованості дітей старшого дошкільного віку та окреслити напрями оптимізації процесу екологічного виховання за рахунок комплексного впливу на когнітивну, почуттєву та діяльнісну сферу особистості дошкільників.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти [Богуш А.М., Беленька Г.В., Богініч О.Л. та ін.] ; наук. керівник: А.М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д. пед. н. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2012. 26 с.
2. Конюхова Т.С. Характеристика загальних підходів до екологічної освіти й виховання дітей дошкільного віку на сучасному етапі. *Освіта Донбасу*. 2006. № 5 (118). С. 62-67.
3. Ми всі природи рідної частинки : Методичний посібник. На допомогу педагогічним працівникам дошкільних навчальних закладів / Упорядники: Сімон О.П., Пасяда М.І., Корф І.В. Полтава: ПОІППО, 2009. 84 с.

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО. ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ. ФІЛОСОФІЯ. КУЛЬТУРОЛОГІЯ. ФІЛОЛОГІЯ

І.М. Богданець,

аспірант кафедри всесвітньої історії та філософії
Волинського національного університету імені Лесі Українки

ФЕНОМЕН ТВОРЧОСТІ У ВІРТУАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У пошуках власної ідентичності людина епохи Постмодерну найбільш чітко виражає інтенції свого «Я» за допомогою творчості. Оскільки особистість ХХІ століття існує у контексті техносфери, симбіоз мистецтва та техніки є неминучим. Підтвердженнями цієї взаємодії виступають принципово нові жанри мистецтва опосередковані технологіями, серед них: медіаінсталяції, медіаскульптура, медіаперформанс, відео-арт, медіа ландшафт, Інтернет-арт, мережеве мистецтво, нет-арт, саунд-арт тощо [4, с. 45].

Фактично, віртуальне середовище нині є додатковою площиною реальності, яка за допомогою керованих мовами програмування об'єднать знаків, певною мірою, актуалізує об'єкти, у тому числі об'єкти творчості. Завдяки властивій віртуальній реальності пластичності та відсутності об'єктивних обмежень, кожен користувач, який володіє мінімальним рівнем навичок роботи з комп'ютерними технологіями, може стати автором твору, що по ступеню складності, задуму та концепції втілення не поступатиметься шедеврам іменитих митців.

Закономірно, постає питання: «Мистецтво створене за посередництва комп'ютерних технологій є співмірним класичному розумінню мистецтва, чи воно є просто симуляцією?».

Ж. Бодріяр досліджуючи гіперреальність (симуляцію дійсності) зауважив, що сутністю візуального образу є абстракція тривимірного світу і його перехід до спрощеного – двовимірного [1].

Такий підхід адаптований до феномену віртуальної реальності не заперечує сам факт існування віртуальних конструктів, просто оголошує їх примітивними варіаціями об'єктивних речей. У цьому є сенс, адже якщо дослідити специфіку не віртуального творчого процесу, митець для реалізації процесу творчості використовує власний фізичний потенціал, матерію органічного або неорганічного походження, спеціальний інструментарій тощо. Окрім того, особистість, що залучена до творчого процесу має прямий контакт із результатом своєї роботи.

Результат вираження творчості у віртуальній реальності справді спрощений, адже його потреба у фізичних зусиллях, спеціальних інструментах, особливому типі матерії чи бодай задатках або навичках роботи у межах певного виду мистецтва мінімальна.

Натомість, слід зауважити, що об'єкти віртуальної творчості мають свої переваги перед реальними об'єктами мистецтва – вони нетлінні (не залежать від темпоральних параметрів та змін простору) та загальнодоступні.

Ж. Дельоз розвиваючи концепцію Ж. Бодріяра розглядає симуляції не як копії моделей (адже у множині симуляцій модель нівелюється), а як дії, що відкидає саму ідею її існування і вказує, скоріше, не на характерні ознаки, а на їх сутнісні відмінності [3]. Тому, мислитель створює концепцію «вічного повернення», яка базується на комбінуванні «актуального» та «віртуального» (або «потенційного» та «актуального») [2, с. 52–53, 65, 76].

Його ідеї ближчі до феномену віртуального середовища і відображають об'єктивний стан речей, адже незалежно від способу створення та втілення об'єкту творчості наслідком є самоствердження, самореалізація, встановлення власної ідентичності і, можливо, поява твору мистецтва.

Підсумовуючи вище сказане ми можемо зробити висновок, що феномен творчості у віртуальному середовищі є закономірним наслідком існування особистості у опосередкованому технічними засобами суспільстві. «Віртуальне мистецтво» є похідним мистецтва як такого, але їх ототожнення є не коректним. І справа тут не тільки у різниці матеріалів, інструментів, використанні фізичного потенціалу чи залежності від часових та просторових змін, а у тому, що твір мистецтва є єдиною у своєму роді річчю. Результатом роботи митця, якого вирізняє не лише креативність та необхідність самовираження, але й «школа» (опанування різних технік, постійна взаємодія з інструментами та матеріалами, спрямованість на власне зростання в області мистецтва, творчі пошуки тощо).

У контексті регулярної взаємодії з віртуальним середовищем, навіть, найпримітивніші зразки «класичного» мистецтва є ексклюзивом та виявом елітаризму (адже шедеври – це досягнення одиниць і оскільки вони існують у єдиному екземплярі, вони не є загальнодоступними), у той час, як

«віртуальне» мистецтво є за своїм характером масовим, а тому, у ньому якість зразків нівелюється кількістю та масованим інформаційним потоком.

Список використаних джерел

1. Baudrillard J. Simulacra and Simulations. Stanford University. URL: https://web.stanford.edu/class/history34q/readings/Baudrillard/Baudrillard_Simulacra.html (date of access: 25.06.2021).
2. Делёз Ж. Различие и повторение / ред. Н.Б. Маньковская. СПб. : Петрополис, 1998. 169 с.
3. Михальчук І. Симуляція реальності людини у віртуальному просторі. eVNUIR. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/17738/1/mikhalchuk.pdf> (дата звернення: 25.06.2021).
4. Трач Ю.В. Трансформація творчості у контексті розвитку технологій віртуальної реальності. CEEOL. URL: <https://www.ceeol.com/search/viewpdf?id=538121> (дата звернення: 25.06.2021).

З.Й. Куньч,

кандидат філологічних наук, доцент
завідувачка кафедри української мови
Національного університету «Львівська політехніка»

Д.С. Собко,

здобувачка вищої освіти ступеня бакалавра
Національного університету «Львівська політехніка»

ТИПИ СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНИХ ДЕТЕРМІНОЛОГІЗМІВ У ТВОРІ Р. КАПУСЦІНСЬКОГО «ІМПЕРІЯ»

В сучасних літературних і публіцистичних текстах спостерігаємо появу детермінологізованих лексичних одиниць, що спричинено найбільшою мірою екстралінгвальними чинниками, передовсім технократизацією та інтелектуалізацією суспільства. Отож відбувається певне розмивання межі між спеціальними та неспеціальними текстами: з одного боку, науково-технічне мовлення набуває певної невластивої для нього експресивності, а з другого, художній стиль насичується термінною лексикою. При цьому яскраво виявляє себе процес детермінологізації, позаяк відбувається уподібнення терміна до загальноживаного слова внаслідок використання його поза межами спеціального тексту, а також розвиток нових значень детермінологізма на основі метафоричного переосмислення. Тому актуально постає завдання дослідити функціонування детермінологізованої лексики в художніх текстах.

Проблема детермінологізації стала предметом вивчення в працях багатьох науковців. В. Карпова вивчала можливості детермінологізації на стилістичному й семантичному рівнях [1]; Ж. Красножан досліджувала функції детермінологізованих лексем у художньому тексті [2]. У працях

українських науковців акцентовано увагу на динамічних процесах в сучасному українському лексиконі [3], систематизовано підходи до вивчення явищ термінологізації та детермінологізації в українському термінознавстві [4], опрацьовано співіснування детермінологізмів різних тематичних груп у художньому дискурсі [5], проаналізовано детермінологізми як засоби художньої образності у творчості Ліни Костенко [6], Романа Іваничука [7], Юрія Щербака [8] та інших авторів.

Констатовано, що термін у художньому тексті може зберігати своє пряме значення, набуваючи лише емоційного забарвлення в новому для себе контексті та в поєднанні з лексемами інших тематичних полів. Проте частіше він поширює свою семантику, часто стає тропом. Відповідно детермінологізми класифікують за ступенем втрати лексемою ознак терміна на три рівні – функційні, лексико-семантичні та семантико-стилістичні. «На кожному з цих рівнів науковий термін зазнає специфічних модифікацій свого семантичного поля і своєрідно впливає на почуття людини» [6, с. 65]. Отож цікаво простежити, як ці процеси відбиваються на творчій манері окремих письменників, які стилістичні засоби із залученням детермінологізмів увиразнюють художній текст.

Метою цієї наукової роботи є проаналізувати різні типи семантико-стилістичних детермінологізмів на сторінках книги Р. Капусцінського «Імперія». Досліджуючи цей твір, ми виявили, що він наповнений великою кількістю різних типів детермінологізмів, найчастіше трапляються семантико-стилістичні: їхня кількість сягає 62 %.

Серед детермінологізованих лексем цього типу, виявлених у цитатах нашої вибірки, найчастотнішими є терміни, пов'язані з медициною (хірургією, анатомією), біологією та географією. Приміром, у цитаті «*Такі країни реагують на будь-яку **відлигу** посиленням розгардіяшем*» [9, с. 166] географічний термін *відлига*, який означає «потепління взимку або ранньою весною, що викликає розтавання снігу, льоду» [10, с. 137], набуває метафоричного значення «послаблення диктатури». Прикладом метафоричного використання медичного детермінологізма є вживання терміна *патологія* в такій цитаті: «*Масштаб цієї **патології** важливий: і в одному й іншому випадку упродовж багатьох років це були мільйони людей*» [9, с. 295]. Завдяки накладанню значення терміна *патологія* «відхилення від норми, ненормальність» [10, с. 548] на суспільно-політичний контекст з'являється сема хворобливості цього стану, що додає сатиричної експресії.

Також в аналізованому матеріалі трапляються терміни, пов'язані з архітектурою та культурою. Наприклад, у реченні «*Фьодоров уважав, що **підвалини** християнської віри – це ідея воскресіння, що впливає з віри у вічне життя*» [9, с. 239] термін *підвалини*, зазнавши метафоричного переосмислення, набув значення «основа, найважливіша ідея»; термін *театр* у цитаті «*Ми були вже над аеропортом, коли весь **театр** полярного*

саява раптово згас, розплився у мороці» [9, с. 217] також виступає у функції яскравої метафори.

Рідше трапляються тропи, основу яких становлять детермінологізми таких тематичних розрядів, як спорт, будівництво, кулінарія, психологія, геометрія, військова справа тощо: «Золоті **армії** вірменських літер повзуть сотнями сторінок» [9, с. 78] – детермінологізм *армія*, що належить до військової терміносистеми, підсилений епітетом *золоті* та поєднаний з лексемою *літери*, яка, своєю чергою, зазнає персоніфікації, оскільки пов'язана з предикатом *повзуть*. Ця розгорнута метафора не лише надає реченню особливої емоційності, а й набуває семантики наступальних дій.

Отже, детермінологізми можна вважати мовно-суспільним явищем, адже значне їх поширення відбувається у зв'язку зі зростанням загального рівня освіченості людей та стрімким розвитком науково-технічного прогресу. Вони відіграють важливу роль в аналізованому творі: з їхньою допомогою Р. Капусцінський увиразнює свої думки, додає їм яскравої забарвленості та захоплює читача оригінальністю формулювань. Це створює неповторний колорит художнього стилю автора.

Список використаних джерел

1. Карпова В. Термін і художнє слово. Київ: Наукова думка, 1967. 132 с.
2. Красножан Ж. Функції детермінологізованих лексем у художньому тексті. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2009. Вип. ІХ. С. 175–177.
3. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: монографія. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. 336 с.
4. Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних парадигм: монографія. Львів: Галицька видавнича спілка, 180 с.
5. Куньч З. Й. Співіснування детермінологізмів різних тематичних груп в художньому дискурсі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 32 (71). № 1. Ч. 1. 2021. С. 44–49.
6. Термінологічна актуалізація української мовної дійсності: монографія. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2020. 232 с.
7. Городиловська Г. Переосмислення семантики терміна та розширення сфер його функціонування в сучасній українській літературній мові (на матеріалі художніх творів Романа Іваничука). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2014. № 791. Львів: Видавництво Львівської політехніки. С. 105–108.
8. Панасюк К. Військова термінологія в романі Юрія Щербака «Зброя судного дня». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2018. № 890. Львів: Видавництво Львівської політехніки. С. 66–69.
9. Капусцінський Р. Імперія. Київ: Темпора, 2012. 497 с.
10. Універсальний словник української мови / укл. З. Й. Куньч. Тернопіль: Видавництво навчальної книги «Богдан». 2-ге вид. 2007. 847 с.

СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ

ЕКОНОМІКА. ПОЛІТОЛОГІЯ.
ПСИХОЛОГІЯ. СОЦІОЛОГІЯ

М.В. Несправа,

доктор філософських наук, професор кафедри міжнародних відносин.
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
ORCID ID: 0000-0003-0415-1837

**ЕФЕКТИВНА ВЗАЄМОДІЯ
ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА І КЕРІВНИЦТВА**

Актуальність теми. Ефективна взаємодія адміністрації вищих навчальних закладів та педагогічного працівника є необхідною умовою повноцінного розвитку системи вищої освіти в Україні і розвитку якісних відносин у сфері праці і зайнятості в сучасному суспільстві загалом. Відносно цього, стимулювання досліджуваної взаємодії сторін повинно передбачати відповідну узгодженість дій, що веде до прагнення і вироблення спільного бачення обох сторін, щоб цього досягти необхідно уникати відповідних конфліктів з якими стикаються вузи, а саме їх керівництво і педагоги у процесі навчального процесу. Відносно цього, в умовах сучасного соціально-економічного розвитку держави потреба освіти щораз зростає, разом з тим виникають нові виклики і загрози в самій системі освіти, що зумовило ґрунтовніше вивчення теми роботи і визначення основних проблем, що формують виникнення конфліктів.

Об'єкт дослідження – педагогічний працівник і адміністрація вищого навчального закладу.

Предметом роботи є процес ефективної взаємодії педагогічного працівника та керівництва.

Мета роботи – визначити основні особливості досягнення ефективної взаємодії педагогічного працівника і керівництва вузу.

Отож, щоб досягти мети роботи визначимо основні дилеми, яких варто уникати з метою формування ефективної взаємодії обох сторін і на основі

цього визначимо основні практичні рекомендації щодо удосконалення трудових відносин педагогічного працівника і керівництва (адміністрації) вищого навчального закладу. До найпоширеніших проблем, що створюють проблему у відносинах вище визначених сторін можна віднести [1-4]: відсутність достатніх знань, умінь і навичок що сприяють попередженню і конструктивному розв'язанню трудових спорів, що створює проблему у навчально-виховному процесі і погіршує рівень якості надання освітніх послуг; зіткнення протилежних інтересів, що веде до напруженості загальної в колективні; емоційна напруженість внаслідок нерівності статусу, що як наслідок породжує проблему не готовності оперативно діяти і виправити власну помилку, тощо. Перелік можливо кількісно розширювати, проте в даному дослідженні не має змоги ширше розглянути всі можливі сценарії виникнення конфліктів, отож, нижче відносно цього запропонуємо основні практичні рекомендації щодо їх уникнення: виявлення готовності оперативно виправити власну помилку, керівництво здебільшого позитивно оцінює тих працівників, які вміють попри конфлікт що виник, правильно зреагувати і довести свою правоту, або ж в разі допущення помилки оперативно виправити без найменшого порушення норм спілкування, без агресивності і недобррозичливої поведінки; якщо конфлікт виник у сфері емоційно-особистісних стосунків, то варто на ґрунті недобррозичливості сторони створити вияснення причин зародження як правило тривалого в подальшому конфлікту і визначити з власною поведінкою. Щоб спрямувати конфлікт у конструктивне русло, потрібно вміти аналізувати причини його виникнення і можливі наслідки, опісля цього, доцільно шукати шляхи його уникнення чи при виникненні подолання. Це призведе до того, що покращатся стосунки в колективі, розкриються нові можливості для реалізації власних інтересів, поява стабільності у колективі, що загалом веде до покращення якості ведення навчально процесу і сприяє розвитку нових умінь і змін у вузу [4, с. 156]. Варто пам'ятати, що розв'язання конфлікту між педагогічним працівником і керівництвом вищого навчального закладу буде вичерпаним, коли зникнуть почуття невдоволеності між сторонами, що виникли в процесі зародження конфлікту між ними, важливо при цьому, з боку працівника чітко зрозуміти, що конфлікт вичерпаний і нічого не заважає досягненню спільної мети.

Висновки. В процесі розвідки було визначено основні проблеми, що ведуть до формування конфлікту між педагогічним працівником і керівництвом вищого навчального закладу, внаслідок цього запропоновано основні практичні рекомендації щодо уникнення і подолання конфліктів між сторонами з метою формування якісних трудових відносин між сторонами і появи відповідної стабільності у колективі, що загалом веде до покращення якості ведення навчально процесу і сприяє розвитку нових умінь і змін у вузу, що було вище досліджено в роботі.

Список використаних джерел

1. Дуткевич Т.В. Конфліктологія з основами психології управління: Навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 456 с.
1. Ложкін Г.В., Пов'якель Н. І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика: Навчальний посібник. Київ: ВД «Професіонал», 2007. 416 с.
3. Мала Н.Т. Конфлікт у організації: класифікація та моделювання. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.15. С. 212–219.
4. Педагогічні конфлікти та їх розв'язання. URL: <http://znp-vo.nuou.org.ua/article/view/161246> (дата звернення: 17.08.2021)

І.В. Дударенко,

завідувач сектору дактилоскопічного обліку відділу криміналістичних видів досліджень
Чернівецького НДЕКЦ МВС

ПРАВОТВОРЧІСТЬ ТА КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАКОНОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

Предметом дослідження є сутність та особливості законотворчої діяльності. Безпосереднім об'єктом дослідження в даній роботі є правотворчість – як вид діяльності і як поняття правової науки.

Цілі цього дослідження – вияснення суті та основних принципів правотворчості, аналіз змісту поняття «правотворчість», встановлення взаємозв'язку між системою права і системою законодавства у площі конституційних засад законотворення в Україні.

Кожна держава встановлює в суспільних відносинах визначений порядок і за допомогою законодавства та законності формує їх у правових нормах, забезпечує, охороняє, захищає. Законодавство охоплює майже всі сфери людської життєдіяльності, супроводжуючи людей у спілкуванні один з одним.

Законотворчість характеризується органічною єдністю трьох основних компонентів: пізнання, діяльності і результату. Ці компоненти у діалектичних взаємопереходах складають відносно закінчений цикл законотворчості, слідом за яким по висхідній лінії впливають у тій же послідовності аналогічні цикли, що утворюють у своїй цілісності систему цього процесу. Насправді, для того щоб у законах адекватно відображалися процеси, що відбуваються в суспільстві, треба постійно виявляти і використовувати об'єктивні закономірності, які направляють ці процеси [1, с. 98].

Якщо пізнання в законотворчості є процесом перетворення об'єктивної дійсності у факт законодавчої свідомості й ухвалення відповідного рішення, то реалізація цього рішення в дійсність по створенню закону являє собою зворотний процес перетворення законодавчої свідомості в об'єктивно існуючий закон. Тим самим, підсумком законотворчості, його продуктом, виступає результат – закон. Але цей підсумок лише проміжний первинний

результат, слідом за яким настає дія самого закону, що укладається в практичному регулюванні відповідних суспільних відносин [1, с. 24].

Система права і система законодавства – тісно взаємозалежні, але є самостійними категоріями, що представляють два аспекти однієї і тієї ж сутності – права.

Одним з критеріїв відокремлення принципів конституційного права є їх автономність. Але даний критерій зовсім не означає, що вони є набором, нічим не пов'язаною сукупністю конституційно-правових норм. Навпаки, слід констатувати, що принципи конституційного права є чіткою системою, що знайшла вираження у статтях 1–20 Конституції. Саме в них послідовно подані норми, покликані забезпечити юридичне оформлення та стабільне функціонування незалежної, демократичної і правової Української держави. Дані норми складають розділ I «Загальні засади» [2, с. 24].

Таким чином система права і законодавства – це сукупність вміщених у розділі I «Загальні засади» Конституції України, поданих у певній послідовності принципів конституційного права.

Перелічувати всі принципи недоцільно. Зупинимось лише на деяких важливих моментах, які на мою думку є головними принципами конституційного права:

- Україна є незалежною, демократичною та правовою державою (ст. 1 Конституції);
- Україна є унітарною державою (ст. 2);
- територія України є цілісною та недоторканою (ст. 2);
- людина визнається в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3);
- права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ст. 3);
- держава відповідає перед людиною за свою діяльність (ст. 3);
- в Україні існує єдине громадянство (ст. 4);
- носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні є народ (ст. 5);
- в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування (ст. 7);
- в Україні визнається і діє принцип верховенства права (ст. 8);
- державною мовою в Україні є українська мова (ст. 10);
- земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси... є об'єктами права власності Українського народу (ст. 13);
- усі суб'єкти права власності рівні перед законом (ст. 13);
- право власності на землю гарантується (ст. 14).

У підсумках зауважимо, що законотворчий процес має риси, які виявляються у процедурі проходження закону: ретельному регламентуванні, яким забезпечується додержання встановлених правил, послідовності дій по розробленню закону, дотриманні його форми та обов'язковому розгляді законопроектів та їх проходженні через всі стадії.

Список використаних джерел

1. Мелашенко В.Ф. Основи конституційного права України: – К.: Вентурі; 1995. – 220 с.
2. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави [Текст] : навч. посіб. / П. М. Рабінович ; М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Вид. 10-е, доп. – Львів : Край, 2008. – 224 с.
3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Л.В. Круповіч,

докторант кафедри приватного права
юридичного факультету Вільнюського університету, м. Вільнюс, Литва

СОЦІАЛЬНИЙ ДЕМПІНГ ЯК ПРОБЛЕМА ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Обмежені можливості працевлаштування жителів сільських місцевостей та невеличких міст, низька заробітна плата, порівняно вища престижність працевлаштування у великих містах, зокрема, у столиці України, обумовлюють розвиток внутрішньої трудової міграції громадян нашої країни. При цьому, особливої актуальності дане питання набуває в умовах поширення епідемії COVID-19 та запровадження карантинних обмежень. Адже загальна кількість трудових мігрантів, які повернулися в Україну після оголошення карантину, становить 350 000–400 000 осіб [6]. Цілком очікувано, що неспроможність значної частини робітників мігрувати за кордон призведе до збільшення показників внутрішніх трудових мігрантів. Як слушно зауважується в науковій літературі, трудова міграція є проявом гуманізації та демократизації суспільства через реалізацію втілення природного бажання людини жити краще [4, с. 32]. У даному контексті варто відзначити, що трудова міграція відкриває нові можливості, але й водночас несе чималі загрози, однією з яких є розвиток соціального демпінгу. Соціальний демпінг фактично можливий через важливі відмінності в зарплаті та соціальному захисті. Трудові мігранти, як й усі інші працівники, прагнуть до праці з гідними умовами, що забезпечують їм професійний розвиток, трудову честь і гідність, справедливу заробітну плату, належний рівень охорони здоров'я, соціального захисту й ін. Однак їхні трудові права не завжди забезпечені й захищені на ринку праці. Необхідно зазначити, що у найбільш загальному вигляді, демпінг визначається як продаж товарів на зовнішньому ринку за штучно заниженими цінами, меншими за середні роздрібні ціни, а іноді і нижчими, аніж собівартість продукції [1, с. 197]. Проте щодо ринку праці під демпінгом варто розуміти зниження витрат на оплату праці в іншій державі-члені, або в тій самій країні чи компанії [10].

Трудові мігранти часто погоджуються на набагато гірші умови праці просто щоб забезпечити собі виживання. Явище соціального демпінгу створює недобросовісну конкуренцію на ринку праці на основі низької заробітної плати і не виплати допомоги із соціального забезпечення та призводить до робочої ситуації, яка порушує права і гідність працівників. Навіть висококваліфіковані фахівці у різних сферах виробництва змушені були витратити багато часу у пошуках роботи на новому місці. І досить часто доводилося погоджуватися (бодай тимчасово) на менш кваліфіковану роботу, щоб забезпечити отримання коштів, необхідних для облаштування після зміни місця проживання [6, с. 20].

Крім того, внутрішні трудові мігранти не завжди проінформовані щодо розміру оплати праці в тому чи іншому регіоні країни, що, на наш погляд, також можуть використати на свою користь роботодавці. Так, наприклад, найнижчі показники зарплати фіксуються у Кіровоградській, Тернопільській, Чернігівській, Херсонській, Чернівецькій областях (9780 грн., 9922 грн., 9877 грн., 9971 грн. та 9696 грн. відповідно). Найвищий рівень заробітної плати у столиці – 17533 грн. Окрім Києва, вищі за середній по країні показники зарплати також в Донецькій, Київській та Дніпропетровській областях (13786 грн., 12645 грн., 12744 грн.) [9]. Така ситуація робить вказані регіони привабливими для нової робочої сили. Водночас працівники, які приїхали з інших міст, сіл чи селищ не є для роботодавців рівними порівняно з працівниками, що мають місце прописки у таких регіонах.

На наш погляд, конкуренція з більш низькими витратами на робочу силу, можливо, може принести вигоди в короткостроковій перспективі, але вони можуть стати незначними в довгостроковій перспективі. Тому необхідно боротися з соціальним демпінгом та захищати принцип рівної оплати за рівну працю. Важливо щоб одна і та ж робота в Україні оплачувалася однаково незалежно від регіону. Адже лише така стратегія забезпечить реалізацію конституційного принципу рівності усіх громадян. Маємо на увазі ст.24 Конституції України, де зазначається про те, що:

«Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною

підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям» [1].

Важливо підкреслити, що, хоча виїжджаючи на роботу до міст громадяни залишаються в правовому полі держави і вже завдяки цьому є краще захищеними, ніж мігранти, вони переважно зайняті неофіційно, тобто не користуються належною повнотою трудових прав, позбавлені соціальних гарантій [5, с. 8]. В Україні на сьогодні існує доволі деталізована законодавча база регулювання міграційних процесів, створені відповідні адміністративні органи. Проте основна увага приділяється міжнародній міграції, внутрішні переміщення, хоча й згадуються в офіційних документах, проте лише побіжно [5, с. 11].

Крім того, Україна не ратифікувала ще деякі важливі Конвенції МОП, зокрема Конвенцію МОП № 189 «Про гідну працю домашніх працівників» від 2011 року [2], Конвенцію МОП № 19 «Про рівноправність громадян країни та іноземців у галузі відшкодування працівникам під час нещасних випадків» від 1925 року [3] й ін.

З огляду на вищевказане, в Україні давно назріла потреба розробки належного правового механізму протидії соціального демпінгу на ринку праці. Зокрема, з метою захисту прав та інтересів трудових мігрантів, на наш погляд, доцільно було б:

- усунути прогалини у регулюванні принципів рівної оплати праці та рівного соціального захисту, серед іншого шляхом усунення правових недоліків, виявлених у чинних нормативно-правових актах, що регулюють право на працю трудових мігрантів з метою захисту експлуатованих трудящих, а також ратифікації Конвенцій МОП № 189 та № 19;

- розробити ефективні національні та регіональні інструменти контролю за правозастосуванням у сфері реалізації права на працю внутрішньо переміщеними особами, у тому числі й забезпечити посилений моніторинг виконання норм робочого часу та часу відпочинку трудових мігрантів;

- забезпечити підвищену обізнаність внутрішньо переміщених осіб про свої трудові права та рівень оплати праці за місцем їх працевлаштування;

- розробити конкретні національні заходи щодо запобігання всіх форм соціально-трудоного демпінгу за безпосередньої участі профспілок;

- забезпечити тісну співпрацю між профспілками і всіма національними органами влади з питань протидії соціального демпінгу на ринку праці.

Таким чином, викладене вище свідчить про те, що соціальний демпінг в Україні суперечить Конституції України та має значний негативний вплив на ринок праці. Тому на сучасному етапі розвитку нашої держави пріоритетним напрямком має бути забезпечення єдиних умов праці та заробітної плати для внутрішніх трудових мігрантів.

Насамкінець, слід зауважити, що соціальний демпінг як проблема трудової міграції потребує подальших наукових досліджень, зокрема, у напрямку вивчення міжнародного досвіду у цій сфері.

Список використаних джерел

1. Конституція України : закон України від 28.06.1996 р.№ 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.03.2021)
2. Конвенція МОП № 189 «Про гідну працю домашніх працівників» від 2011 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_530#Text(дата звернення: 20.03.2021)
3. Конвенція МОП № 19 «Про рівноправність громадян країни та іноземців у галузі відшкодування працівникам під час нещасних випадків» від 1925 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_176#Text(дата звернення: 20.03.2021)
4. Коваленко О. О. Трудова міграція як засіб реалізації волі людини до знаходження соціальної справедливості. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО». 2020. №32. С. 32-39.
5. Малиновська А. О. Внутрішня міграція та тимчасові переміщення в Україні в умовах політичних та соціально-економічних загроз. URL https://www.researchgate.net/profile/OlhaRyndzak/publication/339580328_INHIBITION_OF_MIGRATION_LOSSES_OF_THE_HUMAN_POTENTIAL_OF_UKRAINE/links/5eeb53e9a6fdcc73be850f41/INHIBITION-OF-MIGRATION-LOSSES-OF-THE-HUMAN-POTENTIAL-OF-UKRAINE.pdf(дата звернення: 20.03.2021)
6. Міжнародна організація з міграції підтримує безпечну та впорядковану мобільність трудових мігрантів через кордон. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/labour_migration_position_paper_ukr.pdf(дата звернення: 23.03.2021)
7. Ніколаєць К. Внутрішня трудова міграція в Україні у 2014-2016 роках. *Вісник КНТЕУ*. 2017. №3. С. 19-28.
8. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь, 5-е изд., перераб. и доп. М. : ИНФРА-М, 2007. 495 с.
9. Середня зарплата в Україні 2021. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/>(дата звернення: 23.03.2021)
10. European Parliament. Understanding social dumping in the European Union. 2017. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/599353/EPRS_BRI\(2017\)599353_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/599353/EPRS_BRI(2017)599353_EN.pdf)(дата звернення: 20.03.2021)

М.О. Тазиров,
старший судовий експерт сектору дактилоскопічних досліджень
ВКВД Чернівецького НДЕКЦ МВС

ЗАСТОСУВАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ МЕТОДІВ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ ПРИДАТНОСТІ СЛІДІВ РУК ДЛЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ

Актуальною проблемою у дактилоскопічних дослідженнях є відсутність чіткого визначення мінімальної кількості окремих ознак папілярного узору, які дозволяють визнати слід придатним для ідентифікації особи.

Так, в Україні, сліди рук аналізуються на підставі 8 окремих ознак папілярного узору, в той час як в інших країнах світу ця кількість складає: в Швеції – 7, в Австралії – 12, в Італії – 16–17, у Бразилії – 30 окремих ознак [1]. Як показує практика – даний показник напряму залежить від чисельності населення тієї чи іншої держави. Однак, в кінцевому результаті визначальним фактором, стає думка експерта.

При визначенні придатності сліду для ідентифікації особи за ним в нагоді можуть стати знання таких дисциплін, як статистика, комбінаторика та теорія ймовірності.

Одним з перших, хто почав застосовувати подібну практику, був французький криміналіст Бальтазар [2]. В своїй роботі він використовував доволі грубу модель. Бальтазар розбив відбиток нігтьової фаланги пальця руки на 100 рівних клітинок та здійснив розрахунок керуючись наступними міркуваннями:

- 1) Існує чотири різновиди окремих ознак папілярного узору – початки, закінчення, розгалуження та злиття папілярних ліній;
- 2) Ідентифікаційна вагомість кожної з окремих ознак є однаковою;
- 3) У кожній клітинці може бути одна і лише одна окрема ознака папілярного узору.

На підставі цих постулатів Бальтазар зробив висновок: слід, для того щоб за ним можна було ідентифікувати особу, має містити 17 окремих ознак папілярного узору, тоді вірогідність збігу складатиме близько 1 до 20 млрд відбитків.

Однак, ці міркування з часом були спростовані, на кожний постулат знайшлися аргументи:

- 1) на сьогоднішній день відомо 16 різновидів окремих ознак [3], що суттєво урізноманітнює папілярні узорі, а тому для визнання сліду придатним для ідентифікації потрібна менша кількість деталей будови папілярного узору;

- 2) статистичними даними встановлено, що кожна з окремих ознак папілярного узору зустрічається з різною частотою: так, наприклад, на початки та закінчення папілярних ліній припадає близько 48,5 % всіх

окремих ознак, а на острівець близько 2,4%, а це означає, що ідентифікаційна вагомість такої ознаки як острівець у 20 разів вища, ніж початків та закінчень папілярних ліній, і для визнання сліду придатним для ідентифікації необхідна менша кількість таких окремих ознак;

3) окремі ознаки у папілярних узорах розташовані нерівномірно, тому на індивідуальність папілярного узору впливає не тільки ідентифікаційна вагомість окремих ознак, але й їх взаємне розташування. Окрім того, близько половини клітинок в реальності не мали жодної окремої ознаки папілярного узору. Отже, ідентифікаційна інформація міститься не лише в наявності окремих ознак, але й у їх відсутності у тій чи іншій ділянці папілярного узору.

Можемо переконатись у тому, що конкретної кількості окремих ознак папілярного узору, яка дозволяє визнати слід придатним для ідентифікації особи за ним, немає. Кількість окремих ознак може коливатись в діапазоні від 8 до 12 в залежності від:

- загальних ознак папілярного узору, що проглядаються у сліді;
- ідентифікаційної вагомості окремих ознак папілярного узору;
- розміру частини сліду, у якій окремі ознаки проглядаються чітко.

У 1974 році Л.Г. Еджубовим та Б.С. Брудовським запропоновано кількісний метод визначення придатності слідів для ідентифікації [4, 5]. Метод побудований таким чином, що дозволив кількісно визначити об'єм ідентифікаційної інформації в кожному сліді, без урахування пороеджеоскопічних ознак.

Окремі ознаки були поділені на три типи: а) ті, що збільшують (початки та розгалуження папілярних ліній); б) ті, що зменшують (закінчення та злиття папілярних ліній); в) ті, що не змінюють кількість папілярних ліній в потоці (гачки, острівці, містки тощо).

Виникають ситуації, коли не завжди можна чітко визначити вид окремої ознаки через нечіткість сліду, проте точно можна встановити зміну кількості папілярних ліній в потоці. В зазначеному методі вид окремої ознаки враховується лише в тому випадку, коли його можна встановити точно, в протилежному випадку враховується лише тип окремої ознаки.

Суттєва відмінність даного методу заключається в тому, що інформацію у сліді дають не тільки окремі ознаки папілярного узору, але й самі лінії. Тому їх протяжність обов'язково повинна враховуватись при визначенні придатності сліду для ідентифікації. Так, якщо в другому сліді довжина ліній більша, ніж в першому, то і ідентифікаційна вагомість всіх ознак даного сліду буде більшою. Пояснюється це тим, що в першому сліді з невеликою площею, кількість можливих розташувань буде меншою, ніж в другому сліді, отже і ідентифікаційна вагомість його ознак також буде меншою.

Кількісний облік площі сліду проводиться шляхом підрахунку можливих розміщень деталей по папілярним лініям. Папілярні лінії розбиваються на еталонні відрізки довжиною 4 мм в натуральну величину. Число можливих розміщень залежить від кількості еталонних відрізків, тобто від величини сліду.

Методика визначення придатності сліду для ідентифікації складається з таких етапів:

1) підрахунок ідентифікаційної вагомості окремих ознак, що зустрічаються в сліді;

2) підрахунок ідентифікаційної вагомості по величині сліду (довжині папілярних ліній);

Розрахунок ідентифікаційної вагомості проводиться виходячи з статистичних даних, які залежать від ідентифікаційної вагомості тієї чи іншої окремої ознаки, що відобразилась у сліді та загальної довжини папілярних ліній, що відобразились у сліді [4, с. 91].

В кінцевому результаті розрахунків, отримують величину – від’ємний логарифм частоти зустрічаємості сліду з аналогічними характеристиками. Якщо ця частота виявиться більшою, ніж логарифм кількості пальців на планеті, то слід придатний для ідентифікації, якщо менший – непридатний.

Отже, в межах даної роботи розглянуто та запропоновано метод визначення придатності сліду для ідентифікації, який зменшує вплив суб’єктивної думки експерта на висновок.

Список використаних джерел

1. Чудінова А.В. Досвід використання дактилоскопії в різних країнах світу, у тому числі різних країнах Європи: інформаційний лист. К.: ДНДЕКЦ МВС України, 2011. 19 с.
2. Ковальов К.М., Кузнецов В.А., Щавелев А.В. Визначення граничної кількості окремих ознак папілярного візерунку, придатних для ідентифікації особи, за їх якісно-кількісною сукупністю: методичні рекомендації. К.: ДНДЕКЦ МВС України, 2011. 19 с.
3. Методика дактилоскопічної експертизи. Експертна спеціальність 4.6 «Дактилоскопічні дослідження» / [укл. Жолтанська І.І., Кузнецов В.А., щавелев А.В., Димитрова Ю.В., Кушніренко Н.В.]. К.: ДНДЕКЦ МВС України, 2014. 119 с.
4. Криминалистическое исследование следов кожного покрова человека: Учебник. Под ред. Кантора И.В. Волгоград: ВА МВД России, 2003. 204 с.
5. Дактилоскопическая экспертиза: современное состояние и перспективы развития. Под ред. Анциферов В.К., Корноухов В.Е., Ярослав Ю.Ю. и др. Красноярск: Изд-во Краснояр. Ун-та, 1990. 416 с.

СФЕРА ОБСЛУГОВУВАННЯ

Т.І. Новосад,

викладач вищої категорії, викладач-методист

Коледжу технологій, бізнесу та права

Східноєвропейського національного університет імені Лесі Українки

КВІТКОВА КУЛІНАРІЯ В СУЧАСНОМУ РЕСТОРАННОМУ БІЗНЕСІ

Інтерес суспільства до здорового харчування та способу життя, особливої любові до оригінального харчування, призводить до пошуку нових продуктів рослинного походження. Створюючи здорове, корисне, ексклюзивне меню, кухарі вивчають склад і властивості продуктів, формують образ страви, модні акценти, стиль, тим самим розширюють свої знання.

Їстівні квіти не так давно увійшли в щорічний список продовольчих тенденцій. «Квітковий тренд» знаходить нові грані. Вони не просто прикрашають страву, а створюють власний неповторний та особливий стиль, збагачують кулінарне мистецтво. Квіти урізноманітнюють смак, аромат страви. Звісно, краще їм бути органічними. Кулінарний світ використовує їстівні квіти для приготування напоїв, десертів, салатів, перших і других страв в якості приправ.

Квіти — це не тільки декоративний елемент, але також багата вітамінами і смачна добавка до звичних нам традиційних страв. Їх перевага – це не тільки красивий колір і зовнішній вигляд, але і цікавий аксесуар, який справить враження на всіх.

Їстівні квіти почали використовувати в кулінарії тисячі років тому для прикраси, у різних десертах, у салатах, напоях. Останнім часом з'явився новий інтерес до вирощування їстівних рослин, у тому числі й квітів. Стали виникати спеціалізовані ферми по їхнім вирощуванню. Кулінарне використання квітів бере свій початок сотні років тому в Китаї, Греції й Римі. Багато культур зараз використовують квіти в традиційній кухні – каша із квітів в італійській кухні й пелюстки троянди в кухні Індії. Додавання квітів у звичайні страви допоможе додати їм приємний колір, аромат і екзотичність [1, с. 12]. Деякі квіти є пряними, інші – трав'янистими, а треті – дуже ароматні.

В даний час в їжу вживаються понад 45 видів квітів. Це акація, чорнобривці, аніс, базилік, бегонія, братки, капуста броколі, хризантеми, кабачки, часник, гарбуз, квасоля, фіалки, флокси, герані, груша, горох, гібіскус, яблуня, жасмин, артишок, коріандр, конюшина, кріп, цвітна капуста, лаванда, лілейник, липа, любисток, мак, м'ята, кульбаба, календула, настурція, майоран, апельсин, первоцвіт, розмарин, троянда, рукола, соняшник, ромашка, шавлія, зелений лук, слива, тюльпан, чебрець, жимолость, вишня.

Їстівні квіти на десерт – це справжнє гастрономічне задоволення! Любителі кулінарії та професійні кухарі вже давно розробляють і моделюють рецепти, створюють красу, вишуканість, індивідуальність і привабливість страв за допомогою квітів. Перед уживанням їстівних квітів, слід промити їх акуратно у воді й обсушити на паперових серветках [2, с. 32]. При використанні в їжу незнайомих рослин потрібно бути впевненими, що вони не отруйні, а вживаючи нові квіти, дотримувати обережності, починаючи з невеликих кількостях, а вже потім поступово збільшуючи за смаком.

Апельсинові або лимонні квіти вважаються цінною сировиною для кулінарії, служать прекрасним доповненням до напоїв, салатів і десертів. Їх можна додавати при варці у варення. З них готують спеціальну цитрусову воду. Як прикраса для солодких страв і десертів квіти цитрусових неповторні.

Вербена лимонна. Крихітні білі квіти нагадують ароматом лимон. Ідеальні для десертів і чаю.

Гарбуз. Квітки цієї рослини ідеальні для фарширування, мають слабкий аромат. Вилучите тичинки перед використанням [3, с. 48].

Герань. Квітами й пелюстками можна посипати десерти, уживати їх у прохолодних напоях і коктейлях, або заморожувати в кубиках льоду, для ароматизації відварних і запечених яблук і груш. На свіжому листі можна настоювати молоко, вершки й сиропи для десертних страв, морозива і кремів, або додати 1 свіжий лист у чай.

Гібіскус. Повсюдно додається в чай, проте журавлинний аромат дуже терпкий і повинен бути використаний ощадливо.

Ірис. Розмелене у борошно коріння ірису додають в кондитерські вироби, використовується як ароматизатор, у невеликих кількостях входять до складу спецій. У Вірменії з пелюсток ірису варять варення.

Красолі. Одні із самих популярних їстівних квітів. Пелюстки красолі мають солодкий, квітковий аромат, що має пряний перцевий післясмак. Квіти можна вживати цілком для прикраси салатів, десертів, несолодких запіканок і каш, відкритих бутербродів, у холодних закусках.

Кульбаба. Молоді рослини кульбаби дуже ніжні на смак і можуть використовуватися в салатах і десертах.

Лаванда. Квіти й пелюстки гарні й смачні в келиху шампанського, із шоколадними десертами, тортами й тістечками, у щербетах і морозиві.

Лілії. Квіти дуже гострі, але мають чудовий квітчасто-цитрусовий аромат. Квіти й пелюстки чудово підходять для прикраси складних салатів або тортів, можна зацукровувати.

М'ята. Квіти мають освіжаючий м'ятний аромат. Інтенсивність його коливається залежно від виду м'яти.

Соняшник. Пелюстки їстівні, а чашечка за смаком нагадує артишок.

Троянда. Мініатюрними квітами й бутонами можна прикрашати морозиво й десерти, великими пелюстками посипати десерти або салати. Пелюстки або бутони можна заморозувати в кубиках льоду й уживати їх для пуншів або солодких коктейлів (особливо із шампанським). Зацукровані пелюстки або квіти й бутони троянд підходять для прикраси тортів і десертів [4].

Квіти для використання в кулінарії не повинні бути оброблені пестицидами. Промивають їх акуратно у воді й обсушують на паперових рушниках. Для прикрашання десертів використовують зацукровані квіти.

Отже, використання їстівних квітів в якості прикраси страви – найкраще рішення кулінарії. Крім поліпшення зовнішнього вигляду страви, квіти дивують неповторними ароматами і різними смаками їстівні квіти в поєднанні зі спогляданням краси, відчуттям аромату, вносять цілу номенклатуру новизни та надають можливість урізноманітнити раціон харчування та додають страві особливих фарб.

Список використаних джерел

1. Орлова Н.Я., Пономарьов П.Х. Товарознавство продовольчих товарів: Підручник. – К.: Київ. нац. торг-екон. ун т, 2002. – 360 с.
2. Вульф Е.В., Малеева О.Ф., Миронне ресурсн полезных растений, Изд. «Наука», Л., 1999. – 160 с.
3. Савельев А.Т., Шиманюк А.П. Дикорастущие плодовые, ягодные и орехоплодные растения наших лесов. – М.: Изд.: «Лесная промышленность», 1990. – 258 с.
4. URL: <https://uk.wikipedia.org/>

Розділ 6

ВОЄННІ НАУКИ, НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА, БЕЗПЕКА ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

В.В. Мироненко,

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,
Центр воєнно-стратегічних досліджень,
Національний університет оборони України імені І. Черняховського
ORCID ID: 0000-0003-0236-4134

НАУКОВЕ ОСМИСЛЕННЯ РАКЕТНО-ЯДЕРНИХ ПРОГРАМ В ПОЛІТИЦІ ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ

Систематизація наукових знань у сфері політологічного аналізу проблем ракетно-ядерних програм у політиці провідних країн світу передбачає врахування сучасних українських і зарубіжних досліджень, у яких ядерний потенціал розглядається як інструмент стратегічного стримування, політичного тиску, ядерного примусу та трансформації міжнародної безпекової архітектури [2; 3; 5]. Українські політологічні студії цієї проблематики були зосереджені передусім на аналізі ядерного стримування в євроатлантичній системі безпеки, зовнішніх ризиків, пов'язаних із ядерним потенціалом держави, а також політико-безпекових наслідків ракетно-ядерної політики провідних країн світу [1; 2].

У сучасному науковому дискурсі особливе значення має аналіз ядерного стримування як складного політико-безпекового механізму, що поєднує військово-стратегічні, дипломатичні, союзницькі та інституційні компоненти. У цьому контексті ядерний потенціал розглядається не лише як засіб оборонного стримування, а і як чинник формування балансу сил, впливу на поведінку інших держав та підтримання стратегічної стабільності в умовах конкуренції великих держав [2; 3; 5].

У сучасних дослідженнях акцент зміщується від класичного аналізу гонки ядерних озброєнь до вивчення політичних механізмів використання ядерного потенціалу в умовах міжнародної напруженості, кризи договірних режимів та трансформації системи контролю над озброєннями. Зокрема, ракетно-ядерні програми розглядаються як засіб впливу на міжнародне

середовище, інструмент стратегічного позиціонування держав і фактор посилення політичної ваги у глобальній безпековій архітектурі [3; 4; 5].

Вплив ракетно-ядерних програм на політику держав у сучасних умовах досліджується передусім у контексті трансформації ядерного стримування, стратегічної стабільності та використання ядерного потенціалу як інструменту політичного впливу. У зарубіжній науковій традиції еволюція ядерної стратегії розглядається як процес переходу від класичних моделей взаємного стримування до складніших форм стратегічної конкуренції, у яких особливого значення набувають союзницькі зобов'язання, технологічна модернізація, ракетні системи та криза режимів контролю над озброєннями [3; 4; 5].

Окремий напрям сучасних досліджень становить аналіз євроатлантичного виміру ядерного стримування. У цьому аспекті ядерний потенціал США та механізми розширеного стримування розглядаються як складова безпекових гарантій для союзників по НАТО, тоді як криза Договору про ліквідацію ракет середньої і меншої дальності актуалізує проблему стратегічної стабільності, контролю над озброєннями та співвідношення сил між Росією і НАТО [2; 4; 5].

Водночас міжнародний аспект ракетно-ядерної проблематики не обмежується лише питаннями військово-стратегічного балансу. Він охоплює також політичні, економічні та інституційні чинники, які впливають на здатність держав розробляти, підтримувати або потенційно відновлювати ядерний потенціал. У цьому контексті зовнішні ризики, економічні затрати, міжнародні зобов'язання та безпекові наслідки ядерної політики набувають значення як елементи ширшої системи політичного аналізу ракетно-ядерних програм [1; 2; 3].

Це дає підстави констатувати, що сучасне наукове осмислення ракетно-ядерних програм поступово зміщується від вузького аналізу режимів роззброєння та нерозповсюдження до вивчення ядерного стримування, стратегічної конкуренції, кризи контролю над озброєннями, союзницьких механізмів безпеки та політичних наслідків володіння ядерним потенціалом

Загалом, наукове осмислення ракетно-ядерних програм в політиці провідних країн світу українськими і зарубіжними вченими засвідчує наступні закономірності:

- відсутність єдності розуміння щодо політичних факторів, які стають каталізаторами розробок і впровадження ракетно-ядерних програм та дискусійність щодо критеріїв визначення політичного потенціалу держав, що можуть реалізовувати дану політику;

- існування спільної позиції щодо значення типу політичного режиму, який наявний у державі, для ініціювання розробки та впровадження ракетно-ядерних програм. Вчені демонструють спільне бачення того, що

демократичні держави є лідерами щодо наявності ядерної зброї, проте у рамках амбівалентного ефекту такі режими найбільше дотримуються міжнародних норм щодо нерозповсюдження і невикористання ядерних озброєнь;

- наявність спільної позиції щодо дослідників у тому, що економічний фактор має найбільше значення для держав, які реалізують ракетно-ядерну політику і міжнародна економічна інтеграція стає важливим політичним фактором стримування розповсюдження ядерної зброї.

Список використаних джерел

1. Гунько Л. В., Задорожний В. П. Зовнішні ризики та затрати України щодо можливого відновлення її ядерного потенціалу. *Молодий вчений*. 2021. № 10(98). С. 18–21. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-10-98-5>.
2. Мельник Т. А. Ядерне стримування в Євроатлантичній системі безпеки : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04. Київ, 2021. 231 с.
3. Freedman L., Michaels J. *The Evolution of Nuclear Strategy*. 4th ed. London : Palgrave Macmillan, 2019. 786 p.
4. Kühn U., Péczeli A. Russia, NATO, and the INF Treaty. *Strategic Studies Quarterly*. 2019. Vol. 13, no. 2. P. 66–99.
5. Lowther A. B., ed. *Guide to Nuclear Deterrence in the Age of Great-Power Competition*. Louisiana : Louisiana Tech Research Institute, 2020. 454 p. URL: <https://ltri.org/wp-content/uploads/2020/12/Guide-to-Nuclear-Deterrence-in-the-Age-of-Great-Power-Competition.pdf>.

А.В. Петровець,

судовий експерт сектору балістичного обліку

Рівненського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС

СЛІДИ ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ НА СТРІЛЯНИХ КУЛЯХ ТА ГІЛЬЗАХ ЯК НОСІЙ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Правопорушення, вчинені із застосуванням вогнепальної зброї в Україні та світі мають стійку тенденцію до зростання. Зручне розташування нашої країни на мапі Європи відкриває можливість злочинцям здійснювати як імпорту так і експорту зброї та боеприпасів до неї. Як результат, збільшується озброєність кримінального середовища. Що є причинами скоєння саме таких злочинів? Поштовхом до їх вчинення є політична нестабільність, скрутне економічне становище нашої країни та ще багато інших чинників. У зв'язку з подіями, що склалися на сході України та в Автономній Республіці Крим збільшилась можливість поставок зброї на інші території. Ринок вогнепальної зброї став, так би мовити, ліберальнішим, що дало більшу можливість для отримання її незаконним шляхом. Варто зазначити, що статистичні дані не відображають реальну кількість фактів крадіжок та

розбоїв. Це пов'язано з тим, що реєструються лише очевидні злочини даного виду, оскільки неочевидні, тобто латентні злочини, виявляються правоохоронними органами в результаті розкриття інших злочинів, що вчиняються із використанням вогнепальної зброї.

Вчинення злочинів із використанням вогнепальної зброї становить більшу суспільну небезпечність, адже являє загрозу життю і здоров'ю однієї чи декількох осіб. В результаті цього зростає значення правових норм, що покликані забезпечувати охорону суспільних відносин нашої держави від злочинних посягань із застосуванням вогнепальної зброї та притягувати винних до відповідальності. Активне здійснення заходів щодо захисту прав та свобод людини і громадянина, підтримання правопорядку та забезпечення суспільної безпеки є прямим обов'язком правоохоронних органів країни. А ось розробка технічних засобів, прийомів та методів виявлення, фіксації, вилучення і дослідження вогнепальної зброї та набоїв до неї, а також сліди її застосування із кримінально-протиправною метою, покладається на галузь криміналістичної техніки, що носить назву – судова балістика, а саме спеціальності 3.1 «Балістичне дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї» та 3.2 «Балістичне дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу». Практичною формою застосування судової балістики є проведення судово-балістичної експертизи – спеціального дослідження, яке проводиться, відповідно до Кримінально-процесуального кодексу України, на підставі процесуального документа, особою, що володіє спеціальними знаннями, і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення. Результатом такого дослідження є висновок експерта як процесуальне джерело доказів у кримінальному провадженні.

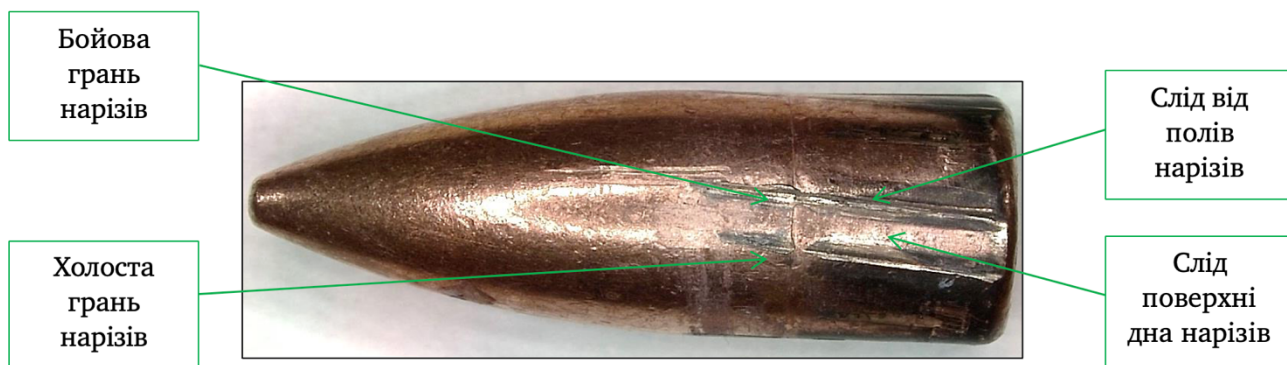
Одним із найважливіших об'єктів, що досліджуються судово-балістичною експертизою, є сліди застосування вогнепальної зброї та механізм їх утворення. Сліди зброї – це сліди взаємодії зброї, боєприпасів з предметами матеріального середовища (обстановки) - пробоїни, вм'ятини, зруйновані предмети тощо.

У механізмі утворення слідів зброї на кулях виділяють три основних етапи:

1. Входження кулі до кульового входу.
2. Врізання оболонки кулі в нарізи.
3. Поступально-обертальний рух кулі в каналі ствола.

Розрізняють такі види слідів на стріляних кулях:

1. Від полів нарізів – «відбиток» граней нарізів.
2. Сліди поверхні дна нарізів, іноді їх називають слідами нарізів.

Зображення 1. Сліди застосування вогнепальної зброї на кулі калібру 7,62x39мм, відстріляної з самозарядного карабіну «Сайга-МК».

Найважливіші сліди на кулі від каналу ствола – це сліди полів нарізів, тому що в полях нарізів куля найбільше повно прилягає до поверхні каналу ствола. Ідентифікація зброї по стріляним кулях, у переважній більшості випадків, проводиться на підставі дослідження цих слідів [1, с. 102].

Механізм утворення слідів вогнепальної зброї на стріляних гільзах дослідив свого часу Б. М. Комаринець. Дослідник поділяє такі сліди на три групи, а саме:

1. Сліди, що утворюються при заряджанні. При входженні патронів у магазин автоматичного пістолета на корпусі патронних гільз утворюються

повздожні подряпини – сліди ковзання, що залишаються губами магазину.

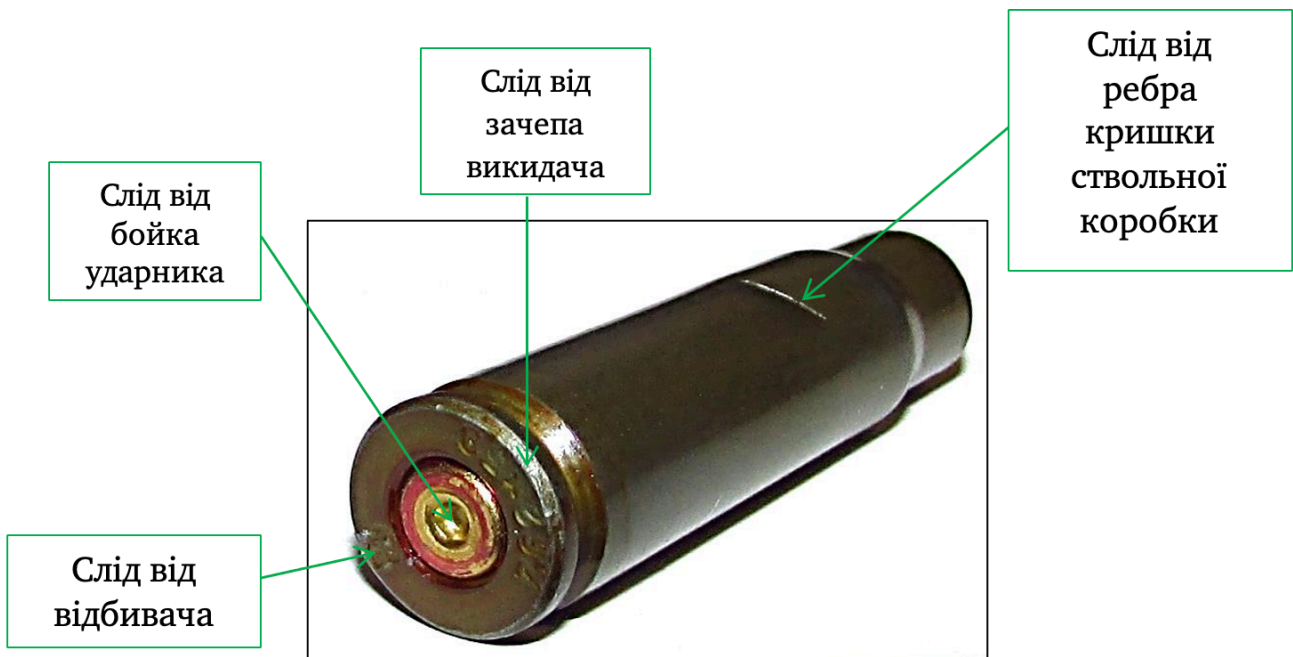
2. Сліди, що утворюються в момент пострілу. У момент пострілу на гільзі утворюються сліди бойка ударника (або курка в револьверах), сліди

чашки затвора і сліди патронника з кулевим входом.

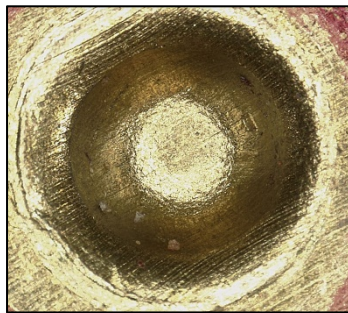
3. Сліди, що виникають при видаленні гільзи зі зброї. До них належать сліди від зачепа викидача, патронника, відбивача, вікна кожуха ствольної коробки [2].

При мікроскопічному огляді поверхні гільзи від патрона калібру 7,62x39мм, відстріляної з самозарядного карабіну «Сайга-МК», за допомогою цифрового мікроскопа Leica DVM 6a (збільшення до 140^x) виявлені наступні сліди:

- 1) на корпусі – слід від ребра кришки ствольної коробки;
- 2) на капсулі – від бойка ударника;
- 3) на фланці – відбивача, викидача.

Зображення 2.
Слід від відбивача

Зображення 3.
Слід від бойка ударника

Зображення 4.
Слід від ребра кришки ствольної коробки

Зображення 5. Слід від зачепа викидача

Варто зазначити, що дослідження слідів, які залишаються на кулях та гільзах від окремих деталей зброї мають важливе криміналістичне значення,

адже дають змогу встановити вид і модель вогнепальної зброї, а в кінцевому підсумку, і конкретного її екземпляра.

Список використаних джерел

1. Кофанов А. В., Сулява О. Ф., Арешонков В. В. Судово-балістичні дослідження: курс лекцій. Київ: «КІЙ», 2010. 196 с.
2. Комаринец Б.М. Криминалистическая идентификация огнестрельного оружия по стреляным гильзам: автореф. канд. дис. М, 1945.

О.П. Розмазнін,

кандидат психологічних наук, викладач кафедри розвідки
Військової академії, м. Одеса

Д.Ю. Шаршаткін,

старший викладач кафедри бойового застосування технічних засобів розвідки
Військової академії, м. Одеса

РОЛЬ «ЖОРСТКИХ» (HARD SKILLS) КОМПЕТЕНЦІЙ У ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У процесі інтеграції України в загальноєвропейський освітній простір виявилася потреба держави в компетентних, мобільних, конкурентоспроможних фахівцях. Актуальність формування професійних і особливо жорстких компетенцій – *hard skills* обумовлена необхідністю розширенням професійного визнання і сумісності дипломів і кваліфікацій.

Hard skills, або їх ще називають когнітивними – це ті навички, які можуть бути продемонстровані, точно виміряні й оцінені, наприклад, вміння користуватися комп'ютерними програмами, володіння іноземною мовою тощо. Так як ці навички стійкі, такі що можна виміряти та порівняти з конкретними алгоритмами дій, вони входять до переліка вимог, що викладені в посадових інструкціях [1].

Навички *hard skills* прості для спостереження в повсякденному житті. При наявності практичних занять, людина, яка навчається навичку категорії *hard skills*, здатний довести набуте вміння до автоматизму і надалі застосовувати його в повсякденній практиці, дотримуючись чітко встановленої послідовності дій або «за шаблоном».

Сьогодні впевнено можна стверджувати, що фахівці з розвиненими жорсткими навичками більше цінуються на ринку праці.

З іншого боку, м'які навички – *soft skills*, дозволяють бути людині успішною, незалежно від специфіки діяльності та напрямку, в якому вона працює. До цих навичок відносять - вміння переконувати, знаходити підхід до людей, бути лідером, ведення переговорних процесів, робота в команді, креативність тощо. Слід зазначити, що всі перераховані вище вміння не

належать до якоїсь конкретної спеціальності, володіння ними переважно для будь-якого фаху [2].

Сьогодні в професійній сфері користуються попитом мобільні і компетентні фахівці, і нерідко на перший план виходять саме некогнітивні навички – наприклад, вміння працювати в команді. Саме тому сьогодні необхідно паралельно розвивати і м'які навички. Адже *soft skills* важливі не тільки у роботі, але і в повсякденному житті [1].

Згідно зі спільним дослідженням Стенфордського дослідницького інституту і фонду Карнегі Мелона, професійна успішність визначається жорсткими навичками всього на 25%, тоді як м'якими навичками – на 75%, отже у сучасному світі одних жорстких навичок для професійного розвитку недостатньо [3].

Hard skills дуже важливі, тому що більшість робочих місць включають в себе певні технології, інструменти, програми та процеси.

Існує багато різних видів *hard skills*, в залежності від індустрії і фахової діяльності. Ось кілька прикладів:

- мови програмування – це технічні навички для програмістів і тих, хто ними володіє і використовує;

- для співробітників служби підтримки, технічними навичками можуть бути спеціальні програми для спілкування з клієнтами, або програмне забезпечення, що необхідне для роботи з людьми;

- для науково-педагогічних працівників, технічними навичками можуть бути знання і досвід в навчальних технологіях, комп'ютерних програмах для роботи зі освітньою документацією, колегами та студентами.

Освоєння жорстких навичок, що пов'язані зі спеціальністю, під час навчання, пройде швидше і якісніше, якщо воно буде відбуватися безпосередньо на робочому місці або в умовах, максимально наближених до професійних. Так той, якого навчають одразу зможе закріпити отримані знання на практиці, працюючи в тих умовах, які будуть супроводжувати його протягом усієї професійної діяльності.

Удосконалювати *hard skills* можна за допомогою навчальних центрів (курси підвищення кваліфікації, програми професійної перепідготовки). При цьому для таких навичок характерна сегментація на кілька рівнів складності. Вивчення кожного з рівнів закінчується здачею іспиту, атестацією, перевіркою. Доведення *hard skills* до автоматизму сприяє щоденна практика під час роботи.

Визначають наступні чинники за яких відбувається розвиток *hard skills*:

- ті що навчаються, не тільки отримують інформацію, вони також змушені дати логічне пояснення, чому їхні шляхи до вирішення і самі рішення є правильними або, принаймні, кращими з наявних варіантів;

- ті що навчаються опрацьовують ідеї більш глибоко, тому що вони знають, висновки що побудовані не логічно, будуть оскаржуватися;

- ті що навчаються під час вирішення проблеми використовують свій і чужий досвід. Такий загальний фонд знань більше ніж знання будь-якої окремої людини.

Незважаючи на те, що зараз все частіше можна почути саме про *soft skills*, це не означає, *hard skills* не мають цінності. Швидше, навпаки: можна бути організованим і відповідальним, але якщо крім цього не володіти спеціальними професійними навичками, то не можна реалізуватися повною мірою. Зрозуміло, в більшості випадків важливо розвивати як жорсткі, так і м'які навички.

Список використаних джерел

2. Ананьева, Т. Десять компетенций, которые будут востребованы в 2020 году. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://tananyeva.com/desyat-kompetentsij-kotorye-budut-vostrebovany-v-2020-godu/>
3. Ивонина Анна Ивановна, Чуланова Оксана Леонидовна, Давлетшина Юлия Маратовна Современные направления теоретических и методических разработок в области управления: роль soft-skills и hard skills в профессиональном и карьерном развитии сотрудников // Вестник евразийской науки. 2017. №1 (38). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-napravleniya-teoreticheskikh-i-metodicheskikh-razrabotok-v-oblasti-upravleniya-rol-soft-skills-i-hard-skills-v-professionalnom> (дата обращения: 01.07.2021).
4. Портланд Ю. Что такое soft skills и почему они так важны для карьеры? / Ю. Портланд. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dnevnyk-uspeha.com/rabota-ikarera/chto-takoe-soft-skills-i-pochemu-oni-tak-vazhnyi-dlya-kareryi.html>.

Д.Ю. Шаршаткін,

старший викладач кафедри бойового застосування технічних засобів розвідки
Військової академії, м. Одеса

В.В. Маляганов,

викладач кафедри розвідки
Військової академії, м. Одеса

РОЗВИТОК КОМПЕТЕНЦІЙ ЛІДЕРСТВА І SOFT SKILLS В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Майбутнє сучасного суспільства пов'язується з формуванням компетенцій, що могли б сприяти адаптації та розвитку особистості до умов високотехнологічного суспільства, глобалізаційної відкритості, міжкультурної комунікації. До навичок, що будуть потрібні людині в найближчому майбутньому відносяться: міжособистісна комунікація, лідерство, командна робота, управління проектами і людьми, навички

ведення переговорів, управління конфліктами і ризиками, знання іноземних мов, вміння працювати в умовах багатозадачності, творчість.

Значна роль, на сьогодні, належить так званим *soft skills* – м'яким або соціальним навичкам, формування яких відбувається при взаємодії людей в процесі вирішення практичних і теоретичних завдань.

Фахівці зазначають, що сьогодні особливо важливі так звані універсальні, або базові, компетенції – *soft skills*. Це пов'язано з тим, що професійні навички або *hard skills* в сучасному світі змінюються блискавично, а вміння вчитися, працювати з інформацією та критично мислити здатні допомогти людині освоїтися і зберегти свою професійну цінність.

Відмінності між *soft* і *hard skills* полягають в тому, перші являють собою професійні, а другі соціальні компетенції: *hard skills* є навичками роботи переважно з машинами, *soft skills* – навичками роботи з людьми і проектами. До м'яких або соціальних навичок відносять комунікабельність, ввічливість, організованість, уміння працювати в команді, пунктуальність, критичне мислення, креативність, гнучкість, дружелюбність, лідерські якості, вміння вирішувати складні завдання, вміння чути, слухати і домовлятися, планувати свою діяльність, навички тайм-менеджменту, вміння працювати з інформацією, стресостійкість, здатність до навчання тощо.

Сьогодні практично неможливо знайти професії, в яких були б не актуальні *soft skills*. Незважаючи на те, що в інформаційному світі людина може працювати відносно автономно, виконувати свої завдання за допомогою електронного офісу або проходити навчання дистанційно, навички взаємодії залишаються такими що користуються широким попитом. Це пов'язано, перш за все, зі специфікою самої електронної культури, інформаційного суспільства, що відрізняється значною відкритістю, високою роллю соціальних мереж, необхідністю постійної передачі та отримання інформації.

Термін «м'які навички», згідно з тлумачним словником англійської мови, визначається як «бажані якості співробітників, що не залежать від набутих знань: вони включають в себе почуття спільності з іншими, вміння працювати з людьми, позитивний і гнучкий підхід» [1]. На думку Парсонса, м'які навички – це риси характеру, які покращують взаємодію людини, продуктивність праці, і перспективи кар'єрного росту [4]. Головною особливістю *soft skills* є те, що їх застосування не обмежується однієї професії. М'які навички постійно розвивається через практику протягом як робочої, так і повсякденному житті, особливо це стосується навичок міжособистісного спілкування [2].

Soft skills називають «прикладними навичками» або «навичками XXI століття» [3]. Веллінгтон зазначає, що м'які навички, перш за все, готовність

і вміння позитивно взаємодіяти з іншими, є найважливішими у фахівців в області роботи з інформаційними технологіями [6].

Ведучий теоретик-аналітик інформаційної культури М. Кастельс зазначав, що інформаційна технологія ініціює мережеву логіку змін в соціальній системі [5]. Постійне переспрямування інформації стає своєрідним «потокком», перебування в якому для сучасного суб'єкта надає відчуття реальності. Сучасна людина в умовах електронної культури – це біо-соціо-електронний суб'єкт, який за допомогою інформаційних медіа моделює навколишній простір. При цьому відбувається і формування нової базової потреби індивіда – самому бути частиною і актором соціальної медіасреди. В іншому випадку існування людини випадає з єдиного «потокку», стає маргінальним, тобто існують поза логіки електронної культури.

В умовах інформаційної медіареальності найважливішими соціальними навичками стають: відбір, критична обробка і використання інформації, вміння створювати нове, навчатися, мати гнучкість, готовність переходити на нові ресурси і технології, вміння управляти проектами і командами із застосуванням інформаційних систем, соціальних мереж, дистанційних форм менеджменту. Лідером стає той, хто здатний до створення і оперування найбільш значущою інформацією, що впливає на значну кількість людей. Отже, її творчість, аналітика, критичне сприйняття, управління інформацією виявляються найважливішими компетенціями лідерів інформаційного світу.

Ключовим навиком епохи медіа стає комунікація, постійна передача інформації, ідей, образів, знань, які наповнюють життєвий світ сучасної людини. В інформаційному просторі комунікація концентрується в соціальних мережах, присутність в яких має різні функції (від рекреації, дозвілля, бізнесу та кібертероризму).

У суспільстві формується свого роду потреба отримувати і передавати інформацію, підтримувати віртуальне спілкування. Особливістю інформаційної епохи стає тенденція до поступового витіснення реальної комунікації - віртуальним взаємодією. Рисами віртуальної комунікації стає глобальність, стирання статусних, просторових, мовних кордонів, підвищена увага до самопрезентації. В процесі віртуальної комунікації медіа виступають не просто посередниками, але і повноправними учасниками процесу спілкування, знаходять свій спосіб подачі інформації, характер інтерпретації, форму візуалізації тощо. Комунікація за допомогою електронних медіа стає масовим обміном інформацією, перетворює людину у передавальний пристрій.

У цих технологічних умовах лідерство виявляється у тих, хто найбільш адаптований до умов електронної культури, хто здатний використовувати цей ресурс для соціальної взаємодії, зростання продуктивності праці, творчості нових ідей і продуктів. В системі м'яких навичок лідера в цих

умовах виявляється інформаційна культура як «інтеграційна здатність особистості, що виявляється в освоєнні, володінні, застосуванні, перетворенні інформації із застосуванням інформаційних технологій і застосуванням цих умінь в навчанні і в подальшій професійній діяльності» [5]. У більш широкому сенсі інформаційна культура включає в себе теоретичні знання і практичні навички, які надають можливість вільно і ефективно орієнтуватися в просторі інформації, брати активну участь в його формуванні та за допомогою технологічних ресурсів сприяти інформаційної взаємодії.

Швидкість оновлення технологій в інформаційному соціумі стає одним з чинників збільшення значущості лідера, при високому рівні володіння інформаційною культурою.

Список використаних джерел

1. Baeva L. V. E-Culture. Encyclopedia of Information Science and Technology. USA. P. 6847–6854.
2. Dictionary of English. – Режим доступа: <http://dictionary.reference.com/browse/softskills/>.
3. Gewertz C. Soft skills in big demand: Interest in teaching students habits of mind for success in life is on the rise // Education Week. 2007. № 26 (40). P. 25–27.
4. Parsons T. L. Definition: Soft skills. 2008. – Режим доступа: <http://searchcio.techtarget.com/definition/soft-skills>.
5. Robles M. M. Executive Perceptions of the Top 10 Soft Skills Needed in Today's Workplace // Business Communication Quarterly. 2012. № 75 (4). P. 453–465.
6. Wellington J. K. The “soft skills” of success: Be it high tech, low tech, or no tech // Vital Speeches of the Day. 2005. № 71. P. 628.

Д.Ю. Шаршаткін,

старший викладач кафедри бойового застосування технічних засобів розвідки
Військової академії, м. Одеса

HARD SKILLS I SOFT SKILLS В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

В умовах інформатизації суспільства відбувається трансформація форм і змісту праці: все більшу роль відіграють розумова і креативна праця, з'являються нові види зайнятості, все більшого поширення набуває гнучкий графік роботи. А разом з цим змінюються і вимоги до фахівців.

Професійні стандарти є одним з ключових елементів національної системи кваліфікації, що пов'язують вимоги ринку праці з системою освіти. Професійний стандарт є документом, що визначає вимоги до кваліфікації працівника, що необхідна для здійснення професійної діяльності.

Професійний стандарт являє собою опис трудових функцій. Ці трудові функції є синтезом *hard skills* (жорсткі навички) і *soft skills* (м'які навички), виходячи з того, що включають в себе як вимоги до освіти та навчання, так і необхідні знання та вміння [1].

Hard skills – це здатність виконувати певні завдання; технічні навички, які можна продемонструвати наочно. Ці вміння є чітко регламентованими. Раніше таким навиком віддавався пріоритет при визначенні професійності фахівця.

Зараз спостерігається інша тенденція. Роботодавець звертає увагу на конкретні знання, навички та вміння, якими володіє фахівець, іншими словами на *soft skills*. Головна причина такого підходу полягає у тому, що в умовах постійного потоку нової інформації *hard skills* все частіше стають застарілими.

Вища освіта стала носити масовий характер, і разом з тим вона втрачає свою якість. Відбувається розрив між вимогами ринку праці та системою професійної освіти, внаслідок чого 91% роботодавців відзначають брак практичних знань у випускників вузів [2]. У зв'язку з цим роботодавцям часто доводиться організовувати перепідготовку потенційних працівників, а також проводити їх адаптацію протягом тривалого часу.

При цьому чверть молодих фахівців знаходить роботу, яка не відповідає рівню їхньої кваліфікації. Крім цього, хоча існує концепція навчання протягом життя, як правило, цей процес припиняється приблизно у 25 років, а програми підвищення кваліфікації, що створені забезпечити додаткове навчання, перетворюються в формалізований процес, який не приносить нових знань, а виконується для «галочки» [2].

Саме тому *soft skills* зараз приділяється велика увага. *Soft skills* – це навички, застосувати які людина може в самих різних напрямках діяльності, тобто це професійні та особисті якості, якими вона володіє. Щоб встигати за всіма змінами, необхідно постійно розвивати свої компетенції для того, щоб успішно досягати поставлених цілей, грамотно використовувати знання і вміння в професійній діяльності і бути гідним конкурентом на ринку праці [1]. Тому з кожним роком роль *soft skills* зростає як в професійному розвитку працівників, так і в розвитку компаній.

«*Soft skills*» можна розділити на чотири основні групи. Перша група пов'язана з комунікативною грамотністю. Сюди входять: вміння слухати, переконувати та аргументувати; вести переговори; проводити презентації, публічні виступи; вміння працювати в команді; навички ділового листа. Ці вміння сприяють розвитку відносин з людьми, допомагають підтримувати розмову, ефективно вести себе в критичних ситуаціях.

До другої групи належать навички self-менеджменту: управління емоціями, планування і цілеспрямованість, тайм-менеджмент, енергія, ентузіазм, ініціативність, наполегливість, рефлексія, використання

зворотного зв'язку. Ці компетенції дозволяють контролювати свій стан і грамотно розподіляти час.

Третя група складається з навичок ефективного мислення, а саме системного, креативного, структурного, логічного, проектного, тактичного і стратегічного мислення, пошуку та аналізу інформації, вироблення і прийняття рішень. Ці компетенції відповідають за управління процесами в голові, а також допомагають зробити власне життя і роботу максимально збалансованими.

Четвертою групою є управлінські навички: управління виконанням, постановка задач, мотивування, контроль реалізації задач, подача зворотного зв'язку, управління проектами. Ці навички фактично відповідають за мотивування і управління.

Крім того, за даними дослідників так звані «цифрові» знання і вміння передбачені в більшій частині професійних стандартів (близько 90%). Безсумнівно, в умовах інформатизації суспільства відбувається цифровізація праці, стає необхідним володіння «цифровими» навичками і вміннями в галузі інформаційно-комунікаційних технологій. А професійні стандарти, в свою чергу, це відображають [1].

На значимість *soft skills* наполягають сучасні дослідники. Так, аналітики Світового економічного форуму склали прогноз, в якому позначили десять ключових компетенцій, які будуть важливі у 2020 році. Згідно з прогнозом, найбільш значущими компетенціями будуть: вміння вирішувати складні завдання, критичне мислення і креативність. Після названих компетенцій слідує компетенція управління людьми, навички координації та взаємодії, емоційний інтелект, судження і прийняття рішень, вміння вести переговори і когнітивна гнучкість. Варто відзначити, що всі перераховані вище компетенції відносяться до *soft skills* [1].

Якщо *hard skills* легко підтверджуються, в тому числі і документально, то *soft skills* є невід'ємними якостями людини, і перевірити їх можна тільки на практиці. Тому зараз при прийомі на роботу людина часто проходить стажування, перш ніж бути прийнятим на певну вакансію. Такі стажування набирають все більшої популярності внаслідок того, що *soft skills* не закріплені документально, а перевіряються лише практичним шляхом. Тому під час проведення стажування роботодавець може визначити володіє потенційний співробітник необхідними компетенціями чи ні. Також в останні роки активно застосовуються різні тести на виявлення певних навичок; пропонуються різноманітні кейси, вирішення яких може продемонструвати підхід здобувача до вирішення проблем. Все це проводиться з метою виявлення *soft skills*.

Таким чином, незважаючи на те, що *hard skills* продовжують відігравати значну роль при працевлаштуванні, цього часто виявляється недостатньо, і все зростаючу роль відіграють *soft skills*, які стають важливим елементом у

професійній діяльності. Зрештою, значущість жорстких навичок хоч і не знижується, а залишається на колишньому рівні, але м'які навички все частіше виходять на перший план.

Список використаних джерел

1. Бацунов Сергей Николаевич, Дереча Ирина Ивановна, Кунгурова Ирина Михайловна, Слизкова Елена Владимировна Современные детерминанты развития soft skills // Концепт. 2018. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-determinanty-razvitiya-soft-skills> (дата обращения: 01.07.2021).
2. Ивонина Анна Ивановна, Чуланова Оксана Леонидовна, Давлетшина Юлия Маратовна Современные направления теоретических и методических разработок в области управления: роль soft-skills и hard skills в профессиональном и карьерном развитии сотрудников // Вестник евразийской науки. 2017. №1 (38). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-napravleniya-teoreticheskikh-i-metodicheskikh-razrabotok-v-oblasti-upravleniya-rol-soft-skills-i-hard-skills-v-professionalnom> (дата обращения: 01.07.2021).

ЗМІСТ

Вступне слово PERITI OPINIONEM

<i>В.О. Дубко, В.М. Семяновський, В.Б. Распопов,</i> ЯК ЮНИМ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ І «ДИСТАНЦІЙКИ» ЗДОБУВАТИ ЯКІСНУ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНУ ОСВІТУ?	3
--	---

Розділ 1 ОСВІТА. ПЕДАГОГІКА

<i>Д.В. Білецька, О.О. Марчук,</i> ЗМІСТ І СТРУКТУРА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	9
<i>Н.Л. Брусенко, Л.О. Сущенко,</i> ЛОГІКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	12
<i>С.Ф. Бутенко,</i> КОНЦЕПЦІЇ ПРЕВЕНТИВНОГО ВИХОВАННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ	15
<i>Х.З. Гавдуник, О.О. Марчук,</i> ВИКОРИСТАННЯ ЗДОБУТКІВ ПЕДАГОГІКИ ЕМПАУЕРМЕНТУ У РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОСТІ ДОШКІЛЬНИКА.....	19
<i>Р.П. Глінчук, О.О. Марчук,</i> МЕТОДИ, ФОРМИ ТА ЗАСОБИ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗДО.....	22
<i>І.А. Гурняк,</i> ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ПІДРУЧНИКА З ХІМІЇ	24
<i>А.В. Деревянко, Л.О. Сущенко,</i> КОНКУРЕНТОЗДАТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВИХОВАТЕЛЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ.....	28
<i>А.Б. Зубчевська, О.О. Марчук,</i> ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ПОЧУТТЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ	30
<i>В.М. Мірошниченко,</i> РОЗВИТОК ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ КУРСАНТІВ НА НГУ	33

Г.І. Орел, Л.О. Сущенко, ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ВИКЛАДАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «МИСТЕЦТВО»	34
Ю.З. Павлюк, О.О. Марчук, ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ МІЖ ХЛОПЧИКАМИ ТА ДІВЧАТКАМИ В ЗДО ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	38
Л.О. Панкулч, СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДОШКІЛЬНИКІВ У ЗДО	41
Н.В. Полюхович, ТЕХНОЛОГІЇ ВИХОВАННЯ ЛЮДЯНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	44
В.Є. Самарчук, ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ	46
С.І. Сукач, Л.О. Сущенко, РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВОГО ПІДХОДУ ЯК ЧИННИКУ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	50
О.В. Хомутник, О.О. Марчук, ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ІНТЕГРАЦІЇ ЗАНЯТЬ	54
Н.М. Чонка, О.О. Марчук, ДІАГНОСТИКА ЕКОЛОГІЧНОЇ ВИХОВАНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	56

Розділ 2
ГУМАНІТАРНІ НАУКИ
РЕЛІГІЄЗНАВСТВО. ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ.
ФІЛОСОФІЯ. КУЛЬТУРОЛОГІЯ. ФІЛОЛОГІЯ

І.М. Богданець, ФЕНОМЕН ТВОРЧОСТІ У ВІРТУАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	60
З.Й. Куньч, Д.С. Собко, ТИПИ СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНИХ ДЕТЕРМІНОЛОГІЗМІВ У ТВОРІ Р. КАПУСЦІНСЬКОГО «ІМПЕРІЯ»	62

Розділ 3
СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ
ЕКОНОМІКА. ПОЛІТОЛОГІЯ. ПСИХОЛОГІЯ. СОЦІОЛОГІЯ

М.В. Несправа,
ЕФЕКТИВНА ВЗАЄМОДІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА І КЕРІВНИЦТВА.....65

Розділ 4
ПРАВО

І.В. Дударенко,
ПРАВOTВOPЧІСТЬ ТА КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ
ЗАКОНOTВOPЕННЯ В УКРАЇНІ.....68

Л.В. Круповіч,
СОЦІАЛЬНИЙ ДЕМПІНГ ЯК ПРОБЛЕМА ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ 70

М.О. Тазиров,
ЗАСТОСУВАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ МЕТОДІВ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ
ПРИДАТНОСТІ СЛІДІВ РУК ДЛЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ 74

Розділ 5
СФЕРА ОБСЛУГОВУВАННЯ

Т.І. Новосад,
КВІТКОВА КУЛІНАРІЯ В СУЧАСНОМУ РЕСТОРАННОМУ БІЗНЕСІ 77

Розділ 6
ВОЄННІ НАУКИ, НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА,
БЕЗПЕКА ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

В.В. Мироненко,
НАУКОВЕ ОСМИСЛЕННЯ РАКЕТНО-ЯДЕРНИХ ПРОГРАМ
В ПОЛІТИЦІ ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ.....80

А.В. Петровець,
СЛІДИ ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ НА СТРІЛЯНИХ КУЛЯХ
ТА ГІЛЬЗАХ ЯК НОСІЙ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ 82

О.П. Розмазнін, Д.Ю. Шаршаткін,
РОЛЬ «ЖОРСТКИХ» (HARD SKILLS)
КОМПЕТЕНЦІЙ У ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 86

<i>Д.Ю. Шаршаткін, В.В. Маляганов,</i> РОЗВИТОК КОМПЕТЕНЦІЙ ЛІДЕРСТВА І SOFT SKILLS В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	88
<i>Д.Ю. Шаршаткін,</i> HARD SKILLS І SOFT SKILLS В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА.....	91